

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**DİL AKRABALIĞI VE ALTAY DİLLERİNİN AKRABALIĞI
ARAŞTIRMALARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME**

Gülhan ÖZ AÇIK

Doktora Tezi

Ankara, 2017

DİL AKRABALIĞI VE ALTAY DİLLERİNİN AKRABALIĞI
ARAŞTIRMALARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Gülhan ÖZ AÇIK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Doktora Tezi

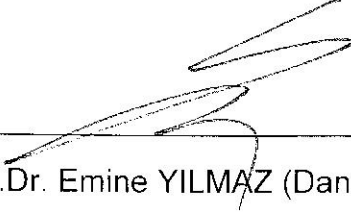
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

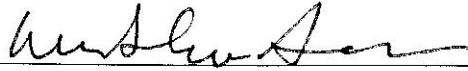
Gülhan ÖZ AÇIK tarafından hazırlanan "Dil Akrabalığı ve Altay Dillerinin Akrabalığı Araştırmaları Hakkında Bir Değerlendirme" başlıklı bu çalışma, 31.05.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

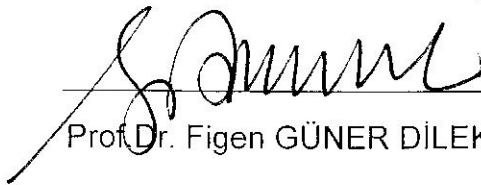
[Prof.Dr. Ayşe EZİLER KIRAN (Başkan)]

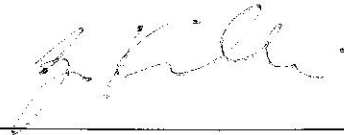
Prof.Dr. Emine YILMAZ (Danışman)

Prof.Dr. Nurettin DEMİR

Prof.Dr. Figen GÜNER DİLEK

Prof.Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

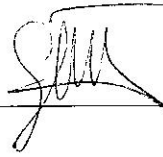
Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

√ Tezimin/raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

31.05.2017

Gülhan ÖZ AÇIK

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

oTezimin/Raporumun 31.05.2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

31/05/2017

Gülhan ÖZ AÇIK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Prof.Dr. Emine YILMAZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Gülhan Z AÇIK

ADAMA SAYFASI

Fatih'e...

TEŞEKKÜR

Lisans ve lisansüstü eğitim hayatım boyunca bilimsel bilgi birikiminden yararlandığım, insani ve ahlaki değerleri ile akademik hayatımın şekillenmesinde her zaman örnek aldığım ve son olarak bu çalışmanın gerçekleşmesinde büyük emeği olan ve çalışmamın ilk önerildiği günden savunma tarihine kadar her aşamasında bilgi ve tecrübesini benimle paylaşmaktan sakınmayan saygıdeğer hocam, danışmanım Prof. Dr. Emine YILMAZ'a; tez izleme komitemde yer alan, eleştirileri ve değerli yönlendirmeleriyle çalışmama şekil veren Prof. Dr. Ayşe EZİLER KIRAN ve Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e teşekkürlerimi sunarım. Akademik ve bilimsel yardımların yanı sıra, psikolojik olarak zor bir dönem olan tez yazım sürecinde pozitif yaklaşımı ve desteği için Yard. Doç. Dr. Binnur ERDAĞI DOĞUER'e ve akademik hayata adım attığım ilk günden bugüne hep yanımda olan eşim Fatih AÇIK'a teşekkür ederim.

ÖZET

ÖZ AÇIK, Gülhan. *Dil Akrabalığı ve Altay Dillerinin Akrabalığı Araştırmaları Hakkında Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi. Ankara, 2017.

19. yüzyılda karşılaştırmalı dilbilimin ilke ve yöntemlerinin tam olarak kurulmasıyla birlikte, bilimsel anlamda akrabalık çalışmaları da başlamıştır. Bu çalışmalarla kimi dillerin köken bilgileri ve genetik ilişkileri ortaya çıkarılmıştır. Yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve farklı disiplinlerden gelen bilgilerle, dillerin genetik akrabalığının incelenmesinde kullanılabilecek farklı ölçütler geliştirilmiş; var olan ölçütlerin güvenilirliği incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, dil akrabalığı konusunu kuramsal olarak incelemek ve Altay dilleri üzerinden örneklendirmektir. Genetik dilbilimin birçok farklı başlıkla iç içe geçmiş olması, alana ait özel bir terminolojinin gelişmesine neden olmuştur. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde, konuyla ilgili terim ve kavramlar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışma iki temel konu üzerinden ilerlemektedir: Dil akrabalığı ve Altay dilleri kuramı. Bu temel iki başlıktan ilki olan akrabalık kuramı, çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Mevcut bilgiler ve son gelişmeler çerçevesinde, akrabalık çalışmalarında kullanılan ölçütler incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda, ölçütlerin dil akrabalığının tespiti için doğru sonuçlar verip veremeyeceği araştırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları ve genetik dilbilimde kullanılan mevcut ölçütlerin Altay dilleri üzerinden verdiği/verebileceği sonuçlar incelenmiştir. Altay dilleriyle ilgili çalışmalar, çoğunlukla teorik değil uygulamalı çalışmalardır. Aile üyeleri arasında yapılan dilbilgisel karşılaştırmalar, kuramın bir sonuca ulaşmasını sağlamak için yeterli olmamıştır. Yapılan bu dilbilgisel çalışmalarda, kuramı destekleyen veya

karşısında olan araştırmacılar, kendi bilgi birikimleri ve kuram görüşleriyle paralel sonuçlara ulaşmıştır. Bu durum, Altay dilleri kuramının hâlâ olumlu veya olumsuz sonuçlanmamasına neden olmuştur.

Bu bağlamda, Altay dilleri kuramını farklı ölçütlerle incelemek farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir. Çalışmanın son bölümünde, karşılaştırma çalışmalarında sıklıkla kullanılan ve yeni önerilen ölçütlere göre Altay dillerinin karşılaştırma çalışmasının nasıl yapılabileceği üzerinde durulmuştur.

Türkiye Türkolojisinde genetik akrabalık ve Altayistik alanlarında yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Bu nedenle çalışmanın bütün başlıklarında, ilgili konuya ait önde gelen çalışmalara gönderme ve yönlendirme yapılmıştır. Bu çalışma, sahip olduğu literatür özetleri ve kaynak listeleriyle, kendisinden sonra yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler

Dil Aileleri ve Genetik Sınıflandırma, Altay Dilleri Kuramı, Tarihsel ve Karşılaştırmalı Dilbilim, Karşılaştırmalı Dilbilim, Karşılaştırmalı Dilbilimin İlke ve Yöntemleri.

ABSTRACT

ÖZ AÇIK, Gülhan. *Language Consanguinity And An Assessement About Research of Relations Among Altay Languages*. Ph.D. Dissertation, Ankara, 2017.

Along with the full establishment of the principles and methods of comparative linguistics in the nineteenth century, studies of language kinship in scientific terms have also begun. These studies have revealed the origins of language and genetic relationships of languages. Different scientific and technological developments and different disciplines have developed different criteria that can be used in studying the genetic relationship of languages; the reliability of existing criteria has been examined.

The purpose of this study is to examine the theory of language consanguinity theoretically and to exemplify it through the Altaic languages. The fact that genetic linguistics has been interwoven with many different linguistics titles has led to the development of a specific terminology for the field. For this reason, in the first part of the study, the related terms and concepts have been examined in detail.

The study is proceeding on two main topics: language consanguinity and Altaic theory. The kinship theory, which is the first of these two basic headings, is discussed in the second part of the work. In the framework of available information and recent developments, the criteria used in kinship studies have been examined. As a result of these examinations, it was researched whether the criteria could give the correct results for the determination of the language consanguinity.

In the third and final part of the study, comparative linguistic studies and the conclusions that the existing criteria used in genetic linguistics can give / give

via the Altaic languages have been examined. Studies on Altaic languages are mostly not practical, but theoretical. Grammatical comparisons between family members have not been enough to ensure that the theory has reached a conclusion. In these grammatical studies, researchers who support or oppose the theory have reached parallel results with their own knowledge. This has caused the theory of the Altaic languages to still not be concluded positive or negative.

In this context, examining the Altaic theory with different criteria may lead to different outcomes. In the last part of the study, it is suggested how to compare the Altay languages according to the newly proposed criteria which are frequently used in comparison studies.

The number of studies conducted in genetic kinship and Altaistics areas in Turkish Turkology is very few. For this reason, in all the titles of the study, reference and guidance were given to the leading studies related to the topic. This study aims to be a guide to the work to be done after the literature summaries and resource lists it has.

Key Words

Language Family and Genetic Classification, Altaic Theory, Historical and Comparative Linguistics, Comparative Linguistics, Principles and Methods of Comparative Linguistics.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
BİLDİRİM	II
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	III
ETİK BEYAN	IV
ADAMA SAYFASI.....	V
TEŞEKKÜR	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	IX
İÇİNDEKİLER.....	XI
KISALTMALAR.....	XI
RESİM, TABLO ve ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XII
0. GİRİŞ	1
0.1. Diller Arasındaki İlişki Türleri	3
0.2. Dillerin Sınıflandırılması.....	4
0.3. Dil Aileleri	6
0.4. Alt-Grupların Tespiti ve Soy Ağacı Oluşturma	8
0.5. Dalga Teorisi	9
1. BÖLÜM.....	12
İLGİLİ TERİM ve KAVRAMLAR	12
1.1. KARŞILAŞTIRMALI DİLBİLİM	12
1.1.1. Karşılaştırmalı Dilbilimin Temel İlkeleri.....	12
1.1.2. Dilin Çift Eklemliliği	16
1.2. KÖKENBİLGİSİ.....	16
1.2.1. Kökenbilgisinin Temel İlkeleri	17
1.3. YENİDEN YAPILANDIRMA.....	19
1.3.1. Yeniden Yapılandırmanın Temel İlkeleri	20
1.4. GLOTTOKRONOLOJİ ve LEKSİKOİSTATİSTİK.....	23
1.5. EVRENSEL DİLBİLİM.....	24
1.6. DİL TİPOLOJİSİ	27
1.7. DİL İLİŞKİLERİ	29
1.7.1. Picin ve Kreoller	33
2. BÖLÜM.....	38

DİL AKRABALIĞI ve AKRABALIK ÖLÇÜTLERİ.....	38
2.1. LİTERATÜR ÖZETİ.....	39
2.2. AKRABALIK TEORİSİ ÜZERİNE GÜNCEL TARTIŞMALAR.....	44
2.3. KARŞILAŞTIRMA ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN YAYGIN ÖLÇÜTLER.....	46
2.4. TARTIŞILMAKTA OLAN ÖLÇÜTLER.....	77
2.5. ÖLÇÜTLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	96
3. BÖLÜM.....	102
ALTAY DİLLERİ KURAMI ve DİL İLİŞKİLERİ	102
3.1. ALTAY DİLLERİ KURAMI	102
3.1.1. Altay Dilleri Ailesinin Üyeleri.....	103
3.1.2. Kuramın Tarihçesi	108
3.1.3. Altay Dilleri Kuramını Destekleyen Görüşler	120
3.1.4. Altay Dilleri Kuramı Aleyhinde Görüşler	124
3.2. ALTAY DİLLERİNİN AKRABALIK ÖLÇÜTLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	127
4. SONUÇ	160
5. DİZİN.....	171
6. YARDIMCI KAYNAKÇA.....	177
7. KAYNAKÇA	183
8. EKLER.....	193
EK 1: Orijinallik Raporu	193
EK 2: Etik Kurul Raporu.....	195

KISALTMALAR

AA	Ana Altayca	Gür.	Gürcüce
AJap.	Ana Japonca	Hak.	Hakasça
AKor.	Ana Korece	Hal.	Halaçça
Alm.	Almanca	Halh.	Halha
AMo.	Ana Moğolca	İT	İlk Türkçe
AT	Ana Türkçe	Kag.	Kagoshima
ATung.	Ana Tunguzca	Karah.	Karahanlı Türkçesi
Başk.	Başkurtça	Kor.	Korece
BMo.	Batı Moğolcası	Lam.	Lamutça (Lamut)
Bur.	Buryat	Mac.	Macarca
Çağ.	Çağatay Türkçesi	Man.	Mançuca
Çuv.	Çuvaşça	Mo.	Moğolca
EBT	Eski Batı Türkçesi	Mod.	Modern
EJap.	Eski Japonca	Nan.	Nanay
ET	Eski Türkçe	OJap.	Orta Japonca
EMo.	Eski Moğolca	OKor.	Orta Korece
Evk.	Evenki	OMo.	Orta Moğolca
Evn.	Even	Ord.	Ordos
Gag.	Gagauzca	Orh.	Orhon Türkçesi
Go.	Goldice (Goldi)	Oroç.	Oroçça (Oroch)

Orok.	Orokça (Orok)	Tung.	Tunguzca
Özb.	Özbekçe	Türk.	Türkçe (turkic)
SUyg.	Sarı Uygurca	Ud.	Udehe
Tat.	Tatarca	Ulç.	Ulçaca (Ulcha)
Tok.	Tokyo	Uyg.	Uygurca
Trkm.	Türkmence	VBulg.	Volga Bulgarcası
TT	Türkiye Türkçesi	Yak.	Yakutça

EDAL An Etymological Dictionary of Altaic Languages

MK Divanü Lûgat-it Türk (Kaşgarlı Mahmut)

WALS The World Atlas of Language Structures

RESİM, TABLO ve ŞEKİLLER DİZİNİ

Resim 1. Dil Aileleri Haritası	11
Resim 2. İnsanlarda Konuşmaya Yardımcı Ögelerden Larinksin Görünümü ...	58
Resim 3. İnsan Türünün Afrika'daki Evriminden Sonraki Göç Yolları	89
Resim 4. Temel Renk Adları Hiyerarşisinin Şematik Gösterimi	93
Resim 5. Altay Dillerinin Konuşulduğu Bölgeler	103
Tablo 1. Karşılaştırma Çalışmalarında Kullanılan Ölçütler Matrisi	100
Tablo 2. Altay Dillerinde Temel Renk Adları	153
Tablo 3. Karşılaştırma Çalışmalarında Kullanılan Ölçütler ve Altay Dillerinin Bu Ölçütlere Göre Değerlendirilmesi	168
Şekil 1. Ramstedt'in Şeması	112
Şekil 2. Street'in Şeması	112
Şekil 3. Poppe'nin Şeması	113
Şekil 4. Robbeets'in Transavasya Dilleri Şeması	115

0. GİRİŞ

Amaç, hiç kimsenin görmediği bir şeyi görmek değildir. Herkesin gördüğü bir şey hakkında, kimsenin henüz düşünmediği bir şeyi düşünebilmektir.

Erwin Schrödinger

İlksel insanın dünyayı algılama ve anlamlandırma çabası mitlerin doğmasına neden olmuştur. Bütünüyle tanıyamadığı dünyasında karşısına çıkan her şey, yeni bir sorunu ve sorular yığınına da beraberinde getirmiştir. Dil de insanlığın mitler döneminden itibaren sorguladığı, araştırdığı bir olgu olarak zihinleri meşgul etmiştir. Öyle ki tek tanrılı dinler dönemine gelindiğinde, kutsal kitaplarda dahi dillerin doğuşu üzerine bilgiler verilir. Dinsel bakış açısı dillerin kökeninin tanrıdan geldiği konusunda hemfikirdir. Yine bütün kutsal kitaplarda bahsi geçen *Babil Kulesi Efsanesi* de dillerin çeşitliliği üzerine efsanevi bilgiler içermektedir. Efsaneye göre tanrı, kendisine ulaşmak isteyen insanları cezalandırmış ve başlangıçta tek bir dil varken, birbirlerini anlamalarını engellemek için dillerini farklılaştırmıştır. Bu bilgiler bilimsel bir değer taşımasa da insanın dile olan ilgisinin tarihi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Peki dillerin doğuşu ve çeşitliliği üzerine bilim neler söylemektedir?

İnsanın dile olan merakı, modern zamanlarda da değişmemiş, dilin nasıl oluştuğu, doğuştan mı yoksa sonradan mı edinildiği, dillerin kökeni gibi birçok konu araştırmalara konu olmuştur. İlk insanın dilin kökenine bakışının modern dünyaya yansımaları, bilimsel verilere dayandırılrsa da kimi zaman ilksel düşüncelerle aynıdır. Örneğin Atkinson (2011, s.348), Afrika'daki diller üzerine yaptığı sesbilimsel araştırmalarının sonucuna dayanarak, bütün dünya dillerinin Afrika'da doğduğunu ve bu dillerin kökeninin aynı atadan geldiğini söylemiştir. Araştırmacı, yaptığı çalışmanın, yıllardır sürmekte olan tartışmalara son verdiğini, dillerin kökeni ve dil aileleri çalışmalarının artık yapılmasına gerek

olmadığını düşünmektedir. Antik düşünce tarzından çok da uzak olmayan bu görüşe rağmen dilin kökeni ve ilişki türleri üzerine çalışmalar hâlâ güncelliğini korumaya devam ediyor.

Dil yetisinin¹, insanın ayırıcı özelliği olması bakımından insanlık tarihi kadar eski olduğu kabul edilmektedir. Modern insanın atası ve daha eski zamanlarda yaşadığı bilinen Neandertallerin de dil yetisine sahip olduğu kanıtlanmış bir gerçektir (Lewin, 2008, s.221). Modern insanın atası olarak bilinen Homosapienslerin 60.000 yıl öncesine, son yapılan araştırmalarla da dil yetisine sahip olduğu belirlenmiş olan Neandertallerin 250.000 yıl öncesine kadar hayatta olduğu (Hall, 2008, s.103) düşünüldüğünde dil tarihinin ne kadar eskilere dayandığı ortaya çıkar.

Dili bir iletişim aracı olarak kullanabilme yetisi, dünyayı algılama, toplumsal bir varlık olma ve kültür oluşturabilme yetileriyle paraleldir. Bu bağlamda yazılı kaynaklar, insanlık tarihine göre çok eskiye gitmese de dilin geçmişi hakkında farklı göstergeler bulunmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkarılan kalıntılar, o dönem insanının yaşamına dair ipuçları verirken bazı konularda da tahmin edilebilir bilgiler sunar. Tarihi kazılarda ortaya çıkan alet ve eşyalar, insanın hayatta kalma çabasının vücut bulmuş bir örneğidir.

Hayvanlar da bir dile ihtiyaç duymaksızın alet kullanımı örnekleri gösterirler. Kargalar, şempanzeler vd. canlıların doğadaki eşyaları kullanabildiklerine dair çok sayıda görüntü vardır. Laboratuvar ortamında ise birçok hayvana bu yetenekler kazandırılabilmiştir. Bu nedenle arkeolojik kazılarda ortaya çıkan aletler tek başına, insanın konuşma yetisi ile ilgili bilgi kaynağı olamaz.

Ancak toplumsal insanın varlığını sezdiren kültür parçaları (kalıntılar, mezarlar, eşyalar vb.) dil çalışmaları açısından oldukça önemlidir. Örneğin, dünyanın tarihi belirlenebilmiş en eski tapınağı olan Göbeklitepe Tapınağı, MÖ 11.000 yıllarından kalan devasa bir yapıdır. Göbeklitepe'ye kadar en eski tapınak olduğu düşünülen Stonehenge'in aksine ilksel değil, oldukça gelişmiş bir

¹ Dil yetisi, insanın doğuştan sahip olduğu biyolojik bir özelliktir.

toplumun varlığını sezdiren ve mimarisiyle öne çıkan bu tapınak, dönem insanının büyük bir kültüre de sahip olduğunu ispatlamaktadır. Toplumsal insanın ürünü olan bu tarihi kalıntılar, yazı simgelerine sahip olmasalar da dilin varlığını düşündürmektedirler. Bu kadar büyük ve görkemli yapıların dilsel iletişim olmadan yapılması mümkün görünmemektedir. Ayrıca, sanat ve din gibi sosyal insan zekasına ve insanın yaratıcılığa ihtiyaç duyan alanların dil bilinci olmadan gerçekleşmesi zor görünmektedir.

Görüldüğü üzere, dillerin ilişkilerini ve geçmişini anlamak için yalnızca dilsel verilere bakmak yeterli olmayacaktır. Arkeoloji, antropoloji, paleontoloji, tarih, etoloji, paleoantropoloji, nöroloji, genetik, biyoloji, coğrafya, halk bilimi vb. gibi birçok bilim dalı dillerin kökeni ve gelişimi hakkında bilgiler vermektedir.

0.1. Diller Arasındaki İlişki Türleri

Dilin kökeni sorunu bilim dünyasınca tartışılmaya devam ederken, diller arası ilişkiler, benzerlikler ve dil aileleri konuları da yüzyıllardır araştırmalara konu olmaktadır. Diller arasında var olan belirgin benzerlikler, biyolojik yapılarda olduğu gibi diller arasında da bir tür genetik ilişki olup olamayacağını düşündürmüştür. Bu bağlamda diller arasındaki ilişki türleri incelenmiş ve yapılan çok sayıda araştırma sonucunda farklı nedenlerden kaynaklı dil ilişkisi türleri olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu benzerliklerin olası nedenlerini, Róna-Tas (1975), 1. tarihsel ilişkiler, 2. bölgesel yakınlaşma, 3. tipolojik paralellikler, 4. bağımsız köklerin geçişi, 5. rastlantı, 6. genetik ilişki olarak sıralamaktadır.

Diller arasında tesadüf olarak adlandırılan benzerlikler, dil evrensellikleri ve/veya tipolojik özelliklerden kaynaklanabilir. Bu özellikler, birbirinden çok uzak coğrafyalarda konuşulan ve tarih boyunca hiç bir araya gelmemiş olan dillerde dahi görülebilir. Bu tesadüfi özellikleri paylaşan diller, aynı dil grubu içinde toplanamaz. Ancak tipolojik sınıflandırmalarda yan yana gelebilirler. Tipolojik ölçütlerle aynı başlık altında toplanan diller, farklı başlıklar altında farklı dillerle

farklı özellikleri paylaşabilir. Bu nedenle dil aileleri, dil birlikleri oluşturulurken, tesadüfi benzerlikler ve tipolojik özellikler kullanılmaz.

Aynı bölgede konuşulan ve yüzyıllarca aynı coğrafyada yaşamış olan diller arasında da bir tür ilişki söz konusudur. Bu ilişki kimi zaman, toplumsal, siyasal, kültürel ve politik nedenlerle karşı karşıya gelen toplumların dillerinin karışması şeklinde olurken; kimi zaman da ilişki düzeyi çok düşük olmakla birlikte coğrafya ve bilinç dünyasının ortaklığından da kaynaklanabilir. Bu tür ilişkilerin tarihi süreçte takip edilmesi mümkün olduğu gibi; çözümlenemeyen, yazı öncesi döneme ait derin ve yoğun ilişkiler de mevcuttur. İlişki düzeyi yoğun ve çok eski olan dillerde, genetik olmayan ikincil bir akrabalık oluşmaktadır. Bu tür ilişkiler, dilbilimsel açıdan çözümlenmesi en zor olan ilişki türlerindedir.

Diller arasında var olan bir diğer ilişki türü, genetik akrabalıktır. Bu ilişki türü aynı zamanda, karşılaştırmalı dilbilim alanında en fazla araştırma yapılan dil ilişkisi türüdür. Bu çalışma da dil akrabalığı konusuna odaklanmıştır.

0.2. Dillerin Sınıflandırılması

Dillerin ilişki türü tespit edilirken sınıflandırma yöntemlerinden faydalanılır. Bu sınıflandırma türleri coğrafi, tipolojik, genetik gibi çeşitli başlıklardan oluşur ve her bir sınıflandırma yönteminin kendine özgü yöntem ve teknikleri bulunur.

Bu sınıflandırmalardan, temelleri 17. yüzyılda atılmış olan tipoloji çalışmaları 18. yüzyılda sistematik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dillerin sınıflandırılması üzerine araştırmacılar fikirler sunmuş ve her yeni çalışmayla bu fikirler biraz daha geliştirilmiştir: Friedrich von Schlegel dilleri bükünlü (flective) ve eklemeli (affixive) olarak ikiye ayırmış; kardeşi August Schlegel bu ayrımı, yapısı olmayan diller² (Çince), eklemeli diller (Türkçe) ve bükünlü diller (Hint-Avrupa dilleri) olarak genişletmiştir. August Friedrich Pott, daha sonra bu sınıflandırmaya Eskimo dili gibi geçişimli dilleri (incorporating language)

² *Yapısı olmayan diller* (languages without structure) terimi Schlegel tarafından kullanılan bir terimdir.

eklemiştir. F. Misteli altı farklı sınıflandırma ölçütü önermiştir: 1. geçişimli diller, 2. kök-izole diller (root-isolating), 3. gövde-izole diller (stem-isolating), 4. sıralanan diller (serializing languages), 5. eklemeli diller ve 6. bükünlü diller. Franz Nikolaus Finck bu sınıflandırmanın bükünlü diller başlığını geliştirerek üç yeni başlık eklemiştir: Arapça gibi kök-bükünlü diller (root-inflecting lanaguages), Modern Yunanca gibi gövde-bükünlü diller (stem-inflecting languages) ve Gürcüce gibi grup-bükünlü diller (group-inflecting languages) (Anttila, 1972, s.311). Yapılan bu ilk sınıflandırma ölçütlerine ek olarak, Max Müller analitik (analytic) ve sentetik (syntetic) başlıklarını önermiş; W. D. Whitney ise bu başlıkları çokbireşimli diller (polysynthetic languages) altında birleştirmiştir.

Bugün bu sınıflandırmaların yanı sıra birçok farklı başlık altında dillerin tipolojik sınıflandırması yapılmaktadır. Bu sınıflandırmaları incelemek için *The World Atlas of Language Structure* adlı veritabanı incelenebilir (www.wals.info).

Dil tipolojisi, dillerin özgün özelliklerden yola çıkarak, dil evrenselleri ve tipolojik sınıflandırma yapılmasını sağlar. Diller arasındaki tipolojik ortaklıklar, genetik dilbilimi çalışmaları için karışıklık yaratan bir durumdur. Bu çalışmaların başında, tipolojik olarak benzer olan dillerin akraba olabileceği düşünülmüş daha sonra yapılan çalışmalarda ise, diller arasındaki ilişkinin yalnızca tipolojik benzerliklerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. 19. yüzyılda tartışılmış ancak daha sonra akraba olmadıkları kanıtlanmış olan Ural ve Altay dil ailelerinin durumu buna örnek gösterilebilir.

Artzamanlı değişimler, tiplerin oluşmalarını sağlamıştır. Dillerin yaşadığı benzeşme (assimilation), göçüşme (metathesis), örneksime (analogy) gibi değişim ve gelişim unsurları, dilleri tipolojik olarak şekillendirmiştir. Yeniden yapılandırma (reconstruction) yöntemi ile bu gelişimlerin tespiti yapılabilmektedir. Böylece diller arasındaki evrensellikler, ortaklıklar ve paylaşılan özellikler karşılaştırılabilmektedir.

Diller coğrafi olarak da sınıflandırılmıştır. Ancak bu yöntem günümüzde kabul görmeyen bir yöntemdir. Bunun nedeni, coğrafi olarak aynı bölgede yer alan

dilleri tek bir başlık altında toplamanın yanlış sonuçlar vermesidir. Örneğin, Asya kıtasındaki diller, Asya Dilleri diye genellendiğinde farklı dil ailelerini içine alan çok büyük bir grup oluşturulmuş olur. Bu da bilimsel yöntem ve tekniklerden uzak bir yaklaşımdır.

Karşılaştırmalı dilbilimin alt başlıklarından bir diğeri, dillerin genetik olarak sınıflandırılmasıdır. Dillerin köken olarak aynı atadan geldiği ve akraba olduğu düşüncesine dayanan bu görüşe göre dillerin genetik ilişkisi tespit edilir ve böylece aileler ve üyeleri belirlenir. Bu sınıflandırma, dillerin tarihsel süreçlerini yeniden yapılandırır ve diller arasındaki ilişkinin türünü ortaya çıkarır. Karşılaştırmalı dilbilim, evrensel değişim tiplerinden faydalanarak diller arasında denklikler kurulmasını sağlamaktadır. Bu noktada tipoloji başlığı altına giren birçok ortaklık söz konusudur. Bu nedenle, diller arasındaki ortaklıkların tarihsel olarak da mevcut olması gerekmektedir.

Genetik sınıflandırmanın ilk aşaması ses denklikleridir. Aynı aileden olduğu düşünülen diller arasında düzenli ve istisnasız ses denkliklerinin olması gerekmektedir. Daha sonra ise diller arasındaki biçimbilgisel, sözdizimsel, anlamsal gibi farklı dilbilgisel denklikler kurulmalıdır.

0.3. Dil Aileleri

Dillerdeki varyasyonların çokluğu ve karmaşık bir değişke sisteminin (diasystem) olması, bu çeşitliliğin tek bir şema ile gösterilmesini imkânsız kılar. Kurulan çeşitli denklikler, diller arası ilişkinin gösterilebilmesi için yardımcı olur. Diller ailelere ve soy ağaçlarına, kurulan bu denklikler ile bağlanır.

Dilleri aile başlıkları altında toplamak, diller arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılan bir sınıflandırma yöntemidir. Bu yöntem, biyoloji biliminin taksonomi yönteminden yararlanılarak dilbilime uygulanmıştır. Genetik dilbilimin inceleme alanı olan akrabalık çalışmalarında, karşılaştırmalı dilbilim, yeniden yapılandırma, glottokronoloji, leksikoistatistik, kökenbilgisi gibi çeşitli dilbilim dallarının ilke ve yöntemlerinden yararlanır.

Diller arasındaki akrabalığın çeşitli türleri olabilir. Akrabalık denildiğinde ilk akla gelen aynı kökten türemiş kalıtsal akrabalıktır. Ancak diller, yoğun ilişki, bölgesel tipoloji ve dilbilimsel alan nedenleriyle de bir tür ikincil akrabalık ilişkisine sahip olabilir. Bu akrabalık türlerinin tespit edilebilmesi için, karşılaştırmalı dilbilim yöntemleri ve karşılaştırma ölçütlerinden yararlanılmaktadır.

Ethnologue'da³ yer alan bilgilere göre, günümüzde 141 farklı dil ailesi bulunmaktadır. Bu ailelerden *Afro-Asyatik* (Afro-Asiatic), *Avustronezya* (Austronesian), *Hint-Avrupa* (Indo-European), *Nijer-Kongo* (Niger-Congo), *Sino-Tibet* (Sino-Tibetan) ve *Trans-Yeni Gine* (Trans-New Guinea) en büyük dil aileleridir ve dünyadaki dillerin %5'inden fazlasını bünyelerinde barındırırlar. Bilim dünyasınca kabul edilmiş bu dil aileleri dışında Altay dilleri gibi durumu tartışmalı olan dil aileleri de mevcuttur. Bu dil ailesinin durumu henüz olumlu veya olumsuz olarak kesinleşmemiş olsa da, genel yargı böyle bir genetik grubun olmadığı yönündedir. Bu genel görüşün de etkisiyle Ethnologue'da Altay dilleri, dil aileleri arasında gösterilmemektedir.

Dil ailelerinden daha tartışmalı bir diğer konu ise, süper dil aileleri olarak adlandırılabilen gruplardır. Bu görüş, mevcut dil ailelerinin de birbirleriyle akraba olabileceği düşüncesinden yola çıkmaktadır. Bu süper dil ailelerinden Nostratik dil ailesi (Nostratic Language Family), 1960'lı yıllarda Vladislav İlliç-Svitç tarafından önerilmiştir. Bu dil ailesinin içinde, *Hint-Avrupa*, *Ural*, *Altay*, *Kartveli*, *Hami-Sami* ve *Dravid* dillerinin olduğu kabul edilir.

Bir diğer süper dil ailesi, Greenberg tarafından önerilmiş olan Avrasyatik Dil Ailesidir (Eurasianic Language Family). *Indo-European and Its Closest Relatives, The Eurasianic Language Family* "Hint-Avrupa ve En Yakın Akrabaları, Avrasyatik Dil Ailesi" (2000) adlı çalışmasıyla bu teorisini bilim dünyasına tanıtan Greenberg'e göre, Hint-Avrupa dilleri ile *Ural/ Altay/ Kore*,

³ Ethnologue, www.ethnologue.com web adresi üzerinden, dünyadaki dilleri kataloglayan veritabanıdır. Veritabanında sözlü veya yazılı birçok dille ilgili sınıflandırma ve bilgiler yer almaktadır.

Japon, Aynu/ Gilyak/ Çukçi-Kamçatka/ Eskimo-Aleut dilleri arasında kökenbirliği bulunmaktadır.

Süper-aile düşüncesi her ne kadar tartışmalı olsa da, bu görüşü tartışan ve savunan pek çok araştırmacı mevcuttur. Farklı bir disiplin üzerinden, insan popülasyonu genetiği açısından inceleme yapan Luigi Cavalli-Sforza ve André Langaney, beş kitadaki halkların, yaklaşık yüz bin yıl önce Doğu Afrika'da ya da Ortadoğu'da bir yerlerde yaşamış olan ilk insan topluluğundan geldiği görüşünü savunmuştur. Bu çalışmadan çıkan sonuçlar, Greenberg'in Afrika dilleri ve Amerikan Kızılderili dillerine yönelik hipotezini de desteklemektedir (Dessalles vd. 2014, s.53).

Ethnologue'daki verilerde, süper-ailelere yer verilmez ve dünyada 107 dil ailesinin varlığını savunulurken; Greenberg ve Ruhlen süper-aile/makro-aile görüşlerinde yalnızca 12 dil ailesini kabul ederler. Ancak makro-aileler arasındaki denklikler bilimsellikten uzak görünmektedir. Yapılan birçok çalışmada hatalı denklikler kurulmuştur. Bu hataların büyük bir kısmı denkliklerde evrensel dilbilim kuralları ve tipolojik özelliklerin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu büyük dil ailelerinin eleştirilme nedenlerinden bir diğeri, çok eski tarihlerde var olduğu düşünülen dillerin tasarlanmasına imkan verecek ilke ve yöntemlerin olmamasıdır.

0.4. Alt-Grupların Tespiti ve Soy Ağacı Oluşturma

Dil ailelerinin şematik gösterimi, küçük hacimli gruplar için çok daha kolay olsa da aile üyelerinin sayısının artmasıyla zorlaşmaktadır. Böyle durumlarda birçok ilke ve yöntem, diller arası ilişkinin türü ve boyutlarının tespiti için kullanılmaktadır. Dil ailesi içinde yer alan alt-grupların tespiti için diyalektoloji ilke ve yöntemlerinden yararlanılabilir.

Diller arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için öncelikle bu diller arasında denklikler kurulması gerekmektedir. Ancak denkliklerin olması, soy ağacının varlığı için kesin kanıt değildir. Bu noktada, Anttila (1972, s.44), diller arasındaki

ilişkinin tespiti için, yazma eserlerin tarihlendirmesinde kullanılan yöntemden yararlanılabileceğini söylemektedir. Bir yazma eserde var olan hatalı bir yazım diğer yazmalarda da varsa bu, diğer yazmaların kopya olduklarını gösterir. Diller için de bu aynıdır. Eğer iki ya da daha fazla dil, aynı düzensizlikleri (shared irregularity) paylaşıyorsa, bu düzensizlik bu diller henüz farklı kollara ayrılmadan ortaya çıkmış demektir. Bir grup içindeki diller arasında bu tür özellikler artarsa, diller arasında kökenbirliği olduğu ve bu dillerin soy ağacı oluşturduğu sonucuna ulaşılabilir.

Diller arasında kurulan denklikler, dilbilimsel ölçütlere uygun olarak biçim-anlam denkliği de göstermelidir. Biçim-anlam denklikleri iki ya da daha fazla dilde, mevcutsa ve bu diller arasında kopyalama tespit edilmemişse, bu dillerin aynı aile içinde olduğu kabul edilir. Ancak biçim-anlam denklikleri, aile içindeki alt-gruplar tespit edilirken çok daha önemlidir. Bu denkliği sağlayan diller aile içindeki kolların oluşturulmasını sağlamaktadır. Denklikler arasındaki anlamsal uzaklaşma, aile içindeki farklı kollara işaret eder.

Soy ağacı oluşturmak temel olarak, bir diyalekt coğrafyasındaki yani eşdillilik çizgisindeki (isogloss) dilbilimsel farklılıklara dayanır. Bir eşdillilik çizgisi içinde yer alan a ve b dilleri arasındaki ilişki, $a \Rightarrow b$ şeklinde değil, $a \setminus b$ şeklindedir. Bu gösterim, diller arasında tarihsel bir ilişki olduğunu gösterir (Anttila, 1972, s.304). Bu nedenle soy ağaçları, kökenbirliği olan diller için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için diller arası kopyalamaların karşılaştırmada kullanılmaması ve dillerin kronolojik tarihlendirilmesinin yapılması gerekmektedir.

0.5. Dalga Teorisi

Dalga teorisi (wave theory), temel olarak bölgesel uzaklık ve dilsel uzaklık unsurlarının merkeze alındığı görüştür. Baskın bir dil, suya atılmış bir taşın su yüzeyinde oluşturduğu dalgalar gibi, halka halka bölgede yayılır. Böylece merkeze yakın olan diller ana dille daha fazla özellik paylaşırken, merkezden

uzaklaşan dillerde etki giderek zayıflar. Bu periferik diller, bu sebeple çok daha fazla eskicil özellikleri ve ana yapıları korurlar.

Soy ağacı ve dalga teorilerinin her biri, dil ailelerinin ilişkisi ve tarihini açıklamaya yardımcı olur. Soy ağacı modeli, dilin konuşurları arasındaki iç değişikliklerin bulaşması (transmission) ile oluşurken; dalga modeli, dil ilişkisi yoluyla yayılma (diffusion) etkisinin bir yansımasıdır (Labov, 2007, s.344).

Dillerin gruplandırılması yapılırken, kronolojiden yararlanılmaması durumunda, diller dağınık kollar oluşturur. Soy ağacı modellemesinin en büyük sorunu, oluşan düğümleri çözümlenebilecek dilbilimsel ölçütlere sahip olmamasıdır. Bu sebeple, bu modellemeden sonra dalga teorisi modellemesi ortaya çıkmıştır. Ancak dalga teorisi/eşdillilik haritalarının genel sorunu, kronolojik olmamalarıdır. Bu durum, araştırmacıların her iki modelin iç içe geçtiği bir yöntem kullanmalarını sağlamıştır. Böylece dillerin artzamanlı ve eşzamanlı ilişkileri tek bir şemada gösterilebilmektedir.

1. BÖLÜM

İLGİLİ TERİM ve KAVRAMLAR

1.1. KARŞILAŞTIRMALI DİLBİLİM

Karşılaştırmalı dilbilim (comparative linguistics), diller arasındaki köken, gelişim tarihi ve ilişkileri yeniden yapılandırmak amacıyla 19. yüzyılda ortaya atılmış bağımsız bir dilbilim alanıdır. Bu disiplinle, diyalektler, varyantlar gibi dil türleri arasındaki karakteristik özellikler karşılaştırılabilir veya bir dilin farklı tarihi dönemleri incelenebilir. 19. yüzyıl boyunca karşılaştırmalı dilbilim, Sanskrit, Yunan ve Latin dilleri ailesinin tarihi incelemesinde kullanılan bir yöntem olmuş ve bu çalışmalar günümüz Hint-Avrupa dil ailesinin kurulmasında temel oluşturmuştur. İlk başta akraba olduğu düşünülen diller arasındaki karşılaştırmalarda ve bu dillerin tarihi ilişkileri ve kökenlerine odaklı çalışmalarda kullanılan yöntem, 20. yüzyılın başlarından itibaren, dillerin tarihi ve karşılaştırmalı incelemelerinin yanı sıra, dillerin genel tipoloji karşılaştırmaları ve insan dilinin evrensel özelliklerinin kurulmasında kullanılmaya başlanmıştır.

Karşılaştırmalı dilbilimde, özellikle ilk/eski diller (primitive languages) üzerinde uygulanan ilke ve yöntemler, açık ve genel kabuller mevcuttur. Bu dalın amacı, diller arasında mümkün olan genetik ilişkileri ve kopyalamaları tespit etmek ve günümüz dillerinin atalarını yeniden yapılandırmak, tasarlamaktır. Bu çalışmalarla, yalnızca tarihsel rekonstrüksiyon değil, aynı zamanda dilin çeşitli şartlar altındaki genel tarihsel değişimlerinin de tespiti yapılır.

1.1.1. Karşılaştırmalı Dilbilimin Temel İlkeleri

Akrabalık çalışmalarında, karşılaştırmalı dilbilim alanında ilk çalışmalar, diller arasında sırasıyla sözlüksel denklik, ses denkliği, biçimsel denklik, sözdizimsel denklik ve anlambilimsel denklik karşılaştırması üzerinedir. Daha sonraki çalışmalarda diller birçok farklı dilbilimsel başlık altında karşılaştırılmıştır. Bu aşamalar tamamlandığında, diller arasındaki denklik oranı, dillerin genetik ilişkisi hakkında bilgi verir. Bu karşılaştırmalar yapılırken, daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacak olan belirli ilkelere dikkat etmek gerekmektedir. Karşılaştırmalı dilbilimin temel ilkelerine uyulmadan yapılan çalışmalar, büyük yanılgılara sebep olmakta ve bilimsel bir değer de taşımamaktadır.⁴

Karşılaştırmalı dilbilimde, eşzamanlı (synchronic) ve artzamanlı (diachronic) olmak üzere iki ayrı yöntem kullanılmaktadır. Yapılan ilk çalışmalar, yaşayan kardeş diller arasındaki eşzamanlı çalışmalardır. Yapılan bu ilk karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları, karşılaştırmalı dilbilimin yolunu açmıştır. Örnek olarak, Great Gyro/ Gread of Wales'in Latince ve Yunanca ile Galce, Keltçe, Bretonca çalışması; Joseph Scaliger'in, Avrupa dillerini ilk kez yedi gruba ayırarak yaptığı sınıflandırma ve 1643 yılında Salmasius'un yayımladığı ve Latin, Yunan, Pers ve Alman dillerinin kayıp bir ortak atadan geldiğini söylediği *De hellenistica* adlı çalışmalar gösterilebilir. 18. yüzyıla gelindiğinde, Sanskritçenin bilim dünyasına tanınması, artzamanlı çalışmaların da başlamasını sağlamıştır. Bu bağlamda, yapılan ilk çalışmalara William Jones ve Franz Bopp'un çalışmaları örnek gösterilebilir. Ancak elbette ki, Rasmus Rask, Jacob Grimm ve Friedrich Müller'in çalışmaları gibi eşzamanlı çalışmalar da yapılmaya devam edilmiştir⁵.

Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında, izlenmesi gereken bazı ölçütler vardır. Winter (1970) ve Comrie (2009), karşılaştırmalı dilbilimin en temel ilkelerini şu şekilde derlemiştir:

- İki ya da daha fazla dil karşılaştırılırken, evrensel dilbilim ilkelerine dikkat edilmelidir. Evrensel özellikler denklik olarak ele alınmamalıdır. Örneğin,

⁴ Konuyla ilgili bir değerlendirme için bk. Yılmaz (2011).

⁵ Bu çalışmalarla ilgili ayrıntılı anlatım için çalışmanın ikinci bölümündeki *Literatür Özeti* başlığına bakınız.

dünya dillerinin birçoğunda ‘anne’ sözcüğü *ma* hecesinden oluşur veya *ma* hecesiyle başlar: Mandarin Çincesi *mā*, İspanyolca *madre*, Rusça *mat’* vd.

- Yansıma sözcükler karşılaştırmalarda kullanılmamalıdır.
- Diller arasındaki tesadüfi benzerlikler karşılaştırmalarda kullanılmamalıdır. Örneğin, İngilizce *dog* ‘köpek’ ve Avusturalya Aborjin dillerinden Mbabaram’daki *dog* ‘köpek’, birebir denklik gibi görünmektedir. Ancak kökenbilgisel olarak incelendiğinde, Mbabaram dilindeki *dog* biçiminin, daha eski **gudaga* biçiminden geliştiği görülmektedir.
- İki ya da daha fazla dil arasında ortak kökler varsa, bu diller arasında ya dil ilişkisi ya da genetik ilişki vardır. Karşılaştırma çalışmalarında genetik ortaklıklar araştırılıyorsa, her zaman artzamanlı yöntem kullanılır/kullanılmalıdır.
- Diller arasında kurulan ses denklikleri düzenli olmalı, istisnalara yer verilmemelidir.
- Ses denklikleri oluşturulurken, *çoğunluk ilkesine* (majority wins) bağlı kalınmalıdır.

Bu ilkeler, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Altay dillerinden verilen örneklerle ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ancak burada çoğunluk ilkesi konusunda dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardır. Örneğin, *ayak* sözcüğü Türk dilleri arasında yalnızca Halaççada *h-* ile başlar. Ancak yine de Ana Türkçe biçim sözbaşı *h-* ile tasarlanır. Bunun nedeni daha büyük çerçeveden bakıldığında Altay dillerindeki biçimlerdir. Halaçça, sözbaşı *h-*’yi korumasıyla, diğer Altay dilleri ile bu ortaklığı paylaşan tek Türk dilidir. Türk dillerinde, *ayak* sözcüğünü incelediğimizde; ET *adaḳ*; Hal. *hadāḳ*, *hadaḳ*; Hak. *azaḳ*; Çuv. *ura*; Yak. *ataḥ* biçimlerini görürüz. Sözcüğün Altay dillerindeki biçimi incelendiğinde, BMo. *adaḡ*, Ord. *adaḳ* < AMo. **(h)adag*; Evk. *hagdikī*, Ud. *ḡagdiḡi* < ATung. **pagdi(-kī)*; Tok. *hizume* < AJap. **pí(n)túmai* (~-ia) ‘toynak’ biçimleri görülür. Bütün bu örneklerden yola çıkılarak Ana Altayca için **p’áḡdi* ‘ayak, ayak tabanı’ biçimi tasarlanır (EDAL, s.1118).

Altay dillerinde bu sözcük *h-*, *h*, *f*, *p*, *ø* şeklinde gelişmiştir. Türk dilleri içinde Halaçça diğer Türk dillerine göre eskicil (archaic) olan bu özelliği taşımaktadır. Böylece çoğunluk ilkesine göre, *ayak* sözcüğü Altay dillerinde yeniden yapılandırılırken söz başında *p-* sesi tasarlanır.

Bu ilkeler dışında, Vovin (2005, s.72-84), Altayistik çalışmalarından yola çıkarak karşılaştırma yaparken dikkat edilmesi gereken ilkelere şunları eklemektedir:

- Diğer dillerle *dış karşılaştırma* (external comparison) yapmadan önce, dilin kendi *iç karşılaştırması* (internal comparison) yapılmalıdır. Örneğin, A dilindeki **al-ga* ve B dilindeki **al-du* sözcüklerindeki **-ga* ve **-du* biçimleri iç karşılaştırma ile araştırılmadığı sürece, **al* kökünün A ve B dilindeki ortaklığı sadece tesadüf olabilir.

- Karşılaştırmalı dilbilim, boşlukta var olamaz. Her dilin bir tarihi vardır ve tarih de kültür ve sosyo-politik tarihle ilişki içindedir. Bu nedenle diller arasında karşılaştırma yaparken, dilin kültür tarihi dikkate alınmalıdır. Karşılaştırmada kullanılan ya da yeniden yapılandırılan bir sözcüğün, toplumun o tarihlerdeki sosyal yapısı içinde olup olmadığı konusunda dikkatli olunmalıdır.

- Tarihsel dilbilim çalışmalarında kelime listeleri ve sözlüklerden yola çıkarak karşılaştırma yapmak, hatalı sonuçlar verir. En güvenilir bilgi, metinlerden alınan verilerdir. Özellikle konuşuru kalmamış ölü diller için bu ölçüte dikkat etmek gerekmektedir.

- Ses denklikleri, genetik ilişkinin ispatı için kullanılıyorsa, bilgilerin güncel olmasına dikkat edilmelidir.

- Kökenbirliği olduğu düşünülen diller arasında paradigmatik biçimbilgisi çalışmaları yapılmalıdır. Bu çalışmalar, tasarlanan ailenin kanıtlanması için en önemli ölçüttür.

- Karşılaştırmının anlamsal kısmında, bazı üst sınırlar olmalıdır. Bu bağlamda EDAL'da sıklıkla yapılan hatalardan örnek verilirse, herhangi bir kuş isminin açıklamasını 'bir kuş türü' olarak verip farklı türlerdeki kuş adlarını birbiri ile karşılaştırmak hatalı bir durumdur. Bu bakış açısıyla, altanlamlı *yengeç*, *ıstakoz* ve *midye* sözcükleri de üstanlamlı 'kabuklu deniz canlısı türü' olarak birbirleriyle kıyaslandığında yanlış sonuçlar çıkar.

- Tarihsel karşılaştırmalarda *kronolojik uyumsuzluk* (anachronism) yapılmamalıdır. Özellikle sözcük denklikleri oluştururken, dillerin iç ses gelişimlerine dikkat etmek gerekmektedir. Bir sesin hangi tarihi dönemde ne tür bir gelişim/değişim gösterdiği konusunda hata yapılmamalıdır.
- Akraba olduğu düşünülen diller arasında yapılan karşılaştırma çalışmalarında kopya sözcükler kullanılmamalıdır.

1.1.2. Dilin Çift Eklemliliği

Bilindiği gibi çağdaş dilbilimin kurucusu F. de Saussure ve devamında yer alan işlevselci akımın önemli ilkelerinden biri de “dilnin çift eklemliliği” idi. Birinci eklemlilik düzeyi *anlambirimler* ikinci eklemlilik düzeyi ise *sesbirimler* (fonemler) olarak kabul edilmiştir. *Anlambirimler* “gösteren” ve “gösterilenler”i içlerine alırken *sesbirimler* sadece “gösterenler”den ibarettir. Bir bakıma *anlambirimler* en küçük anlamlı birimlerken *sesbirimler* anlam taşımazlar. Hem *anlambirimler* hem de *sesbirimler* başka birleşimlerin içinde yer alarak yeni anlamlı birimler yaratabilirler. Bu da dillerin sınırlı sayıda *sesbirim* ve *anlambirimle* sonsuz sayıda sözcük üretmesine imkân tanır.

1.2. KÖKENBİLGİSİ

“Etimoloji sözcüğü Eski Yunanca *étimos* ‘gerçek’ ve *lógos* ‘bilgi; mana’ sözcüklerinin birleşiminden meydana gelir ve genellikle ‘gerçek anlam’ veya ‘gerçek anlam bilgisi’ diye açıklanır” (Stachowski, 2011, s.1). Bir dilbilim terimi olarak ise, sözcüklerin anlam ve biçimlerinin tarihini ve kökenlerini araştıran bilimsel yöntemin adıdır. Kökenbilgisi, tarihsel dilbilimin alt dallarından biridir ve *etimon* (etymon) adı verilen, dildeki öğelerin tarihsel biçimlerini inceler. Kısacası, bir dildeki modern biçimlerin, eski dönemlerdeki biçim ve anlam özelliklerini araştıran yöntemin adıdır (Crystal, 2008, s.175).

Kökenbilgisi çalışmaları, bir dile ait öğelerin anlam ve biçim gelişmelerinin yanı

sıra, aynı kökten gelen dillerdeki sözcükler arasındaki ilişkiyi de inceler. 19. yüzyılda karşılaştırmalı dilbilim alanında yapılan artzamanlı çalışmalarla, kökenbilgisi araştırmaları da başlamıştır. Genetik dilbilimin inceleme alanları olan, akraba diller arasındaki ses ve biçim denklikleri, kopyalamalar, sözcük oluşturma süreçleri ile tarihsel ve sosyo-kültürel birikimlerinin incelenmesi, kökenbilgisi araştırmalarının içinde yer almaktadır.

1.2.1. Kökenbilgisinin Temel İlkeleri

Kökenbilgisi çalışmalarında uygulanan bazı temel yöntemler mevcuttur. Bu yöntemleri uygulayarak sözcüklerin geçmişi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Ancak bütün sözcükler, bu yöntemlere aynı oranda cevap veremeyebilir. Bazı sözcüklerin köken araştırmaları daha kolay yapılabilirken, bazıları tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilimin yardımıyla açıklanabilir.

Kökenbilgisi, dilin somut verilerinden yararlanılarak uygulanan tarihsel bir yöntemdir. Yazılı olmayan dil dönemlerine ait köken çözümlenmeleri yeniden yapılandırma olarak adlandırılır. Bu konu, bir sonraki başlıkta açıklanacaktır. Kökenbilimin en temel işlevleri, Yılmaz (2007, s.619) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

“Eski metinlerde bulunan ve diyalektler arasında çeşitlenme gösteren sözlerin anlam ve biçimleri bu sözlerin geçmişlerine kılavuzluk yapar; akraba dillerin sistemli karşılaştırmaları sözlerin en eski biçimlerinin tasarlanmasını (rekonstrüksiyon) sağlar; dillerde yaygın olarak görülen anlamsal değişme tipleriyle yapılacak karşılaştırmalar, özel bir anlamsal değişim için de kanıt oluşturur.”

Mevcut yöntemler uygulanarak, sözcüğün kökenbilgisine ulaşmak tek başına yeterli değildir. Toplumların coğrafyası, kültür tarihi, sosyo-kültürel yapısı, politik ve dini geçmişleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadan yapılan çözümlenmeler, hatalı sonuçların doğmasına neden olabilir. Bu ve bunun gibi birçok ilke ve yöntem çalışmalarda dikkate alınmalıdır. Bir kökenbilim çalışmasında izlenmesi gereken başlıca yöntemler şu şekilde sıralabilir:

- İnsanların dil duygusuyla yaptığı ve bilimsel olmayan çözümlenmeler, *halk etimolojisi* (folk etymology) olarak adlandırılır. Stachowski (2011, s.9-21), halk etimolojisinin üç önemli özelliğini şöyle sıralar: 1. Yüzeysel benzerliklere, çağrışımlara dayanır. Nesnenin ve dilin tarihi ile filolojik bilgiler dikkate alınmaz. 2. Yöntemsiz ve düzensizdir. Her kelime için ayrı ayrı etimolojik ilgiler, kurallar, değişmeler bulunabilir. 3. Sık sık kelimenin bir parçasını 'açıklar', öbür parçası ise anlamsız kalır. Halk etimolojisi, tanımından ve özelliklerinden de anlaşılacağı üzere, bilimsel değildir.

- Kökenbilgisi çalışmalarında, kopya sözcüklere dikkat etmek gerekmektedir. Bazı sözcükler bir dilden diğer dile tarihi dönemler içinde giriş yapmış ve artık yeni dilin kendi ögesi gibi davranmaya başlamış olabilir. Bu durumda bu sözcüğün yerli olduğunun düşünülmesi mümkündür. Ancak etimoloji yapılırken, bu hatalı düşünce, yanlış sonuçlar çıkmasına neden olabilir. Bu tür durumlarda, kökenbilgisi sözlüklerin yanı sıra, bir dilden diğer dile geçen kopyaların listelendiği çalışmalardan yararlanılabilir. Türkoloji alanında, A. Tietze'nin Anadolu ağızlarındaki Rumca, Slavca, Arapça ve Farsça alıntılara yer verdiği *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im anatolischen Türkisch* (1999), S. Stachowski'nin Osmanlıcadaki Arapça alıntılara yer verdiği *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanischen-Türkischen I, II, III* (1975, 1981, 1986) ve Osmanlıcadaki Farsça alıntılara yer verdiği *Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü* (1998) gibi yayınlardan yararlanılabilir.

- "Bazı sözcüklerin kopya olduğu tahmin edilebilirken; bu iddiayı doğrulayabilecek kanıtlar bulunamayabilir. Örneğin, İngilizce *skunk* 'kokarca' sözcüğünün, Algonkiyen dilinden kopyalandığı bilinse de bu dille ilgili hiçbir veri bulunmamaktadır. Ancak, diğer akraba dillerde bu sözcüğün olmaması ve Yeni Dünyada⁶ kullanılan bir sözcük olması kopya olduğunu kanıtlamaktadır." (Thomason, 2001, s.91).

⁶ Bu terim gönderme yapılan kaynakta modern, çağdaş dünya anlamında kullanılmaktadır.

- Köken çözümlemesi yapılan sözcüğe ait bütün öğelerin (ses, biçim, anlam vb.) açıklamasının yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde çözümleme yarım kalmış olacaktır.
- Sözcüklerin anlamlarında gerçekleşen ama net olmayan değişimler açıklanırken, kültürel etkenler ve başka dillerde var olan paralel örneklerle desteklenmelidir.
- “Etimoloji bir bilişimsel bilim dalıdır. Onun için, bir kökenbilimcinin vardığı sonuçlar, başka bilimlerin sonuçlarına ters düşmez.” (Stachowski, 2011, s.82).

Türk dillerinin köken araştırması yapılırken, Genel Türk dilleri içinde eskicil özellikleri taşıyan dillerden yararlanmak gereklidir. Bu bağlamda Çuvaşça, Altay dillerine yakın olması sebebiyle kökenbilgisi ve yeniden yapılandırma alanlarında ilk başvurulması gereken Türk dilidir. Çuvaşça, Türk dilleri ve diğer Altay dilleri arasında bağ kurması nedeniyle Altayistik çalışmalarının bel kemiği durumundadır. Bir diğer eskicil özellikler taşıyan Türk dili Halaçça, Türkçenin tarihi dönemlerdeki formlarını göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Ünlü niceliği üzerine yapılan çalışmalarda Türkmence, Yakutça ve Tuvaca gibi diller başvuru kaynağı olarak kullanılır. Bu diller dışında periferik olarak adlandırılan ve diğer Türk dillerine oranla daha izole olan Türk dilleri de kökenbilgisi ve yeniden yapılandırma çalışmaları için önemli kaynaklardır.

1.3. YENİDEN YAPILANDIRMA

Tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilimin bir yöntemi olan yeniden yapılandırma (rekonstrüksiyon), dilin, artık var olmayan, erken dönemlerdeki ses ve biçim özelliklerinin (ana dildeki ana biçimler) varsayımsal gösterimidir. Yazılı metinlerde bulunmayan ses ve biçimlerin tümdengelim yöntemiyle kurulması, yeniden yapılandırılmasıdır. Yeniden yapılandırma çalışmaları, yazılı kaynaklar, birkaç akraba dil ve bunlar arasında kurulan ses denkliklerine dayanır (Crystal, 2008, s.405). Bu yöntemle tasarlanan biçimler, hiçbir yazılı kaynakta karşılaşılmadığını belirtmek için yıldız (*) işareti ile gösterilir. Yeniden

yapılandırma sürecinde, akraba olan diller arasında yapılan eşzamanlı çalışmalardan alınan verilerle, dilin kayıt altına alınmamış dönemlerine ait ses ve biçim özellikleri tasarlanır.

Yeniden yapılandırma iki farklı yöntemle uygulanır: İlki, *iç rekonstrüksiyon* (internal reconstruction) olarak adlandırılan, bir dilin kendi içinde yapılan ve tarihsel özelliklerinin tasarlandığı yöntemdir. İkincisi ise, *dış rekonstrüksiyon* (external reconstruction) olarak adlandırılan ve genetik olarak ilişkili olan diller arasında uygulanan yöntemdir. Bu yöntem, özellikle 19. yüzyılda Hint-Avrupa dilleri üzerinde uygulanmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalar, yeniden yapılandırma çalışmalarına temel oluşturması açısından önemlidir.

Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında kullanılan yöntemler arasında, yeniden yapılandırma ilk sırada gelmektedir. Yeniden yapılandırma çalışmalarında dil evrensellerinden yararlanılarak varsayımsal tarihi dönemler ve ana diller yaratılır.

1.3.1. Yeniden Yapılandırmanın Temel İlkeleri

Ortak bir atadan gelen kardeş diller arasındaki ses denkliklerine dayanan bu yöntemde, dillerdeki tarihsel ses değişimleri, anlam farklılıkları ve gelişimler karşılaştırılır. Karşılaştırmada ortaya çıkan farklılıklar, evrensel dilbilim kurallarına göre tarihlendirilir ve ana biçim tasarlanır. Yeniden yapılandırma, kalıtsal biçimlerin karşılaştırılmasıyla ana dilin tasarlanması ve ana dilden günümüz dillerindeki değişikliklerin saptanması için veri sağlar (Malmkjær, 2006, s.253).

Daha önce *Karşılaştırmalı Dilbilim* başlığı altında söz edilen çoğunluk ilkesi kuralı, yeniden yapılandırma ilkelerinden biridir. Modern biçimlerden alınan verilerin, çoğunluk ilkesi ve evrensel dilbilim kurallarından yola çıkılarak dilin eskicil biçimlerinin tasarlanmasıyla rekonstrüksiyon yöntemi uygulanmış olur.

Yeniden yapılandırma ile bir dilin sesbilgisel, biçimbilgisel, sözdizimsel ve anlambilimsel incemeleri yapılabilir. Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında ilk sırada sesbilgisel karşılaştırmalar yapılmıştır. Sesbilgisel rekonstrüksiyon temel olarak akraba olduğu düşünülen diller arasındaki sesbilgisel değişim ve gelişimlerin saptanmasına dayanmaktadır. Bu temel doğrultusunda, sesbilgisel rekonstrüksiyonun temel ilkelerini Koch (2015, s.221), şu şekilde sıralamıştır:

- Akraba olduğu düşünülen diller arasında temel söz varlığı karşılaştırılır. Böylece akraba sözcüklerden yola çıkılarak ses denklikleri oluşturulur.
- Sesbilgisel olarak değişken yapılar tespit edilir.
- Diller arasındaki her bir ses karşılaştırılarak, ses denklikleri oluşturulur.
- Denk sesler, buldukları konuma göre sınıflandırılır.
- Ana sesbirimlerin gelişimleri, akraba olduğu düşünülen dillerdeki biçimleriyle karşılaştırılır.
- İki ya da daha fazla dilde meydana gelmiş olan aynı değişim, kronolojik olarak belirli bir dönemi ifade eder. Gerçekleşen değişimlerin hangi zamana ait olduğu belirlenir.
- Oluşturulan rekonstrüksiyonlu sesbilimsel sistem, eş zamanlı sistemlerin tipolojileri ile karşılaştırılır.
- Kardeş dillerdeki biçimlerden yola çıkılarak, bütün sözcüklerin rekonstrüksiyonu yapılmalıdır.
- Oluşturulan ana sözcük listesi, ana dildeki fonotaktik biçimler ve ana sesbirimler hakkında bilgi verir.

Genetik olarak ilişkili olduğu düşünülen diller arasında ses denklikleri oluşturulduktan sonra ikinci aşama, biçimbilgisel denkliktir. Sesbilgisel rekonstrüksiyona göre, çok daha zor olan bu yöntem için kılavuz niteliğinde yayın sayısı da oldukça azdır. Kaynakların görece azlığının yanı sıra, biçimbilgisel yapılarda gerçekleşen değişim ve gelişimlerdeki düzensizlikler de biçimbilgisel rekonstrüksiyonu sesbilgisel rekonstrüksiyona göre daha zorlaştırır. Yaygın kanının aksine, biçimbilgisel rekonstrüksiyon, biçimler arasındaki ses denkliklerini tespit etmez. Biçimler kimi zaman anlamsal,

biçimsel, kimi zaman sesbilgisel değişimler gösterebilir. Bu da bu değişimlerin saptanması ve eski biçimlerin tasarlanmasını zorlaştırmaktadır.

- Biçimbilgisel rekonstrüksiyonda *eskicil* (archaic) yapılar önemlidir. Bu yapılar ana dilin rekonstrüksiyonu için temel alınabilir.
- Akraba olduğu düşünölen dillerdeki düzensizlikler ve anomaliler (anomalous) incelenmelidir. İlişkili diller arasındaki paylaşılan düzensizlikler, ana dildeki biçimlere en yakın biçimlerdir.
- Diller arasındaki düzenli biçimbilgisel denklikler, akrabalığın göstergelerinden biridir. Biçim-anlam denkliğinin yanı sıra işlev ve görev denkliği de olan yapılar, kökenbirliğine işaret edebilir.
- Dillerdeki iç rekonstrüksiyonlar, biçimlerin eski sesbilgisel yapılarının belirlenmesini sağlar.⁷

Tarihsel karşılaştırmalı dilbilimde uygulanan yeniden yapılandırma yönteminde sesbilgisel ve biçimbilgisel rekonstrüksiyondan sonra, *sözdizimsel rekonstrüksiyon* (reconstructing syntax) gelmektedir. Bir dilde var olan sözcükler ve tümceler, hiyerarşik bir şekilde o dilin yapısını oluşturur. Bu ögeler aynı zamanda dilin dilbilgisini de meydana getirmektedirler. Dilin erken dönem gramerinin nasıl olduğu ve bunun nasıl modellenebileceği üzerine yapılan çalışmalarda, sözdizimsel rekonstrüksiyon yöntemi kullanılır. Eşzamanlı *biçim-işlev* (form-function) çiftlerinden yola çıkılarak yapılan çalışmalarda, tarihsel biçimlerin rekonstrüksiyonu yapılır. Bu çalışmalarda iki temel amaç vardır: 1. Geçmişte konuşulduğu düşünölen dili yeniden yapılandırmak; 2. Bir dilin erken dönemlerini yeniden yapılandırarak, dilin değişme mekanizmasını daha iyi anlamak. Başlıca neden ikincisidir, yani, sadece dil değişim mekanizmasını anlamak değil, aynı zamanda eşzamanlı yapıların gelişim aşamalarını tespit etmektir (Barddal ve Eythorsson, 2012, s.5).

Sözdizimi incelemeleri, diğer karşılaştırma çalışmalarına göre çok daha az sayıdadır. Bunda, artzamanlı olarak sözdizimsel yapıların incelenmesindeki zorluklar etkilidir. Bu zorluğun nedeni, *ses kuralları* (sound laws) gibi genel

⁷ Biçimbilgisel rekonstrüksiyonun bu temel ilkelerinin ayrıntılı incelemesi için Koch'un (2015) *Reconstruction in Morphology* adlı yayınına bakılabilir.

sözdizimsel kurallar (syntactic laws) olmamasıdır. Bir diğer zorluk nedeni ise, sözdizimsel yapıların oldukça tutucu olması ve değişime daha dirençli olmasıdır. Özellikle karşılaştırma yapılan dillerin yazılı tarihi çok eski tarihlere gitmiyorsa –Altay dilleri gibi- bu tür karşılaştırmalar yapmak oldukça zorlaşır.

Tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilim araştırmacıları için sıklıkla kullanılan bir yöntem olan yeniden yapılandırma, varsayımsal bir olgu olduğu için, bilim dünyasında tamamen kabul edilen bir yöntem değildir. Kökenbilim araştırmalarında uygulanan ve dillerin yazılı tarihinin çok eskiye gitmemesi nedeniyle uygulanmak zorunda olan bu yöntem sonucunda ortaya çıkan bilgilerin doğruluğunu teyit etmek için yeterli veri bulunmamaktadır. Bu da bu bilgilerin ‘bilimsel’liğini kimi araştırmacılara göre tartışmalı hale getirmektedir. Örneğin Fischer (2013), “... yeniden inşa edilmiş ana diller gerçek olamayacak kadar düzenli ve homojendirler. Yalnızca Esperanto gibi modern yapay diller düzenlilik bakımından yeniden inşa edilmiş ana dillerle boy ölçüşebilir, bu da yeniden inşanın gerçeklikten ne kadar uzak olduğunu bize göstermektedir... Dilin yeniden inşası, ‘gerçek’ dile olsa olsa kısmi bir yaklaşma sağlar, hiçbir zaman tam doğal bir ‘dil’ üretmez.” diyerek bu yöntemi desteklemediğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, yeniden yapılandırma yöntemi eşzamanlı yapılardan yola çıkılarak artzamanlı biçimlerin oluşturulması temeline dayanmaktadır. Bu yöntem ile, dilin yazıdan önceki biçimlerinin tasarlanması göreceli olarak sağlanır.

1.4. GLOTTOKRONOLOJİ ve LEKSİKOİSTATİSTİK

Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim ve genetik dilbilim çalışmalarında kullanılan temel yöntemlerden olan *glottokronoloji* (glottochronology) ve *leksikoistatistik* (lexicostatistic), temel olarak dillerin tarihlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Arkeoloji biliminde keşfedilen radyoaktif izotopu C14 sayesinde, kazılarda ortaya çıkan malzemeler zaman skalasına göre tarihlendirilmektedir. Bu karbon

testi sayesinde, dünya tarihinde kronolojik sınıflandırma yapılabilmektedir. Disiplinlerarası bir bakış açısı ile Swadesh, 1950'li yıllarda bu tekniğin dillerin tarihini araştırırken de kullanılabileceğini önermiştir. Bu öneri ile glottokronoloji ve leksikoistatistik terimleri, dilbilim literatürüne girmiştir. Glottokronoloji, dillerdeki değişim oranları ve dil aileleri içindeki iç ilişkiler üzerine veri sağlarken; leksikostatistik, söz varlığının tarihsel gelişimindeki istatistikleri tespit eder (Yılmaz, baskıda 2).

Bu yöntem temel olarak, belli bir sürenin sonunda, dillerdeki temel söz varlığının bir kısmının korunduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu görüşe göre, her bin yılda korunan sözcük oranı %86'dır. Yani, aynı atadan ayrılan iki kardeş dil, 1000 yılın ardından ata dildeki temel sözcüklerin %86'sını muhafaza etmeye devam eder. Ata dilden ayrılmış bu iki kardeş dil arasındaki söz varlığı denkliği ise %70 oranındadır (Comrie, 2009, s.9).

Glottokronolojinin ikinci bir türü, genetik araştırmalar dışında da kullanılmaktadır. Bu tür çalışmalarda, farklı diller arasındaki ses denklikleri ve bunların anlamsal bağları araştırılmaktadır. Bu ölçekle, tesadüfi benzerlikler de ortaya çıkarılmaktadır. Bu yöntemi uygulamadaki amaç, ilişkili olmayan diller arasındaki benzerliklerde bir üst sınır deneysel olarak gözlemlenebilir mi; bu benzerliklerin ne kadar ilişkili olmayan diller arasında paylaşılmaktadır; hangi etkenler diller arasındaki bu tesadüfi benzerliklerin oluşmasına yardım etmektedir, gibi sorulara cevap vermektir. Bu sorulara bulunabilecek cevaplar, akraba diller arasındaki ilişki mesafesini ve ailenin ne kadar eski olduğu konularını aydınlayabilecektir (Wichmann, 2010, s.304).

1.5. EVRENSEL DİLBİLİM

Evrensel dilbilim, dünya dillerinde görülen ortaklıkları belirlemeye yönelik bir alandır. Sonsuz çeşitliliğin ortasında, dil yetisi nedeniyle bütün diller temelde aynı özelliklere sahiptirler. Bu bağlamda, dil evrenselliği teorisi, insan dilinde var olması muhtemel veya muhtemel olmayan özelliklere odaklanmaktadır.

Evrensel dilbilim kuralları, dillerin tarihsel köken sorunları ve ilişkilerinin tespitinde kullanılan önemli kurallardır. Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim yöntemlerinin birçoğu, evrensel dilbilimin kurallarından faydalanmaktadır. Bu bağlamda genetik dilbilim çalışmaları için, evrensel dilbilim vazgeçilmezdir.

Evrensel dilbilimin ilke ve yöntemleri, doğrudan karşılaştırma çalışmalarında kullanılmaz. Ancak bu ilkeler tarihsel karşılaştırmalı dilbilim kurallarının oluşturulması ve uygulanmasında yardımcı olmaktadır. Örneğin, evrensel olarak bir sesin hangi sese değişebileceğini bilmeden, bir sesin tarihsel gelişiminin tespit edilebilmesi mümkün değildir.

Evrensel dilbilim, diller arasında var olabilecek muhtemel değişke sınırlarının kurulmasını amaçlar. Böylece diller arasındaki tipolojik ayrımın da yapılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle evrensel dilbilim ve tipoloji birbiriyle doğrudan bağlantılı disiplinlerdir. Örneğin, evrensel dilbilim kurallarına göre, bütün dillerde ünlülerin varlığı belirlendiyse, tipolojik olarak dilleri ünlülerin varlığına göre sınıflandırmak gereksiz bir çalışma olacaktır. Comrie (2005), evrensel dilbilim ve tipolojiyi farklı iki alan olarak değil, bir alanın iki yüzü olarak değerlendirir. Bu yargıya uygun olarak Fischer (2013, s.135), dil tipolojisi ve evrenselliklerle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Büyük eğilimler binyıllar süren gelişmelerde kendilerini gösterir. Örneğin bu dillerin pek çoğu, çekimli dil türünden (bireşimcilik) izole türe (ayrışımıcılık) dönüşmüştür; yani proto-dilde, grameri göstermek için kelime sonekleri kullanılmış, fakat proto-dilden türeyen dillerde, bu son ekler düşmüş ve yerlerine tanımlık ya da edatlara dayanan sabit sözdizim geçmiştir. Hemen hemen tüm dil değişimleri döngüseldir, yani diller çekimli, bitişken ya da izole dönemler geçirmiştir ve temel niteleme (fiil ekleri), bağlı niteleme (özne/nesne ekleri) ve katı sözdizimsel düzen arasında gidip gelmiştir. Mısır dili, yaklaşık 3000 yıl içinde, çekimli dilken bitişken dile dönüşmüş, daha sonra tekrar çekimli bir dil hale gelmiştir. Bütün dillerin geçirdikleri tipolojik döngüler birbirine çok benzer.”

Yapılan sınıflandırma çalışmalarını evrensel dilbilim veya dil tipolojisi altında sınıflandırırken sınırları belirlemek bazen zor olsa da, ulaşılan sonuçlar karşılaştırmalı dilbilime katkı sağlamaktadır.

Dil evrensellikleri, farklı araştırmacılarca çalışılmış ve çok sayıda özellik tespit edilmiştir. Tespit edilen bu özellikleri, dört temel bölüme ayırmak mümkündür:

- Mutlak evrenseller: her dil sisteminde en az üç ünlünün olması, renk adlarında *siyah* ve *beyaz* bulunması vb.
- Eğilimsel evrenseller: [p, t, k] süreksiz patlamalı ünsüzlerdir ve başka duraklar [p, t, k] mevcut değilse dile eklenemez. Yani bu sesler, kendileri gibi ötümsüz ünsüzlerden sonra eklenirler.
- İçerimsel evrenseller: Koşullara bağlı evrenselliklerdir. Örneğin, *kırmızı* bir renk adı olarak bir dilde mevcutsa o dilde *siyah* ve *beyaz* renk adlarının olması beklenir.
- İçerimsel olmayan evrenseller: Herhangi bir ön şartı olmayan evrenselliklerdir. Bu nedenle, mutlak ve eğilimsel evrensellikler altında ele alınabilirler (Fischer, 2013).

Evrensel dilbilim çalışmalarında iki farklı yaklaşım vardır: *Chomsky yaklaşımı* (Chomskian approach) ve *Greenberg yaklaşımı* (Greenberg's approach). Chomsky yaklaşımına göre, bir veya daha fazla dilin ayrıntılı çözümlemesiyle o dilin evrensellikleri belirlenir. Dil insanda doğuştan var olan bir yeti olduğu için, herhangi bir dilin yüzey yapısı, bütün dillerin paylaştığı özellikleri açıklamak için yeterlidir.

Greenberg yaklaşımı, Chomsky'ninkinden farklı olarak, dünya dillerinden gelen geniş çaplı veriler üzerinden kuram oluşturur. Bu kuramın sorunu, dünya üzerindeki bütün dillerin kayıt altına alınmamış olması ve dünya üzerinde çok fazla dilin bulunmasıdır. Bu nedenle, diller arasında bir seçim yapılması gerekmektedir. Bu seçim yapılırken özellikle, farklı dil ailelerinden diller seçilmelidir. Çünkü genetik olarak akraba olan diller, evrensel dilbilim kuralları dışında da ortaklıklara sahiptirler.

İdeal olarak, her bir karşılaştırma numunesi 478 dil grubundan oluşmalıdır ve her bir grup, ortak atalarından 3.500 yıl önce ayrılmış olan genetik ilişkili dilleri içermelidir. Ancak pratikte, numuneler genellikle çok daha küçüktür. Greenberg, çalışmasında 30 dilden oluşan bir numune oluşturmuştur. Bu diller, Bask dili, Sırpça, Galce, Norveççe, Modern Yunanca, İtalyanca, Fince, Yoruba, Nubia dili, Swahili dili, Fulani dili, Masai dili, Songhai dili, Berber dili, Türkçe, İbranice,

Buruşaski dili, Hindi dili, Kannada dili⁸, Japonca, Tayca, Birmanya dili, Malayca, Maori dili, Loritja dili, Maya dili, Zapotek dili, Quechua dili, Chibcha dili ve Guarini dilidir. Greenberg bu diller üzerinde çalışarak 45 dil evrenselliği belirlemiştir (Malmkjær, 2006, s.376).

Yöntem olarak bu iki araştırmacının ismi ön plana çıksa da onların çalışmalarını devam ettiren ya da geliştiren birçok araştırmacı mevcuttur. *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology* (1989) adlı çalışmasıyla B. Comrie, *Explaining Language Universals* (1988) kitabıyla L. A. Hawkins, *Universal Grammar* (1987) çalışmasıyla E. L. Keenan bu isimlerin başında gelir. Dillerdeki evrensellik konusunda dilbilim tarihinde iki dönüm noktasını yaratan iki dilbilimci vardır: Saussure ve Chomsky. Bu dilbilimcilerin biçim-anlam ve derin yapı-yüzey yapı kavramları dilbilimin en önemli kavramlarıdır. Bu görüşlerden yola çıkılarak, dünya üzerindeki bütün dillerin ortak bir derin yapısının olduğu ancak yüzey yapıda tipolojik farklarının olduğu söylenebilir.

1.6. DİL TİPOLOJİSİ

Dil tipolojisi, dillerin coğrafi veya genetik ilişkilerini dikkate almadan, dilbilgisel özelliklerine dayalı olarak yapılan sınıflandırma çalışmalarıdır. Tipoloji çalışmaları, hangi dillerin nasıl değişebileceği, bu değişim ve çeşitlenmenin sınırları ve bunları açıklarken de dilin doğası hakkında bilgiler verir. Her dil, yalnızca tek bir sınıf altında ele alınmak zorunda değildir.

Tipoloji çalışmaları *tarihdışı* (ahistorical) çalışmalardır. Oysa genetik sınıflandırma, tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilimin alanına girmektedir. Bu nedenle tipoloji çalışmaları, dillerin genetik ilişkileri hakkında bilgi vermez. Akraba diller arasındaki tipolojik ortaklıklar, bu dillerin aynı başlık altında listelenmesini sağlayabilir. Ancak sınıflandırmada kullanılan ölçüte göre, genetik veya coğrafi olarak ilişki içinde olmayan dillerin de aynı listede yer alabileceği

⁸ Kannada dili, Hindistan'da konuşulan Dravid dil ailesinin üyelerinden biridir.

unutulmamalıdır. Bu yöntem, doğrudan genetik dilbilim çalışmalarında kullanılmamakla birlikte, dillerin tipolojik özelliklerinin bilinmesi, akrabalık çalışmalarında bu özelliklere daha dikkatli yaklaşılmasını sağlamaktadır.

Tipoloji terimi dilbilim literatüründe ilk kez, 1928 yılında düzenlenen I. Slav Dilbilimcileri Kongresinde, Praglı dilbilimciler tarafından kullanılmıştır. Bu zamana kadar diller çoğunlukla genetik olarak sınıflandırılmıştır. Bu tarihten itibaren ise, diller, *yalınlayan* (isolating) , *eklemeli* (agglutinating/agglutinative), *bükünlü* (inflecting/ flectional), *kaynaşmalı* (fusional) ve *gövdeleyici* (polysynthetic/ incorporating) diller başlıkları altında, biçimbilgisel olarak sınıflandırılmıştır (Malmkjaer, 2006, s.366).

Klasik tipoloji, A. W. von Schlegel'in (1818) analitik ve sentetik dillerin ayrımında kullandığı biçimbilgisel ölçütlere dayanmaktadır. Klasik Çince gibi analitik dillerde, bir cümledeki sözcükler arasındaki dilbilgisel ilişkiler, bağımsız sözdizimsel biçimlerce ifade edilmektedir. Sentetik dillerde ise, bu ilişkiler biçimbilgisel yapılar tarafından gösterilmektedir. Schlegel, sentetik dilleri eklemeli (örn. Türkçe) ve bükünlü (örn. Sanskritçe) olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrıma daha sonra, Humboldt (1836), *gövdeleyici diller* (polysynthesis) terimini eklemiştir. Bu terimle, bir sözcüğün bazen özel bir anlam içinde, birden fazla sözcük köküyle birleşmesini sağlayan diller kast edilmektedir (örn. *Iroquoian* 'İroki dili'). Dil tipolojisinin bu erken döneminde, diller hakkında, bükünlü dillerin eklemeli dillerden daha gelişmiş olduğu gibi hatalı yargılara varılmıştır. Ancak daha sonra yapılan çalışmalarla, bu geleneksel görüşün, dilin temel öğeleri (hece, morfem, sözcük, ses uyumu gibi) üzerindeki teorik bilgilerden yoksun olduğu anlaşılmıştır (Bussmann, 1998, s.655).

Sözdizimsel tipoloji yaklaşımı, çoğunlukla Greenberg'in sözdizimsel türler üzerine yaptığı çalışmalara dayanmakla birlikte alanın diğer önemli çalışmalarının başlıcaları, Altmann ve Lehfeldt'in *Allgemeine Sprachtypologie: Prinzipien und Messverfahren* (1973), Lehmann'ın *Syntactic Typology* (1978) ve *Language Typology* (1987), Vennemann'ın *Agglutination- Isolation- Flexion: zur Stimmigkeit typologischer* (1982), Comrie'nin *Language Universals and Language Typology* (1981) adlı çalışmalardır. Elektronik ortamda hazırlanmış

ve en kapsamlı tipoloji çalışması olan *The World Atlas of Language Structure* (WALS) bir diğer önemli çalışmadır. Bu çalışmada, 2679 dil üzerinde sesbilgisel, dilbilgisel ve sözlüksel açılardan tipoloji sınıflandırmaları yapılmıştır. Veritabanındaki diller, genetik sınıflandırma, 100 dil numunesi ve 200 dil numunesinin incelendiği stoklar şeklinde sıralanmıştır.⁹ Nadir Engin Uzun'un *Wals Yapabilir miyiz?* (2012/yayımlanmamış) ve *Wals-tabanlı Tipolojik Sıralamalar İçin Bir Öneri* (2012) bildirimleri, bu veritabanı üzerine Türkiye'de yapılmış akademik çalışmalardır.

1.7. DİL İLİŞKİLERİ

Küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak, dünya üzerinde tek dilli toplumların sayısı giderek azalmaktadır. Bir toplumun, Amazon'daki yerli kabileleri gibi izole bir hayat yaşamadığı sürece, başka bir dille etkileşmemesi pek mümkün görünmemektedir. Özellikle İngilizce gibi *lingua franca/hakim dil* olan dillerin dünya toplumları üzerindeki etkisinin büyüklüğü düşünülürse, *tek dilli* (monolingual) insanların oranının da ne kadar düşük olduğu olacağı tahmin edilebilir. Toplumlardaki *iki dillilik* (bilingualism) ve *çok dillilik* (multilingualism) oranları arttıkça, diller ilişki içinde oldukları dillere benzeme yönünde gelişme gösterecektir. Öyle ki, Crystal'a (1997) göre, önümüzdeki yüzyıl içinde bugün var olan yaklaşık 6000 dilin %80'inin yok olması beklenmektedir.

Coğrafi, ekonomik ve sosyal ilişkiler, dil ilişkisine neden olmaktadır. Bu etkenlerden en önemlisi, coğrafi yakınlıktır. Ortak yaşam alanlarında karşı karşıya gelen farklı toplumlar arasındaki kültürel, ticari ve sosyal alışverişler, bu toplumların dillerinin de etkileşimine neden olmaktadır. Diller arasındaki bu ilişki, alan veya alan dışı araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu nedenle farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler, popüler tartışmalardan bilimsel çalışmalara kadar geniş bir yelpaze oluşturur. Bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmalarda diller arasındaki etkileşimin sonucu olan kopyalamalar için,

⁹ Bu veritabanının resmi web sayfası www.wals.info şeklindedir.

ödünçleme (borrowing), transfer/geçiş (transfer), alıntılama (switching), karışma (interference), dil karışması (language mixing), birleşme/entegrasyon (integration) ve yer değiştirme (substitution) gibi terimler kullanılmaktaydı. Ancak Johanson (2002b, s.288), bu terminolojinin belirsiz ve yanlış anlamalara açık olduğunu savunur. Ona göre, yaşanan etkileşimi ve sonuçlarını en iyi anlatan terim *kod kopyalamadır* (code-copying).

Kopyalama terimini kullanan Johanson'a göre, dil ilişkilerinde hiç bir öge ödünçlenemez veya alıntılanamaz. Bunun nedeni verici dildeki ögenin, alıcı dilde aynen korunmasının mümkün olmamasıdır. Bu tür kopyalamalarda kopyalanan öge, alıcı dile uyum sağlayarak verici dildeki biçiminden sesbilgisel, biçimbilgisel, anlambilgisel ve sözdizimsel farklılıklar gösterir. Bu bakış açısından yola çıkıldığında da yaşanan bu dil olayına kopyalama demek daha doğru bir ifadedir. Yine aynı çalışmada kopyalama türleri, *genel* ve *seçilmiş* kopyalar olarak ikiye ayrılmıştır. Her iki kopyalama türünün birlikte gerçekleştiği durumlar için ise *karışık* kopyalama terimi önerilmektedir.¹⁰

Toplum düzeyindeki baskınlığın, dilin baskınlığına da neden olduğu takip edilebilir bir durumdur. Diller arasındaki hiyerarşide bir dili diğeri karşısında daha baskın yapan nedenlerin başında, dilin konuşur sayısı, dilin ait olduğu toplumun ekonomik üstünlüğü, siyasal, politik ve dinsel nedenler, bilimsel ve kültürel öncülük gibi prestij sağlayan unsurlar sayılabilir. Ancak bunun dışında dilbilimsel nedenlere bağlı *görece çekicilik* de dil ilişkilerinde önemli bir olgudur. Bu konuda Johanson'un (2007, s.61-2) düşünceleri açıklayıcı olacaktır;

“Uzun zamandır, önemli ölçüde benzer, genel A ve B yapılarının ilişki kaynaklı etkiyi kolaylaştırdığı tahmin edilmektedir. Tipolojik yakınlık hem ödünçleme hem de karışma için önemli görünmektedir. Tipolojik benzerlik bu yüzden kopyalamayı kolaylaştırmaktadır, çünkü sürecin kendisi, söylendiği gibi, (subjektif olarak) *diller arası eşdeğerliğin tespiti*ne dayanıyor. Örnek alınan B ögeleri belli özellikleri açısından A ögeleriyle özdeşleştirilmektedir. Fonolojide, morfolojide, semantik ve sentaksa yakın A karşılıklarına sahip görünen B unsurlarının tercihen kopyalandıkları sık sık gözlenmektedir. Her şeyden önce kopyalama ‘ortak’ yüzeysel yapılar çerçevesinde kolaylaştırılmıştır. A ve B’de, bir parça örtüşen birleşme kalıpları, A çerçevesine B kopyalarının eklenmesi için eşdeğer pozisyonlar

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Johanson'a (2007) bakınız.

yaratırlar. Diller arasında tipolojik farkların çok olması durumunda, eklenmeye adeta davetiye çıkaran pek az eşdeğer pozisyon vardır.”

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere (ayr. bkz. Siemund, 2008), aynı tipolojik gruptan olan dillerde etkileşim yani kopyalama tipolojik farklılıkları olan dillere göre daha kolay olacaktır. Altay dilleri birçok tipolojik başlık altında benzerlik gösteren dillerdir. Bu durum da yine teoriyi reddeden araştırmacıların genetik ilişkiyi kabul etmemesine neden olmaktadır. Bu görüşe Johanson’un (2007, s.130) sözleri örnek gösterilebilir:

“Mesela akrabalıkları ispat edilmiş olarak görülemeyecek durumdaki Japonca ile Korece, bugün birbirlerine çok benzer durumda olup tipik “Ural-Altayca” sentaks özelliklerine sahip iseler de bu durum söz konusu iki dil ile Tunguzca ve Moğolcanın (muhtemelen Gilyakçanın) eski türleri arasında var olan eski kıtasal ilişkinin sonucunu teşkil ediyor olabilir.”

T’sou (2001), Johanson’un söylediklerine paralel olarak Japonca ve Çince arasındaki dil ilişkisini incelemiştir. Ona göre, ilişki içindeki diller arasında sesbilgisel olarak uyarlanmış sözcüksel kopyalamalar *Sınırlı Yakınlaşma* (narrow approach) olarak adlandırılır. Sesbilimsel benzerlikler olmadan gerçekleşen daha geniş çaplı kopyalamalar ise, *genel yakınlaşma* (broad approach) olarak adlandırılmalıdır. Kültürel ilişki ve kültürel yayılmanın dil ilişkilerine olan etkisi üzerine yoğunlaşan T’sou, kopyalanan sözcükler için *sözlüksel ithalat* (lexical importation) terimini önermektedir. Sözlüksel ithalat, dil ilişkilerinde ilk aşamadır. Devam eden ilişkiler sonucunda iki dillilik ortaya çıkacaktır. Bu çalışma, dil ilişkilerinin katmanlarını örneklerle göstermesi dolayısıyla oldukça aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Yoğun dil ilişkisine bağlı dil ölümlerine ise, Han Çincesi tarafından Mançuca ve diğer Tunguz dilleri tarafından asimile edilen Kitan dili örnek gösterilir.

Dil ilişkileri dünya üzerindeki bütün diller için genel bir durum olduğu halde; ilişkinin boyutu, yoğunluğu ve sıklığı toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Dil ilişkilerinde en zayıf halkanın yalnızca konuşma dili olarak kullanılan diller olduğu bir gerçektir. Dilin iç özellikleri dışında diğer büyük etkenler ise, dili kullanan toplumun içinde bulunduğu durumdur. Kültürel, askeri, siyasal,

ekonomik, ticari ve bilimsel açıdan geride olan toplumların dilleri, güçlü toplumların dilleri karşısında tehdit altındadır.

Ancak bu baskın dillerin dahi, başka dillerden etkilendiği unutulmamalıdır. Örneğin, İngilizce konuşurları –özellikle Amerikalı İngilizce konuşurları-, iki dil öğrenimi konusunda dünya toplumlarının gerisindedir. Bunun nedeni ana dilleri olan İngilizcenin lingua franka olması ve dünyanın en ücra köşelerinde bile dillerinin kullanılması ve/veya öğrenilmesidir. İngilizcenin diğer dillerden kopyaladığı dilbilgisel öğeler ise ülke içindeki göçmen politikasıyla ilgilidir. Ülkeye iltica eden bireylerin ülkeye getirdikleri kültürel öğeler, İngilizcenin etkilenmesine neden olmuştur.

Bugün dünya dilleri üzerinde baskın olan İngilizceye artzamanlı olarak baktığımızda “söz varlığının %75’nin kopya sözcüklerden oluştuğunu ve bu kopya sözcüklerin çoğunluğunun da Fransızca ve Latince sözcükler olduğunu görürüz. Bu alıntı sözcüklerin büyük bir kısmı, 1066 yılında Normandiyaların İngiltere’yi kuşatması sırasında dile girmiştir.” (Thomason, 2011, s.10).

Dil ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar, dünya üzerinde başka bir dil ile etkileşime girmemiş dil sayısının yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. Bu etkileşim çoğunlukla baskın dilin zayıf olana etkisi şeklinde gerçekleşse de karşılıklı alışverişin örnekleri de oldukça fazladır. Dillerin ilişki sınırları genişledikçe ve bu dillerin kullanıcısı olan toplumlardan biri diğerinin karşısında üstünlük kazandığında –politika, din, nüfus, ekonomi, bilim, teknoloji, sosyo-kültürel etkenler vd.- geride olan dilin asimile olarak zayıflaması bazen de hâkim dilin içinde yok olup gitmesi muhtemeldir.

Dil ilişkilerinden kaynaklanan kopyalamaların izlerini günümüzde takip etmek kolaydır. Eşzamanlı çalışmalar, ilişkinin boyutlarını, katmanlarını ve ne zaman gerçekleştiğini kolaylıkla söyleyebilmektedir. Ancak bu durum, artzamanlı çalışmalara gelindiğinde oldukça zorlayıcıdır. İlişki içindeki dillerin yazılı tarihinin çok eskilere gidememesi, sözlüklerinin olmaması ya da yetersiz olması diller arasındaki ilişkinin izlenmesini zorlaştırır. Özellikle çok uzun süreli ilişkilerde katmanlar o kadar üst üste binmiştir ki, diller birbirinden kopyalar almaktan

öteye geçip, birbirine benzemeye başlamışlardır. Bu durumdaki diller arasında bulunan yoğun paralelliklerin, bu dilleri genetik olarak ilişkili gibi göstermesi doğaldır. Bu tip ilişkiler sonucu oluşan dil birliklerini aile olarak kabul etmek dilbilimsel açıdan yanlış olmayacaktır. Tespit edilemeyen ilişki dönemleri ve açıklanamayan ilişki katmanları üzerine yeni veriler sağlayabilecek keşifler - arkeolojik veya teknolojik gelişmeler açısından- gerçekleşmediği sürece bu diller akraba olarak kabul edilebilir. Tarihin bilinmeyen bir döneminde, tespit edilemeyecek ve bilimsel olarak kanıtlanamayacak olan bir dil ilişkisi varsayımı nedeniyle dilleri akraba değil, ilişki dili olarak kabul etmeyi de bilimsel açıdan hatalı sayan araştırmacılar bulunmaktadır.

1.7.1. Picin ve Kreoller

Picin ve kreoller oluşma şekilleri sebebiyle akrabalık çalışmaları içinde önemli bir yere sahiptirler. Bu dillerin oluşma evreleri, dil ailelerinin oluşma aşamalarıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle bölgesel tipoloji ve uzun süreli komşuluk ilişkisi içinde olan dillerin zaman içinde nasıl birbirine benzeyebileceği konusunda, kreoller kılavuz niteliğindedir.

İlişki içindeki diller, karşılaştıkları dillerden sesbilgisel, biçimbilgisel, anlambilgisel, sözdizimsel veya söz varlığı katmanlarında kodlar kopyalayarak gelişirler. Ancak dil ilişkilerinde bambaşka bir boyut daha vardır. Yine benzer nedenlerle ancak çoğunlukla ticari ve ekonomik nedenlerle baskın dil ile karşılaşmış olan zayıf dilin iletişim amaçlı geliştirdiği ikincil diller, dil ilişkilerindeki bir başka olgudur.

Bu tarz ikincil diller üzerindeki baskın diller/hakim diller lingua franka olarak adlandırılır. Bugün dünya çapındaki lingua frankaların İngilizce, Çince gibi diller olduğu herkesçe bilinmektedir. Ancak her ilişki içinde, genellikle baskın bir dil yani o ilişkinin bir lingua frankası mevcuttur.

Doğal dillerin yanı sıra farklı nedenlerle oluşmuş ikincil diller, picin (pidgin) ve

kreol (creol) olarak adlandırılmaktadır. Oluşumları gereği bir ailenin üyesi veya ana dili olmayan bu diller, farklı dilleri konuşan ve birbirleriyle iletişim kurmak zorunda kalan toplulukların, baskın olan dilden yola çıkarak oluşturdukları ve picin olarak adlandırılan yeni bir dildirler. Özellikle ekonomik ve ticari nedenlerle iletişim kurmak zorunda kalan topluluklarda, baskın olan dil, diğer topluluk tarafından uyarlanarak yeni bir görünüm kazanır. Picinlerin oluşabilmesi için, iki farklı dilin karşı karşıya gelmesi ve bu dilleri kullanan insanların ortak bir iletişim dilinin olmaması gerekmektedir. Bu ihtiyaçtan doğan picinler, sosyal, ekonomik veya politik nedenlerle birbirinin dilini bilmeyen grupların yeni bir dil oluşturmasıyla ortaya çıkar.

İki grubun karşı karşıya gelmesiyle oluşan picinler, bir toplumun ana dili değil; aksine ikinci (ya da üçüncü, dördüncü vb.) konuşma dilidir. Bu nedenle de doğal dillere oranla çok daha az dilbilimsel malzemeye sahiptirler. Özellikle biçimbilgisel yapılar son derece sadeleşmiştir.

Literatürde *ticaret dili*, *temas dili*, *karma dil*, *karışım dil* gibi adlarla anılan bu dil, konuşurların ihtiyacına cevap vermekle birlikte, dilin özgün biçiminin bozulmuş halidir. Yaratılan bu yeni dil, kaynak dil ile karşılaştırıldığında, gramer kuralları bozulmuş, söz varlığı daralmış görünür. Ancak bu durum, bu dillerin *yetersiz* olduğunu göstermez. Bu dilleri ele alırken, iletişim ihtiyacıyla ve belirli konulara –özellikle ticaret- değinmek üzere oluşturulduklarını unutmamak gerekir. Aksi takdirde bu diller, *yetersiz dil*, *bebek dili*, *yabancı konuşması*, *bozuk konuşma* gibi hatalı adlandırmalara maruz kalır. Bu diller, içinde bulunulan ortamın/kültürün ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır; sanat, kültür, bilim gibi üst seviye bir ihtiyaçtan doğan diller değildirler. Bu nedenle de içinde buldukları ortam için *yeterli* dillerdir. Kaynak dilin geçirdiği değişiklik örnek üzerinde daha açık görünecektir;

The poor people ate only potatoes. “Fakir insanlar sadece patates yedi.”
(Kaynak dil -> İngilizce)

da pua pipl awl poteito it (Picin Dil -> Hawaii Picin İngilizcesi) (Demirci, 2004, s.45).

Örnekten anlaşılacağı üzere, cümle yapısının bozulmasının yanı sıra birçok ses ve ek kaybı söz konusudur. Cümle yapısındaki bozulmanın nedeni, konuşurun, öğrendiği yeni dilin sözcüklerini, ana dilindeki sözdizim yapısına göre sıralamasıdır. Picin dillerde, edinilen yeni dilin söz varlığının kısıtlı olması ve yeni dile hakimiyetin zayıf olmasından dolayı ana dilinden sözcük kullanma, ana dilin gramer kurallarına uyarılma gibi eğilimler yaygındır. Bu durum ikinci dil öğrenimi sırasında da gözlemlenen bir durumdur. Özellikle tipolojik olarak farklı olan ikinci dilin edinimi esnasında, farklı dilbilgisel özellikler, öğrenimi zorlaştırır. Örneğin, ana dili Türkçe olan bir konuşuru, Almanca öğrenimi sırasında en çok zorlayan özellik dilbilgisel cinsiyettir. Sözcüklerde cinsiyet kimliği olmayan Türkçe konuşuru için Almanca *die tasche* 'çanta' sözcüğünün dişil olduğunu öğrenmek çok zordur. Bunun sebebi, konuşurun iki dil arasında dilbilgisel eşleşme kuramamasıdır. Aynı şekilde oluşturulan picin dillerde, ana dildeki gramer yapılarıyla uyuşmayan dilbilgisel öğeler ilk vazgeçilenlerdir.

İletişim ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkan picin dilinin, bir sonraki nesle aktarılmasıyla ortaya çıkan dil ise kreol olarak adlandırılmaktadır. Picinler ana dili olduğu anda *kreolleşme* (creolization) başlar. Ana dil olan kreoller, picinlere göre daha zengin bir söz varlığına sahiptir ve grameri de daha gelişmiştir. Picin ve bundan doğmuş olan kreoller, genellikle gelir seviyesi düşük toplumların yaşadığı sömürge ülkeleri, kıyı ülkeleri ya da yoğun ticari ilişkilerin olduğu ada ülkelerinde yaygındır. Kullanıcıları tarafından yaratılan kreoller, dillerden yalnızca birinin dilbilgisel özelliklerini değil; genellikle her iki dilin de farklı yapısal özelliklerini alırlar (Fischer, 2013, s.181-2).

Bugün dünya üzerinde birçok kreol dil bulunmakla birlikte, en iyi örnek Jamaika İngilizcesi olarak gösterilebilir. Bu dil dünya üzerinde konuşulan kreoller arasında en yaygın olanıdır. Bu tanınırlık Jamaika İngilizcesiyle üretilen müziklerle olmuştur. Öyle ki, Jamaika Rap müziği dünya müzik türleri arasına girmiştir. Afro-Amerikan İngilizcesi, ticaret sebebiyle gelişen Çince-İngilizce karışımı diller de bunlara örnektir. Ticari ilişkiler nedeniyle gelişmiş Chinglish ve sömürge ülkeleriyle ilişki sonucu gelişmiş Spanglish, bugün o kadar yaygındır ki, filmlerde bu dillerde alt yazılar hazırlanmaktadır. İngilizcenin Japonca

üzerindeki yoğun etkisiyle oluşmuş Engrish de bu dillerden biridir. Bu dil adlarıyla internette yapılacak aramalarda sayısız veri bulunmaktadır.

Dil ilişkisi sonucu ortaya çıkan dil, eski dilin devamı değil yeni bir dildir ve bu nedenle bir dil ailesinin üyesi değildir. Bununla birlikte, diğer dillerle tarihi bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Picinlerin ilk nerede ve ne zaman oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Ancak tarihte lingua franka olmalarıyla ünlü diller vardır. Örneğin, 1095'ten 15. yüzyılın ortalarına kadar Haçlı Seferleri sırasında kullanılan İtalyanca ağırlıklı picin dili bunlardan biridir. Elbette bir lingua frankanın varlığı, picin ve kreollerin varlığını ispatlamaz. Kayıtlara geçen ilk picin dili, 11. yüzyıl İspanyasında Arapçanın baskın dil olarak oluşturduğu karma dildir (Thomason, 2001, s.163). Türk dünyası tarafına baktığımızda 14. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Codex Cumanicus'un ticari nedenlerle oluşturulmuş dili de benzer özellikler göstermektedir. Kıpçak Türkçesi, Almanca ve İtalyanca sözcük listeleri ve Hristiyanlara ait ilahilerin dili, picin örneği olarak gösterilebilir. Ama devamında bu dillerin karışımından meydana gelmiş bir dil örneğinin bulunmaması kreol dilinin oluşmadığını gösterir.

Johanson (2002c, s.249), 19. yüzyılın karşılaştırmalı dilbilim araştırmacılarının söylediği, *dil canlı bir varlıktır; doğar, büyür ve ölür*, düşüncesinin artık geleneksel olduğunu ve bu popüler görüşün doğru biçiminin, *dış etkenlere maruz kalan dilin uzun bir süreç içinde bozularak öldüğü* olduğunu söyler. Ancak bu görüşün içerdiği olumsuz anlam bir tarafa, kod-kopyalamanın dili zenginleştirme gibi olumlu özelliklerinin de olduğu bir gerçektir. Ayrıca hiçbir dille ilişki içinde bulunmamış izole dillerde dahi ölümler gerçekleşebilir. Bu da dil ölümlerine yalnızca kopyalamanın neden olduğu düşüncesine karşıt bir görüştür. Johanson'a göre, kod kopyalamalar dillerin ölümüne neden olmaz, dillerin ölme nedeni bir sonraki nesle aktarılmamasıdır. Bu görüşü Thomason da (2001) desteklerken, Cook (1989, s.253), "Ölen dillerde ortaya çıkan varyasyonlaşma, nicelik ve tür bakımından sağlıklı bir dildekinden daha fazladır. Alt-biçimbirim küçülmesi ve sesbirimsel birleşmeyi de kapsayan hece daralmasıyla yani sadeleşmeyle oluşan varyasyonlar, dil ölümü (ve picinleşmenin) en karakteristik özelliğidir." demektedir. Bu durumda, diller,

kullanılmamaya başladığında ya da başka bir dil ile yer değiştirmeye başladığında ölmektedir.

Yine Johanson'un (2002c) makalesinde, diller arasındaki yoğun ilişkinin, bu diller arasında yeni bir dil ailesi oluşmasına neden olabildiği vurgulanır. Bu ikincil kardeş diller arasındaki denkliklerde, yerel ve kopya yapıların ayrımını yapmak çok zordur. Bu da bu dillerin kardeş diller gibi görünmesine sebep olur. Özellikle büyük biçim-sözdizimsel kopyalamalar, *birleşimsel özellikler (combinational properties)* ve işlevleri bu ayrımın yapılmasını daha da zorlaştırır. Yine de, geleneksel genetik ilişki modellemesine göre, karışım dillerin genetik sınıflandırmasını yapmak mümkün değildir. Çünkü bu diller, tek bir koddan türememiştir. Bu dillerin birden fazla ailesi vardır.

2. BÖLÜM

DİL AKRABALIĞI ve AKRABALIK ÖLÇÜTLERİ

The greater the degree of linguistic differentiation within a stock, the greater the period of time that must be assumed for the development of such differentiation.¹¹

Edward Sapir, 1915

Dillerin akraba olabileceği üzerine düşünceler, tarihin çok eski zamanlarına kadar uzanmaktadır. Dillerin kökeni ve akrabalığı, skolastik düşünceden analitik düşünce evresine kadar bütün düşünce sistemlerinde, insanların dikkatini çeken bir konudur. Düşünür ve araştırmacıların dillerin kökenini araştırırken diller arasında keşfettikleri benzerlikler, akrabalık çalışmalarının başlamasına neden olmuştur.

Diller arasındaki ilişkinin farklı türleri mevcuttur. Diller genetik ilişki, bölgesel tipoloji, coğrafi ve kültürel ortaklık, uzun süreli ilişki sonucu ikincil akrabalık gibi farklı boyutlarda ilişki içindedirler. Bu ilişkinin türünü tespit etmek ve incelemek için diller arasında farklı boyutlarda karşılaştırma çalışmaları yapılır. Ancak dillerin karmaşık bir yapıda olması, bu tür hipotezlerin kurulmasını zorlaştırır. Her dilin biçimbilgisel, sesbilgisel, sözdizimsel yapıları ve gramerleri farklıdır.

Akrabalık çalışmaları iki temel koldan ilerlemektedir. İlki genetik dilbilim için yöntem ve ilkelerin belirlendiği ve araştırıldığı kuramsal çalışmalar; ikincisi ise belirli diller arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan uygulamalı, tarihsel karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları. Bu çalışmada, akrabalık konusu kuramsal olarak ele alınırken, örneklerde karşılaştırmalı çalışmaların verilerinden

¹¹ Bir grup içindeki dilbilimsel farklılaşma derecesi ne kadar büyükse, bu farklılaşmanın gerçekleşebileceği zaman dilimi de o kadar büyüktür.

yararlanılmıştır. Akrabalık çalışmalarında ne tür ölçütler kullanılabilir, Altay dilleri bu ölçütlere nasıl ve ne kadar cevap verebilmekte, gibi sorular bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın bu temel bölümünde kuramın esasları açıklanmıştır. İlk olarak kuramın tarihi süreçte ele alınışı, alanın önemli araştırmacıları, çalışmaları ve görüşler anlatılmıştır. Devamında dillerin akrabalığını belirleyen ölçütler alt başlıklar olarak verilmiş ve ayrıntılı bir biçimde açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada dil akrabalığı konusunun ele alınmasında, Türkoloji alanında bu konu üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması rol oynamıştır. Altayistik alanında uygulamalı çalışmalar yapılabilmesi için yalnızca Türk dilleri değil, diğer Altay dilleri üzerinde de dil hakimiyetinin oldukça fazla olması gerekmektedir. Bu hakimiyetin sağlanabilmesi için de Türkoloji ve Altayistik alanlarında uzun zaman çalışmak gereklidir. Bütün bu nedenler bu çalışmada teorik bir yaklaşımın tercih edilme nedenidir.

Kuramsal ve uygulamalı çalışmalar birbirini destekleyen çalışmalardır. Johanson'un (2002d) belirttiği gibi, "Ampirik ve teorik araştırmalar birbirinin tamamlayıcısıdır". Teorik çalışmalar, alandan derlenen bilgilerin karşılaştırılmasını, teorik bir yöntemle ele alınmasını, verilerin işlenmesini ve bir sonuca bağlanmasını sağlar. "Genel ve karşılaştırmalı tipolojik ve genetik sorunlar üzerindeki çalışmalar için teorik çerçeve çok önemlidir" diyen Johanson'un belirttiği üzere, bu çalışmada da, Altayistik alanında var olan veriler, teorik bir çerçevede ele alınmıştır.

2.1. LİTERATÜR ÖZETİ

Dilin yazıya dökülmesinden çok daha önce, insanoğlu skolastik bir bakış açısıyla, dilin ve yazının insanlara doğaüstü yollarla bahşedildiğini düşünmekteydi. Bu görüş, yalnızca belirli bir toplum veya dini öğretilerde değil, dünya üzerindeki birçok kültürde geçerliydi. Çin kültüründe, bir su kaplumbağası, sırtındaki çizgili şekillerde yazının sırrını taşıyarak imparatora

yazıyı öğretirken; Babillerde, yarı balık yarı insan olan bir deniz canavarı, insanlara yazıyı öğretmiştir. Hint kültüründe Vak, Mısır kültüründe ise Tot gibi tanrılar, insanlığa dili getirmiştir. Günümüzde toplumlar üzerinde etkisi devam etmekte olan büyük dinlerde de, benzer bir şekilde dil ve yazı bilgisi tanrısal nedenlere bağlanmaktadır.

Beklenildiği üzere, dini bakış açısı dilin kökenini tanrısal nedenlere bağlamaktadır. Bu skolastik düşünce boyutundan felsefi düşünce düzlemine geçişle birlikte, dil olgusu üzerine bilimsel düzeyde ilk fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dünyada bilinen ilk dilbilgisi çalışmaları, Hindistan'da MÖ 800-150 yılları arasında kaydedilmiş olan Vedaları korumak amacıyla yapılmıştır. İlk dilbilgisi çalışması, MÖ 600-300 yılları arasında yazılmış olan Sanskritçe dilbilgisidir. Yani ilk dilbilgisi çalışmaları batıda değil, Hindistan'da başlamıştır. Batıda ilk dil çalışmaları, MÖ 5. yüzyılda yapılır. Bu çalışmalar çoğunlukla, Yunan lehçelerinin yazıya aktarılmasından oluşmaktaydı. Dil olgusu ve dilbilgisi üzerine düşünceler, daha sonra felsefeciler tarafından ele alınmıştır. *Platon, Aristoteles, Dionysios, Apollonios Dyskolos* gibi birçok filozof dil üzerine çalışmalar yapmıştır¹².

Hint ve Yunan kültürlerindeki ilk çalışmaların ardından Roma İmparatorluğu döneminde de dil çalışmaları devam etmiştir. Bu dönem çalışmaları Yunan dil çalışmalarının devamı niteliğindedir. Bu dönemin ilk büyük eseri, MÖ 116-127 yılları arasında yaşamış olan Marcus Terentius Varro'nun *De Lingua Latina* adlı dil çalışmasıdır. Varro'nun takipçisi sayılabilecek, Quintilianus'un dilbilgisi üzerine yazdığı *Institutio Oratoria* adlı eseri dönemin bir diğer önemli çalışmasıdır.

Bugünkü anlamıyla karşılaştırmalı dilbilimin ortaya çıkışına katkısı olan çalışmalar, hem sağladıkları veriler ve bilgiler hem de yöntemin gelişmesine sağladıkları katkılarla dilbilim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dil ailelerini oluşturmak için kullanılan yöntem ve ilkelerin belirlenmesinde, karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına katkı sağlamış çalışmalar, şu şekilde özetlenebilir:

¹² Bu dönemde yapılan çalışmaların ayrıntılı incelemesi için Cohen'e (2013) bakılabilir

1147-1223 yılları arasında yaşamış olan Grealit Gymiro/ Grealit of Wales'in Latince ve Yunanca arasında kurduğu ilişki, Hint-Avrupa Dil Ailesi için ilk veri olarak kabul edilebilir. Joseph Scaliger (1549-1609) ise, Avrupa dillerini ilk kez yedi gruba ayırarak sınıflandırmıştır. Ancak bu çalışmalar, bugünkü karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarından hem amaç hem de yöntem olarak ayrılmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllarda yapılan çalışmalar, daha ziyade bitki veya hayvan adlarının listelendiği geleneksel kitaplardan oluşmaktadır. Ancak dil verilerini toplamaları ve küçük sınıflandırma denemeleri ile modern karşılaştırmalı dilbilime temel oluşturmuşlardır. 1643 yılında, Salmasius, yayımladığı *De hellenistica* adlı eserde, Latin, Yunan, Fars ve Alman dillerinin kayıp bir ortak atadan geldiğini söylemiştir. Bu çalışmadan otuz yıl sonra Leibniz (1646-1716), bu sınıflandırmaya, İtalyan, Slav ve Kelt gruplarını eklese de; çalışmanın yayımlandığı yüzyılın sonlarında, bu diller arasındaki ilişkinin genetik değil, coğrafi yakınlıktan kaynaklı dil ilişkisi olduğunu savunmuştur (Edwards, 1994).

Buraya kadar sıralanan çalışmalar dilbilgisi, dil felsefesi ve lehçe çalışmaları şeklinde ilerlemiştir. Ortaçağ Latin dilbilgisi, ilk çalışmalar gibi tekrar dinsel düzeye dönmüştür. Ortaçağın sona ermesiyle 19. yüzyıla kadar, farklı ülkelerin ve kültürlerin verileri derlenmiş ve modern dilbilimin temelini oluşturacak çalışmalar hazırlanmıştır. Ortaçağda henüz uluslaşmamış halkların dilleri üzerine yayınlar yapılmıştır. Bu dillerin başında, İtalyanca, Fransızca, Katalanca, İspanyolca ve Portekizce gibi diller gelmektedir. Bu dillerin, Latincenin bozulmuş biçimleri değil bağımsız diller olduğu, bu dönemde kabul edilmiştir. İlk Fransızca felsefe kitabı *Dialectique*'nin yazarı ve modern yapısalcılığın öncüsü olan Pierre Ramée (1515-1572), Yunanca, Latince ve Fransızca dilbilgisi kitapları hazırlamış ve *Schole Grammaticae* adlı eserinde ise dilbilgisi kuramı oluşturmuştur (Fischer, 2013, s.152).

1635'te Fransa'da *Académie Française* ve 1662 yılında Britanya'da kurulan *Royal Society* gibi akademiler, dil araştırmaları ve dil sorunları üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece yapılan çalışmaların bilimsel niteliklerini denetleyen

birer kurum haline de gelmişlerdir. 19. yüzyıla kadar çalışmalar oldukça çeşitli başlıklar altında gelişmiştir.

18. yüzyılda Sanskritçe verilere ulaşıldığında, 1786 yılında *Sir William Jones*, Sanskritçe ve Avrupa dilleri arasındaki bağı keşfetmiş ve böylece hem Hint-Avrupa Dil Ailesi kuramının hem de tarihi karşılaştırmalı dilbilimin temellerini atmıştır.

19. yüzyıla kadar yapılan çalışmalar, bilimsel ölçütler açısından eksiklikler içerse de, karşılaştırmalı dilbilimin temelini oluşturmaları açısından çok önemlidirler. 19. yüzyılda karşılaştırmalı dilbilim tam anlamıyla kurulmuştur. *August Schleicher, Friedrich von Schlegel, Rasmus Rask, Jacob Grimm, Wilhelm von Humbolt, Franz Bopp* Hint-Avrupa Dil Ailesinin ilişkilerini ve temel denkliklerini kuran önemli isimlerdir. Rask'ın 1881 yılında kurduğu Alman, Slav, Baltık, Yunan ve Latin dilleri denklikleri ve 1822 yılında Grimm'in kurduğu ve *Grimm Kanunları* olarak adlandırılan ünsüz çifti denklikleri, dönemin en önemli karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarıdır. Bopp'un 1816 yılında yayımladığı ve 1833-1854 yılları arasında genişlettiği Hint-Avrupa dillerinin kapsamlı dilbilgisi, Ferdinand de Saussure'ün (1879) Hint-Avrupa dilleri üzerine olan yayını ve yüzyılın sonundaki Karl Brugmann'ın *The Present Position of Philology, Short Comparative Grammar* (1902) ve *Die syntax des ein fachen satsez im indogermanischen* (1925) adlı çalışmalarıyla modern karşılaştırmalı dilbilim kurulmuştur.

19. yüzyıl için karşılaştırmalı ve tarihsel dilbilgisi çağı demek yanlış olmayacaktır, çünkü bu dönemde yapılan çalışmalarda, diller arasındaki farklar, benzerlikler ve tarihsel ilişkilerin araştırılmasına odaklanılmıştır. Araştırmalar çoğunlukla Hint-Avrupa dil ailesindeki diller üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle bilimsel anlamda akrabalık çalışmalarının 19. yüzyılda, Hint-Avrupa dil örnekleri üzerinden başladığı söylenebilir.

20. yüzyıl, Hint-Avrupa dil ailesi dışındaki dillerin karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaya başlandığı dönemdir. Bu dönemin en önemli ismi, *Ferdinand de Saussure*'dür. Saussure, artzamanlı ve eşzamanlı

dilbilim çalışmaları arasındaki farkı tanımlamış, bu iki yöntemin farklı ilkelerini açıklamıştır. *Dil* (langue) ve söz (parole) arasındaki farkı ortaya koyan Saussure, dilin birbirleriyle bağlantılı olan sözlüksel, dilbilgisel ve sesbilimsel ögelerinin hepsinin eşzamanlı olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Saussure'ün dilbilim üzerindeki ilk etkisi, sesbilgisi alanında olmuştur. Sesbilgisi konusundaki yapısalcı görüşü, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kabul görmüş ve sesbirim kavramı ve terimi, uluslararası bilim dünyasınca tanınmıştır.

1920 ve 1930'larda, Prag Dilbilim Çevresi, sesbirim kavramını geliştirerek, sesbirimler arası karşıtlıklar, parçalar-üstü yapılar gibi ayırt edici sesbilimsel özelliklerin belirlenmesini sağlamıştır. Bu gelişme karşılaştırmalı dilbilim açısından oldukça önemlidir. Diller arasında yapılan her türlü sesbilgisel karşılaştırmanın temeli, bu dönemde geliştirilen fikirlere dayanmaktadır.

Avrupa'da yaşanan büyük dilbilimsel gelişmelerin yanı sıra, Amerika'da da 20. yüzyılın ortalarından itibaren önemli çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bu dönemde Amerikan dilbiliminin en önemli üç ismi, Alman *Franz Boas* ve Amerikalı *Edward Sapir* ile *Leonard Bloomfield*'dir. Bu dönemde Amerikan yerli dilleri üzerine yapılan çok sayıda çalışma, karşılaştırmalı dilbilim ve akrabalık çalışmaları için birçok ilke ve yöntem sağlaması açısından önemlidir. Bu isimler arasından Sapir'in dil türleri ve tipoloji üzerine yazmış olduğu *Language* (1921) adlı çalışma, tipoloji alanında en temel eserlerden biri olma özelliğini hala korumaktadır. Bloomfield'in yöntembilimsel çalışması olan *Language* (1933) adlı yayını, 20. yüzyıl boyunca üniversitelerde ders kitabı olarak kullanılmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dilbilim dersleri ve dil kuramları sayıca artmıştır. Dönemin önemli isimleri arasında, *John Rupert Firth*, *Roman Jakobson*, *Nikolai Marr*, *Sidney Lamb* yer almaktadır. Ancak bu dönemdeki bir diğer büyük sapma, Amerikalı *Noam Chomsky*'nin 1957'de yayımladığı *Syntactic Structures* adlı çalışmasıyla yaşanmıştır. *Üretici-dönüşümsel dilbilgisi* kavramını ortaya atan Chomsky, bir dilin ögelerinden sonsuz sayıda cümle dizisi oluşturabilme fikrini sunar. Bu kuram, diğer araştırmacıların da katkılarıyla geliştirilmiştir.

Batıda tarihsel-karşılaştırmalı dilbilim ve genetik dilbilim çalışmaları 20. yüzyılda başlamasına rağmen, Türk dilbiliminde akrabalık çalışmaları, henüz bağımsız bir konu olarak ele alınmamıştır. Türkiye Türkolojisinde yapılan akrabalık çalışmaları genel olarak Altay dilleri kuramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar, genellikle kuramı tanıtan ya da Batıda yapılan çalışmalara örneklerle katkıda bulunan çalışmalardır. Türkiye’de Talat Tekin ve Osman Nedim Tuna, kuramı tanıtan ve/veya örneklerle destekleyen çalışmalar yapmışlardır. Altayistik alanında yapılan çalışmalar ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışılacaktır.

Türkiye Türkolojisindeki dağınık örnekler ve kaynak eksikliği, bu konunun seçilmesinde etkili olmuştur. Özellikle tarihsel-karşılaştırmalı dilbilim ve akrabalık konularındaki yayın eksikliği ve Batıdaki güncel yayınların takibinin tam olarak yapılamaması, bu çalışmanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu anlamda bu çalışma, alandaki eksikliklerden yola çıkarak Türkiye Türkolojisine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

2.2. AKRABALIK TEORİSİ ÜZERİNE GÜNCEL TARTIŞMALAR

Hint-Avrupa dillerinin genetik ilişkisi bilim dünyasınca kabul edildikten sonra, Batıdaki karşılaştırma çalışmaları, farklı disiplinler üzerinden dillerin akrabalığının incelenmesi, tipoloji, dilin kökeni, *bilişimsel dilbilim* (computational linguistics), *sayısal dilbilim* (quantitative linguistics) gibi alt başlıklar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yeni çalışma alanları ve yöntemler, dillerin genetik ilişkileri üzerine yeni ölçütler ve ilkelerin gelişmesini sağlamıştır. Geleneksel akrabalık çalışmaları ölçütlerine göre aynı kökten geldiği kanıtlanmış Hint-Avrupa dilleri, farklı disiplinlerden gelen bilgi, veri ve yöntemlerle tekrar tekrar incelenerek, genetik ilişkileri ve bu ilişkilerin katmanları tespit edilmiştir.

Teknoloji alanında yaşanan büyük sıçramaların da etkisiyle, özellikle bilişimsel dilbilim ve sayısal dilbilim yöntemleri son çeyrek yüzyılın ilgi çekici alanları olmuştur. Bu yöntemlerle, çeşitli teorilerin bilgisayarlı modelleri

oluşturulabilmekte, uygulamalı işlemlerle çok daha kısa sürede daha fazla dili ve/veya başlığı kapsayan, güvenilir sonuçlar elde edilebilmektedir. Örneğin diller arasında paylaşılan ortaklıkların tespit edilmesi büyük dil aileleri için oldukça zor çalışmalardır. Ancak bilgisayar ortamında oluşturulabilecek yazılımlar sayesinde bu ve benzeri çalışmalar çok daha kısa sürede tamamlanabilmektedir. Bu alanda 1994 yılından itibaren yayımlanan *Journal of Quantitative Linguistics* dergisi, dil tipolojisi, sayısal dilbilim, matematiksel formüller, yazılım formülleri, istatistiksel dilbilim çalışmaları gibi konularda geniş bir veriye sahiptir. Türkiye Türkolojisinde henüz bu tür çalışmalar yapılmamıştır.

Son dönemde yapılan disiplinlerarası çalışmaların yanı sıra, geleneksel dilbilim çalışmaları da mevcuttur. 2000'li yıllardan sonra, karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının odağı sözlükbilimsel ve sesbilgisel karşılaştırmalardan biçimbilgisine kaymıştır. Bunda, biçimbilgisel yapıların sesbilgisel yapılara göre kopyalamaya karşı daha dirençli olduğu düşüncesi etkilidir.

Biçimbilgisinin akrabalık çalışmalarında yöntem olarak kullanılması, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu alandaki başlıca yayınlar arasında, Johanson'un karşı karşıya gelen dillerdeki yapısal etkenleri incelediği *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten* (1992)¹³; Robbeets'in 2005 yılında yayımladığı *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* adlı çalışma; Johanson ve Robbeets editörlüğünde (2010) yayımlanan *Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective: Geneology, Contact, Chance* ve 2012 yılında yayımladıkları *Copies Versus Cognates in Bound Morphology* adlı yayınları; Robbeets ve Cuyckens editörlüğünde yayımlanan *Shared Grammaticalization* (2013); Robbeets ve Bisang editörlüğünde 2014 yılında yayımlanan *Paradigm Change in the Transeurasian Languages and Beyond*; Dufter, Fleischer ve Seiler editörlüğünde yayımlanan *Describing and Modeling Variation in Grammar* (2009) gibi yayınlar yer almaktadır.

¹³ Türkçe çevirisi için bk. Demir 2007.

Türkiye Türkolojisinde Talat Tekin ve Osman Nedim Tuna gibi isimler dışında çalışılmayan akrabalık konusu, 2000'li yıllardan sonra da oldukça az çalışılmıştır. Bu çalışmalar arasında, Han-Woo Choi'nin 2010 yılında yayımlanan *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi* adlı çalışması ve Faruk Gökçe'nin 2015 yılında yayımladığı *Genetik Dilbilime Giriş, Altay Dilleri Sorunu* adlı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar dışında Emine Yılmaz'ın karşılaştırmalı dilbilim, akrabalık, Çuvaşça ve Altayistik üzerine yazdığı makaleler (2007, 2011, 2015, baskıda) ile Çuvaşça *Çok Zamanlı Ses Bilgisi* (1997) ve *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji* kitapları ve Feyzi Ersoy'un Moğolca ve Çuvaşça ile ilgili yayınları alan araştırmacıları için yol göstericidir.

2.3. KARŞILAŞTIRMA ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN YAYGIN ÖLÇÜTLER

Diller sınıflandırılırken tesadüfi benzerlikler, dil evrensellikleri, dil ilişkileri, tipolojik benzerlikler, bölgesel yakınlık gibi olgular diller arasındaki mevcut ilişkinin ortaya konmasında sorun yaratmaktadır. Ancak bu zorlukları aşmak için çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Bunlar arasında ses denkliklerinin oluşturulması, biçim-anlam eşleşmeleri gibi yöntemler yaygın olarak kullanılmaktadır. Son zamanlarda kullanılmaya başlamış olan sayısal dilbilim ve bilişimsel dilbilim çalışmaları da öne çıkan diğer yöntemler arasındadır. Kullanılan bu sayısal ve bilişimsel yöntemlerin kesin sonuçlar verme ihtimali düşüktür ve uygulanmaları oldukça zaman, enerji ve dikkat istemektedir. Diller arasındaki ilişkinin kesin olarak ortaya konması için tarihi ilişkilerden kaynaklı benzerliklerin tespitine ihtiyaç duyulmaktadır.

Köken çalışmalarında kullanılabilecek yöntemlerin yanı sıra, diller üzerine yapılan araştırmalar, tarihsel açıdan dillerin gösterdiği eğilimlerin tespit edilmesini sağlamıştır. Bu genellemeler, karşılaştırma çalışmalarına başlamadan önce dikkat edilmesi gereken unsurlardır:

- Bir dil ailesinin anavatanı –yani *köken dilin* (parent language) konuşulduğu bölge- her zaman değil, ama genel olarak o dil ailesine mensup dillerin konuşulmakta olduğu bölgelerden biridir.
- Köken dil içerisindeki ilk farklılaşmalar, her zaman değil, ama genel olarak anavatanın yakınlarında oluşur. Bu nedenle, en büyük dil çeşitliliği genellikle anavatanın yakınında ve en sınırlı dil çeşitliliği de anavatandan en uzak bölgede görülür.
- Diller arasında sistematik benzerlikler tesadüf olarak nitelenemeyecek kadar büyükse aralarında tarihsel ilişki var demektir.
- Kardeş diller, köken dilden farklılaşmış yapılar açısından benzerlik gösterir. Bu köken dil ya da ana dil, gerçekten de iki ya da daha fazla bağımsız dilin birleştiği dilsel bir alan olabilir.
- Kardeş diller arasındaki farklılaşmanın küçüklüğü, her zaman değil ama genel olarak köken dilden ayrı, kısa süreli bir gelişmeyi ifade eder.
- Kardeş diller arasındaki farklılaşmanın büyüklüğü, her zaman değil ama genel olarak köken dilden uzun süreli ayrılmayı ifade eder (Fischer, 2013, s.110-11).

Dillerin genel eğilimleri kavrandıktan sonra, karşılaştırmalı dilbilimin ilke ve yöntemleriyle diller arasındaki ilişkinin temelleri araştırılabilir. Ancak mevcut ölçütler dil üzerinde uygulanırken bazı hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir Greenberg (2005) bu noktaları şu şekilde toparlamıştır:

- *Sesin Simgeselliği* (Sound Symbolism): *Biçim-anlam* (form-meaning) eşleşmesine uyan söz varlığı denkliği, yalnızca biçim denkliğine sahip olan söz varlığından çok daha önemlidir.
- *Uzunluk* (length): Biçim-anlam denkliği gösteren daha uzun biçimler, kısa olanlara göre çok daha önemlidir.
- *Biçimbirimsel Nöbetleşme* (allomorphic alternation): Karşılaştırmada birden fazla dilde alt-biçimbirimsel öğelerde nöbetleşme varsa ve bu nöbetleşmeler özellikle düzensiz biçimlerde görülüyorsa, bu dillerin ortak kökten gelme ihtimalleri yüksektir. Öyle ki, Greenberg, tek bir düzensizliğin bile tarihsel ilişkinin kurulması için yeterli olabileceğini savunur.

- *Nadir Biçimbilgisel Süreç* (rare morphological process): Yaygın olmayan biçimbilgisel süreçte, biçim-anlam eşleşmesi bulunması, tarihi ilişkilerin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Greenberg, Avustroasyatik dillerinin genetik ilişkisini kanıtlamak için bu dillerdeki iç ek denkliklerini göstermiştir.
- *Aynı Morfem Kombinasyonu* (same morpheme combination): İki dil arasındaki biçim-anlam çiftleri denkliği diller arasındaki karşılaştırmada önemlidir.
- *Morfem Tipi* (type of morpheme): Temel sözcük listesindeki denklikler arasında daha önemli olanlar, dilbilgisel biçimlerdeki biçim-anlam denklikleridir. Bu denklikler, kültür sözcükleri arasındaki denklikten de önemlidir.
- *Tekrarlanan Ses Denklikleri* (recurrent sound correspondence): Farklı biçim-anlam denklikleri arasında tekrarlanan ses denklikleri önemlidir.
- *Biçim-anlam Denklikleri Olan Dillerin Sayısı*: Biçim-anlam denklikleri tespit edilirken karşılaştırılan dil sayısının artması sonuçların doğru çıkması için önemlidir. Bu tür karşılaştırmalarda en az dört dil olması, dilbilgisel ya da sözlüksel biçimlerin tarihsel ilişkileri ve kökenlerinin tespiti için gereklidir.
- *Yakın İlişkili Dillerdeki Birikme Etkisi* (cumulative effect of including closely related languages): A ve B dilinde ortak benzerlikler varsa bu dillere yakın başka diller de (C, D vb.) vardır. Akkraba olduğu düşünülen diller arasında doğrudan bağ olması gerekir. Bu nedenle köken araştırmaları yapılırken diller tek başına ele alınmamalıdır.
- *Tasarlanmış Biçimlerin Yakınlaşması/Geçişmesi* (convergence): Bu ilke bir önceki madde ile doğrudan ilişkilidir. Bir dildeki ögenin yeniden yapılandırılmış biçimi diğer dillerle ilişkili olmalıdır.

Bütün bu aşamalardan sonra, diller arasında tarihsel ilgi kurulsa bile, bunların her biri kopyalamadan kaynaklı olabilir. Temel sözcüklerden ziyade kültür sözcüklerinin kopyalanması ile çekim, türetim ve iyelik eklerinin kopyalanma ihtimali düşük olsa da, hiçbir dilbilgisel öge, kopyalanmaya yüzde yüz direnemez. Ancak diller arasındaki temel sözcükler ve dilbilgisel öge denkliğinin fazlalığı genetik ilişkinin göstergesidir. Bu da diller arasındaki denklik oranının

belirli bir yüzdeye ulaşmaması durumunda genetik ilişkinin şüpheli duruma düşmesine neden olur.

Greenberg (2005), diller arasındaki denkliklerin temelde iki nedene bağlı olduğunu söyler, bunlar kökenbirliği veya kopyalamadır. Bu iki durumu birbirinden ayırmak diller arasındaki ilişkinin nedenlerini ortaya çıkaracaktır. Bu ayrımı yapmak için şu kriterlere bakılmalıdır:

- *Ödünçleme Skalası* (borrowing scale): Kültür sözcüklerinin kopyalanma ihtimali, temel sözcüklerin kopyalanma ihtimalinden daha yüksektir. Aynı şekilde, dilbilgisel biçimlerin kopyalanması ise en zor olanıdır.

- *Benzerlik Derecesi* (degree of similarity): Kopyalanmış biçimler, zaman içinde alıcı dildeki biçimlere çok benzeyecektir. Kopyalama yapılan dil ile diğer kardeş diller arasındaki benzerlikler tespit edilerek, köken dil hakkındaki bilgilere sahip olunabilir. Kardeş diller arasındaki ortaklıklar, köken dilin kalıntıları olacaktır.

- *Tek Kaynak* (single source): Kopyalamaya dayalı biçim-anlam benzerlikleri, bir veya en fazla iki ya da üç dilden olacaktır. Ve bu diller arasında doğrudan ilişki olmaz. Çünkü diller arasında genetik bir bağ değil dil ilişkisi vardır. Bu diller arasında doğrudan bağların olmaması, köken çalışmalarında kullanılmama nedenidir. Farklı dillerden yapılan kopyalamalar, bu diller arasında bir ilişki olduğunu düşündürebilir ancak incelemeler sonucu paylaşılan ortaklıkların az olduğu görülecektir.

- *Anlamsal Kümeleme* (semantic clustering): Kültürel sözcükler arasından belli bir anlam alanında kümelenmiş biçim-anlam benzerliklerinin kopya olma ihtimali daha yüksektir. Ekonomi, siyaset, edebiyat, bilim, tarım gibi alanlarda ileri olan toplumlar, zayıf olan toplumlara bu kültürü aktarırlar. Ana dilde olmayan bir kavram, topluluğun diline doğrudan giriş yapacaktır. Özellikle belirli bir anlam başlığı altında toplanmış olan kültür sözcükleri, kopyalamanın en büyük göstergelerindedir.

- *Özel Ses Denklikleri* (special sound correspondence): Biçim-anlam denklikleri arasında yalnızca bazı sözcüklerde görülen ses denklikleri kopyalamanın göstergesidir. Akraba diller arasındaki ses denklikleri, istisnasız

ve tesadüflerden uzaktır. Bu nedenle az sayıda ve belirli örnekler arasındaki ses denklikleri yalnızca kopyalamayı gösterir.

- *Dilbilgisel Çözümenebilirlik* (grammatical analyzability): Akraba olduğu düşünülen diller arasında, yalnızca bir dilde dilbilgisel olarak çözümlenebilen bir biçim, diğer kardeş dillerde çözümlenemiyorsa, bu, sözkonusu biçimin ilk dile diğerlerinden daha önce kopyalandığını gösterir. Bu tip bir kopyalamada, kardeş diller arasındaki ortak dilbilgisel yapılar arasında, yalnızca bir dilde çözümlenebilen bir yapı varsa, bu yapı ilk girdiği dile adapte olduğu için çözümlenebilecek duruma gelmiş demektir. Diğer dillere ise daha geç bir zamanda girdiği için, henüz dilbilgiselleşmemiştir.

Dilbilim alanında ilişkilerin türünü belirleyecek kesin ölçütler bulunmamakla birlikte, diller arasındaki ilişki türü ve geçmişi hakkında bilgi verebilecek birçok ölçüt mevcuttur. Bu ilke ve ölçütler tek başına hüküm vermek için yetersiz olsa da dillerin her bir ölçüte göre incelenmesi, diller arası ilişki türünün tespit edilmesini sağlayacaktır. Bir karşılaştırma çalışmasında, ne kadar çok ölçüt kullanılırsa, o kadar kesin ve net cevaplara ulaşılabilir. Bu bağlamda, karşılaştırma çalışmalarında kullanılacak ölçütler şu şekilde sıralanabilir:

2.3.1. Farklı Bilim Dallarına Ait Ölçütlerin Dilbilim Çalışmalarında Kullanılması

Bilim dünyasındaki uzmanlaşma ve gelişen teknolojiler, disiplinlerarası çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişme, bilim dallarındaki tartışmalı konulara farklı veri ve kanıtlarla çözümler getirmiştir. Bir dilin yazılı tarihinin çok eskilere gitmemesi, bu dil ve akrabaları hakkında yorum yapabilmeyi sınırlamaktadır. Ancak diğer bilim dallarından gelen veriler, bakış açısını genişletmekte ve doğru bilgiye yaklaşılmasını sağlamaktadır.

Bu bağlamda, dil ilişkileri incelenirken elbette ki çağdaş dilbilimsel ölçütler önceliklidir. Ancak bu ölçütlerin cevap veremediği noktalarda farklı bilimlerden gelen bilgi ve veriler de dil incelemelerine katkı sağlayacaktır. Daha önce kabul

edilmiş bilgilerin farklı disiplinlerce desteklenmesiyle de bilim dalları birbirlerine katkı sağlamaktadır.

2.3.1.1. Etoloji

Etoloji, hayvan davranışlarını inceleyen bilim dalıdır. Biyolojinin alt dalı olan bu bilim sayesinde, hayvan davranışlarının anlamları, eğilimleri, kökeni ve sebep-sonuç ilişkileri tahmin edilebilmektedir.

Dilbilim için etoloji, çoğunlukla kökenbilim çalışmalarında başvurulan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı, dilin kökeni, nasıl geliştiği ve özellikle anlambilimsel gelişmeler ve dilbilgisel sözdiziminin oluşumu gibi başlıklarda araştırmalara veri sağlamaktadır. Bu bağlamda yapılan ilk çalışmalar genetik olarak insana en yakın hayvan olan şempanzelere (bonobo), dil öğretimi deneyleriyle başlamıştır.

1930'larda Kellogg ailesi, şempanze Gua'yı kendi bebekleri ile birlikte büyütmüşlerdir. Yıllar geçtikçe Gua'nın yapılan bütün konuşmaları anlamakla birlikte tek bir söz dahi söyleyemediği ortaya çıkmıştır. Yine benzer bir şekilde, 1940'larda, araştırmacı Hayes ailesi, evlerinde şempanze Viki'yi büyütmüşlerdir. Gua'dan farklı olarak Viki, konuşmaları anlamasının yanı sıra, *mama* 'anne', *papa* 'baba' ve *cup* 'fincan' sözcüklerini söyleyebilmiştir. Bu durum, hayvanların anlama yetileri gelişse dahi birkaç kelime taklidi dışında konuşmaya elverişli biyolojik bir yapıya sahip olmadıklarını göstermektedir. Bunun anlaşılmasıyla, 1960'larda, Washoe adlı şempanzeye *Amerikan İşaret Dili* (American Sign Language-ALS) öğretilmiştir. Üç buçuk yılın sonunda Washoe, yüzden fazla sözcük kullanmaya ve bu sözcüklerle basit cümleler kurmaya başlamıştır. Aynı tarihlerde Sarah ve Lana adlı şempanzeler, kelimeleri simgeleyen işaretleri kullanarak konuşmayı başarabilmiştir. Bu şempanzeler çok daha fazla sözcük içeren cümleler kurmuştur (Yule, 1991, s.26). Bu şempanzelerden hiç şüphesiz ki en meşhuru, işaret dili ile konuşabilen Koko'dur. Goril Koko espri yapabilmekte, yalan söyleyebilmekte ve sözdizimi kullanabilmektedir.

Bu çalışmalarda dönüm noktası, Steven Pinker ve Paul Bloom'un 1990'da Davranış ve Beyin Bilimleri dergisinde yayımladıkları makale olmuştur. Araştırmacılar, bu çalışmalarında dilin doğal seçilimle evrimleşmiş olabileceğini savunmuştur. Bu görüşün dile getirilmesiyle, Chomskyci çevrelerde dilin evriminden söz etmek yasak olmaktan çıkmıştır. Böylece hızla artan deneysel çalışmalarla bazı hayvanların dil öğretimi başarılı olmuştur. Ancak bu dil, insanda var olan doğal dil gibi değil, laboratuvar ortamında öğretilmiş, ilkel bir sözdizimine sahip olan ve çoğunlukla nesnelere adının telaffuz edildiği bir *öndildir*.

Bu bilgiler bize, diğer canlılarda da bir tür iletişim olduğunu kanıtlamakla birlikte, konuşma ve simgeleştirme yetisinin hala yalnızca insana özgü olduğunu göstermektedir. Bu hayvanlar doğal ortamlarında bu dili öğrenmiş veya konuşmuş değildirler. Farklı öğretim teknikleri ile laboratuvar ortamında yapılmış deneyler sonucunda konuşma yetisine yaklaşmışlardır. Ancak elbette ki bu tür çalışmalar, dillerin kökeni ve gelişimi ile ilgili bilgiler sunmaları açısından önemlidir. Hayvanların dilimizi öğrenmeleri dışında, kendi aralarında gerçekleşen iletişim ve ilişkiler bize kendi dilimizin gelişimi hakkında bilgiler verebilir¹⁴.

Örneğin, dilin gelişimi ile ilgili yaygın kabul olan, konuşmaya meyilli kişilerin bir arada olmayı seçerek nesillerini sürdürdükleri görüşü, Yedikardeş kuşları üzerine yapılan araştırmalarla çürütülmüştür. Bu tür içinde, her konuda baskın olan bir liderin varlığı söz konusuysen diğerleri başkaldırmayı düşünmezler. Bu kuş türü bir koalisyona¹⁵ içinde yer aldığı anda yaklaşık altmış yıl yaşarken; yalnız kalırsa iki yıl dahi yaşayamamaktadır. İlk insanların da gruplar halinde değil koalisyonlar kurarak nesillerini sürdürdükleri düşünülmekte (Fischer, 2013); bu da evrimin hayatta kalmak için bazı seçimler yapma ilkesine uymaktadır.

¹⁴ . Bu konuda daha ayrıntılı bir okuma için Michael Corballis'in *İşaretten Konuşmaya* (2003) adlı yayını önemli bir kaynaktır

¹⁵ Burada *koalisyon* kelimesi ile anlatılmak istenen durum, tesadüfi nedenlerle bir araya gelmiş olan gruplar değil; belirli bir amaç için birlikte yaşamayı seçen grupların varlığıdır. Bu nedenle yalnızca grup sözcüğünü kullanmak yeterli olmayacaktır.

Yedikardeş kuşları üzerine yapılan bu çalışma, dil gruplarının ve ailelerinin oluşmasına farklı bir bakış açısı getirebilir. Yaygın düşüncenin aksine 'genetik ortaklığı olan toplumların dilleri de ortaktır' görüşü bu noktada geçersizdir. İlkel dönem insanı, hayatta kalmak uğruna baskın topluluklara yaklaşmış, bunun sonucunda ana dilini bırakmış ve baskın toplumun dilini seçmiş olabilir. Bu da bugünkü dil ailelerinin nasıl oluşmuş olabileceği konusunda bilgi verebilir. Günümüz dil aileleri arasında genetik akrabalıktan ziyade, dil ilişkilerinden kaynaklı ikincil bir akrabalık da olabilir.

Bu görüş, picin dillerinin oluşumu, tarım kültürü ve yerleşik hayatın insan diline etkisiyle de örtüşmektedir. Bu konulara ilerideki başlıklarda ayrıntılı olarak değinilecektir.

2.3.1.2. Antropoloji ve Etnoloji

Dillerin kökeni, ilişkileri ve tarihsel gelişimleri hakkında bilgi veren diğer bilim dalları arasında, antropoloji ve etnoloji yer almaktadır. Antropoloji, tarihi dönem kalıntıları üzerinden insanın fiziksel ve biyolojik yapısını incelerken; etnoloji, toplumların etnik kökenlerini, ayrıldıkları grupları, bu grupların tarihsel gelişimlerini ve dil, kültür, gelenek gibi başlıklar altında toplumların genel özelliklerini karşılaştıran ve tespit eden bilim dalıdır.

Antropoloji, dilbilimde genel olarak dilin kökeni ve gelişim tarihi gibi konularda başvurulan bir alandır. Bu çalışmalardan elde edilen veriler, dil yetisinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu kesinleştirmiştir. Modern insanın atası olan *Homo sapiens*lerin ve daha eski zamanlarda yaşadığı bilinen Neandertallerin de dil yetisine sahip olduğu kanıtlanmış bir gerçektir¹⁶. Antropologlar ve arkeologların yaptığı bu araştırmalar, dünya dillerinin aynı atadan geldiği fikrini desteklemekle birlikte, araştırmacılar henüz bu konuda görüş birliğine varmış değildir.

¹⁶ Neandertaller ve *Homo sapiens*lerle ilgili ayrıntılı bilgi için *0. Giriş* bölümüne bk.

Akrabalık kuramlarına şüpheyle yaklaşım ilişkisine dayalı dil birliğini savunan araştırmacıları destekleyebilecek görüşler, bu bilim dallarınca da savunulmaktadır. Dünya tarihindeki göç hareketlerini, kaybolan toplumları ve gen haritasını inceleyen antropologlar, baskın ve güçlü toplulukların zayıf ve küçük grupları asimile ettiğini tespit etmiştir. Bir grubu baskın yapan özellikler, sayıca fazla olma, içinde bulunulan döneme göre siyaset, ticaret, tarım, ekonomi gibi konularda ileri olma şeklinde toparlanabilir. Biyolojik olarak türlerin yok olması veya uyum süreçleri de yine benzer nedenlere dayanmaktadır. Hayatta kalıp yok olmamanın tek çözümü uyum sağlamak yani evrilmektir.

Evrime göre, uyum sürecini tamamlayamamış her canlı yok olmak zorundadır. Homosapienslerin Neandertalleri yok ediş süreçleri de, yine sayıca çokluk, biyolojik üstünlük gibi nedenlere bağlıdır. İlişki içindeki diller de evrim teorisine uygun olarak ya yok olmakta ya da uyum sağlayarak bir başka dilin içinde yaşamaya devam etmektedir. Tam da bu noktada, uyum sürecinin çok eskilere dayanması, zayıf dilin baskın dile giderek daha da benzemesine neden olmaktadır. Bu da günümüzde, bu dillerin bize kökteş gibi görünmesine neden olabilir. Bu nedenle karşılaştırmalı çalışmalarda birden fazla ölçüt kullanılmalı ve dillerin bu ölçütlerle sağladığı veri sayısı yüksek olmalıdır.

Antropoloji alanında yapılan çalışmalardan sonra 100.000 ile 80.000 arası yıl önce Neandertaller ve Homosapienslerin karşılaştıkları ve etkileşim içine girdikleri tespit edilmiştir. Bu keşifle birlikte araştırmacılar, bu iki farklı grubun melezleşerek dil ve kültürlerinin karıştığını kabul etmektedir. Bu da daha ilkel dönemlerden itibaren yoğun ilişkiden kaynaklı dil karışmalarının gerçekleştiğini gösterir. Böylece insanlık tarihi boyunca dillerin sürekli ilişki içinde olduğu, bu nedenle de dünya dillerinin atalarının bir şekilde karıştığı düşünülmektedir. Bu noktadan hareket etmek, dünya dilleri arasında genetik ilişkiden ziyade dil ilişkisinin var olduğu fikrine yaklaşma anlamına gelecektir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda da, ilişki içindeki ilkel dillerin günümüzdeki dil ailelerinin temelini oluşturabileceği görüşü, daha sık dile getirilmektedir.

2.3.1.3. Arkeoloji

Diller yüzyıllardır, hatta belki de insanlığın başlangıcından -ya da başlangıca çok yakın bir tarihten- beri ilişki içindedir. Bu tarihin tam olarak verilmesi mümkün değildir. Ancak, yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkan insan yaşam kalıntılarının tarihi 50.000 yıl öncesine kadar gitmektedir. Bu da dilin ve doğal olarak dil ilişkilerinin de çok uzak tarihlere kadar gittiğinin kanıtıdır. Tıpkı günümüzde olduğu gibi bu dönemde de dillerin izole kalma ihtimali oldukça düşüktür.

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan kalıntılar üzerine yapılan karşılaştırmalarda, farklı bölgelere ait eşyaların başka kıtalarda (Afrika'ya ait bir taşın Asya'daki kazılarda ortaya çıkması gibi- ortaya çıktığı görülmektedir. Yine aynı şekilde yapılan takiplerde, bu dönemde yaşayan insansuların da Afrika, Amerika gibi farklı kıtalara sürekli bir hareket halinde olduğu kanıtlanmıştır. Bu farklı coğrafya insanların karşılaşması dillerinin de ilişki içine girmesine neden olmuştur.

Kültürlerde simgelerin ve yazının kullanılmaya başlamasıyla farklı toplumlar arasındaki dil ilişkileri de görünürlük kazanmıştır. Sümerlerin *Gılgamış Destanı* ve *Babil Epik Şiiri*'nin Antik Sami dili Akatçaya adapte edilerek çevrildiği, Hititler ve Hurrilere kadar yayıldığı tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde, en iyi bilinen iki dilli yazıt, MÖ 196 tarihli *Rosetta Taşı* (Rosetta Stone) Mısır Demotik dili ve hiyeroglifi ile Yunanca yazılmıştır. MÖ 550-486 yılları arasında yaşamış olan Pers İmparatoru Büyük Darius, otobiyografisini Pers, Elam ve Akat dillerinde çivi yazı ile yazmıştır. Bu eserin içinde yer alan "Daha önce hiç yapılmayan, Aryan dilinde de yazdım" sözünden, dördüncü bir dille de aynı eserin yazıldığı anlaşılmakla birlikte bu esere ulaşılamamıştır. Bahsedilen Aryan dilinin Hint dillerinden biri olduğu düşünülmektedir (Thomason, 2001, s.6). Antik diller arasındaki dil ilişkisini anlatan Josephson (2012), dilbilgisel kopyalamaları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Kendi tarihimizden de iki dilli yazıt örneği olarak Kültigin ve Bilge Kağan Yazıtları gösterilebilir. Aynı coğrafyayı paylaşan ve yoğun ticaret ve kültür ilişkisi içindeki toplumların dilleri olan Orhon Türkçesi ve Çince arasında yoğun

etkileşim söz konusudur. Bu yazıtların farklı yüzlerinde farklı dillerin kullanılmasının yanı sıra sözcük alışverişinin de var olduğu açıkça görülmektedir. Yine kronolojik olarak ilerlediğimizde, Eski Uygur Türkçesi yazmalarında Maniheizm, Budizm gibi dinlerin kabulüyle kopyalanan dinsel terminoloji, yoğun dil ilişkisini göstermesi açısından önemlidir.

Arkeoloji çalışmalarına genel olarak baktığımızda, insanoğlunun tarih boyunca ilişki içinde olduğu açıkça görülebilir. Bu ilişki kimi zaman kültürel, kimi zaman ekonomik kimi zaman ise genetik olabilmektedir. Bu bağlamda arkeolojik veriler, diller arasındaki ilişki türünün, genetik akrabalıktan ziyade coğrafi, bölgesel veya kültürel ilişki sonucunda oluşmuş ikincil akrabalık olduğu fikrini doğurmaktadır.

2.3.1.4. Biyoloji

Dünya üzerindeki canlı organizmaları inceleyen biyoloji, insanın dil yetisi hakkında da açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. İnsanın konuşmaya elverişli anatomik yapısı, düşünme ve algılamaya uygun bilişsel yapısı ve tüm bu ayırt edici özelliklerin zaman içinde geçirdiği değişiklikler, dilbilimin olduğu gibi biyolojinin de çalışma başlıkları arasındadır.

İnsan beyni üzerine yapılan çalışmalarla arkeolojik buluntular paralellik gösterir. Kazılarda ortaya çıkarılan Homo ataların beyin fosilleri göstermiştir ki zaman içinde beyin hacminde düzenli bir büyüme meydana gelmiştir. Araştırmacılar bu büyüme ile dilin gelişimi arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu düşünmektedir. Nörolojik çalışmalar ışığında, insan türüne genetik ve fizyolojik olarak en yakın canlı olan maymun beyniyle Homo ataların beyni kıyaslandığında da Homo ataların bugünkü insanlardaki gibi beynin bütün bölgelerine sahip olduğu ancak maymun beyninin farklı olduğu gözlemlenmiştir.

Beyin yapısıyla doğru orantılı olarak kafatası da dil yetisine kanıt oluşturabilir. Memeliler arasında yalnızca insan kafatası kemerli iken, diğerlerinde yassı kafatası bulunmaktadır. Arkeolojik kalıntılarda bulunan Homo ataların

kafatasları da bugün olduğu gibi kemerlidir. Ancak konuşma yetisine sahip olduğu düşünülen Neandertaller yassı kafatasına sahipti. Bununla birlikte, yüz yapıları öne doğru uzayarak evrimleşmiş, bu sayede burundan da olsa ilksel bir dil konuşma yeteneğine ulaşmış olmaları muhtemeldir. Ancak Homo ataların karşısında ilksel kalmış ve yok olmuşlardır. Bu genel yargıya artık çok daha farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlar ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

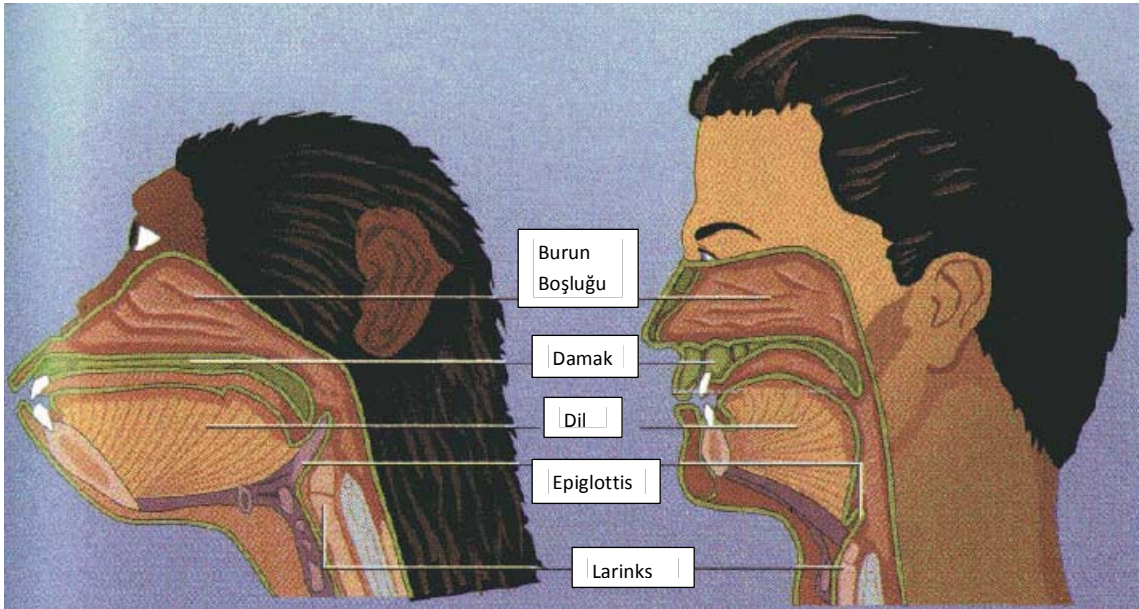
Beynin yapısı ve kafatasının şekline göre memelilerde ses aralığını belirleyen larinksin de konumu değişmektedir. Yine tüm memelilerin aksine, larinks, insanda çok daha aşağıdadır. Bu da kafatasının kemerli bir yapıda olmasının nedenidir. Bu durum, kemerli bir kafatasına sahip olan Homo ataların konuşma yetisine sahip olduklarını göstermektedir. Bebeklerin gelişimi incelendiğinde görülmüştür ki doğuştan itibaren çok yukarılarda olan larinks, büyümeyle birlikte aşağı doğru inmektedir. Bu da çocukların ancak belli bir zamandan sonra konuşabilmelerini sağlamaktadır (Lewin, 2008, s.221).

Kurama göre evrimde hiçbir şey tesadüfi değildir; eğer bir gelişim söz konusuysa bunun geçerli bir nedeni olmalıdır. Bu durumdan yola çıkıldığında görülüyor ki, larinksin insanda zaman içinde aşağı doğru inmesi, nefes borusuna yiyecek kaçması gibi çeşitli olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu durumda larinksin evriminin teoriye aykırı olduğu düşünülebilir. Tam da bu noktada araştırmacılar, olumsuz sonuçlara neden olduğu halde larinks evriliyorsa, bunun çok daha büyük olumlu sonuçları olmalı, demektedir. İşte bu olumlu sonuç da konuşma yetisidir. Biyolojide bu durum için *eksaptasyon*¹⁷ terimi kullanılmaktadır. Pascal Picq (2014, s.39), asıl işlevi beslenmeye yardımcı olmak olan dilin, konuşma aracı olarak iş görmeye başlamasını eksaptasyon örneği olarak göstermektedir. Bu da evrimin, mevcut olan yapıları nasıl değişerek geliştirdiğini açıklar. Picq'e göre gırtlak konuşmaya başladığımız için değil; koşmaya başladığımız için aşağı inmiştir. Avcı-toplayıcı ataların,

¹⁷ eksaptasyon: Belli bir işlevi yerine getirecek şekilde evrimleşen bir organın, evrim sürecinde çevrenin özelliklerine ve gereklerine bağlı olarak daha başka uyumlayıcı düzenlemelerin ve işlevlerin gelişimine katılması (www.seslisozluk.com 16.05.2016, 10:39)

sürekli olarak yürümesi, koşması ve göçmesi, solunum yollarının gelişmesine yani ciğerlerinin büyümesine neden olmuştur. Bu gelişimle ilişkili olarak larinks de aşağı inmiştir. Bunu da antropolojik verilerle kanıtlayarak anlatır. Böylece daha çeşitli bir ses yelpazesine sahip olmuş bulunmaktayız. Uzun boyu ve iki ayak üzerinde koşabiliyor olması, Homo atanın Avrupa ve Asya'ya gidebilmesine imkan sağlamıştır.

Bu konular ve arkeolojik kanıtlar, genetik ve biyolojik evrimler ile ilgili bilgi ve örneklemelerin ayrıntılı bir biçimde yer aldığı Lewin'in (2008) çalışmasına bakılabilir. Ancak ses aralığının insanlarda diğer canlılara oranla neden daha fazla olduğu anlamak için *Resim 2*'ye bakmak faydalı olacaktır:

Resim 2. İnsanlarda Konuşmaya Yardımcı Ögelerden *Larinksin* Görünümü (BTD, 2004).

Bu görselde, insan ve en yakın akrabası olan şempanzeler arasındaki solunum yolu farkları gösterilmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, larinks insanda diğer memelilere göre daha aşağıdadır. Bu özelliğin seslerin çok daha çeşitli çıkabilmesine, böylece de konuşma yetisine fayda sağladığı düşünülmektedir.

Yine tarihi dönemleri araştıran antropoloji, arkeoloji gibi diğer bilim dallarından gelen bilgiler ve biyolojik verilerle, insanın dil yetisi ve gelişimi hakkında bilgiler açığa çıkmaktadır. Biyolojinin genetik, anatomi, taksonomi gibi birçok alt başlığı

dil çalışmalarına katkı sağlamakla birlikte özellikle evrim teorisi, farklı katmanlarda dilbilim çalışmalarını etkilemiş bir başlıktır.

Evrim teorisinin Darwin tarafından önerilmesinin ardından bilim dünyasında yarattığı etki kısa sürede dilbilim alanında da kendini göstermiştir. İlk etki, insanlık tarihi kadar eski olan dilin kökeni sorusuna verilecek cevaplar doğurması, ikinci etki ise, artzamanlı çalışmalar açısından dilin değişimi ve gelişimi hakkında yol gösterici ilkeler sunması şeklinde olmuştur. Genel olarak, dünya üzerindeki her bir organizmanın var oluşundan itibaren çevre şartlarının da etkisiyle değiştiği, geliştiği ve bu uyum sayesinde hayatta kaldığı ilkesine dayanan evrim teorisi, neredeyse bütün bilim dallarını etkilemiştir.

Dillerin akrabalığı konusunda evrim teorisi yol gösterici konumdadır. Klasik evrim teorisi dillerin köken birliğinin mümkün olabileceğini savunurken çokmerkezli evrim kuramı tek bir dilden türemeyi imkân dâhilinde görmemektedir. Ancak bu tür itirazlara rağmen, dil aileleri ve bir aile içindeki dillerin konuşurları arasında yapılan gen çalışmalarında genetik paralelliğin varlığı saptanmıştır (Lewin, 2008, s.143). Genetik biliminin teknolojiye paralel olarak ilerlemesi, yeni bulguları ortaya çıkarmış ve yıllarca cevap verilemeyen birçok sorunun yanıtlanmasına imkân sağlamıştır. Laboratuvar ortamında yapılan birçok farklı araştırma, FOXP2 adlı genin insana konuşma yetisi ayrıcalığı tanıyan bir gen olduğunu doğrular. *Konuşma geni* olarak adlandırılan bu genin evrim süreci gözlemlenmiş ve Homo atanın konuşma tarihi ile paralelliği saptanmıştır. Her ne kadar bu gen için “konuşma geni” denilse de genin tam işlevi bu değildir. Hiçbir gen tam olarak konuşmayı sağlamaz. Ancak bu gen, konuşmayı destekleyen organları yani beyin, kafatası ve gırtlak anatomisini şekillendirdiği için bu şekilde anılmaktadır.

Evrim teorisini dilbilim açısından inceleyen Noam Chomsky de dilin evriminde bu süreci benimser ve muhtemel bir ilerleme ihtimalini kabul eder. Buna göre, insan önce fizyolojik olarak gerekli donanıma evrilir ve bunun doğal sonucu olarak da dil yetisi ortaya çıkar. Bu görüş klasik evrimcilerin çok eski tarihlerden bu yana kabul ettiği bir görüştür. Doğa belirli bir çevre yaratır, insan bu çevreye uyum sağlamak için hem fizyolojik hem biyolojik olarak gerekli evrim

aşamalarını tamamlar ve sonuç olarak da insansı durumundan bugünkü insana ve onun kendine has özelliklerine ulaşır.

Bu noktaya kadar her şey, anlaşılır ve kabul edilebilir görünmekle birlikte bilim ve teknolojiadaki gelişmeler düşünce dünyasını etkilemeye devam etmektedir. Bunun sonucu olarak, özellikle kanıtlanması çok zor ve çoğunlukla imkânsız olan geriye doğru kuram üretme konusunda birbirinden son derece farklı görüşler ortaya çıkmaya devam etmektedir. Genetik alanındaki ilerlemelere kuramsal olarak bir açıklama getirmek istendiğinde farklı mantık yolları işletmek gerekebilir. Yukarıda bahsedilen klasik evrim teorisi yüzyıllardır kabul gören bir görüştür. Ancak bu gelişimin aksinin doğru olma ihtimali nedir?

Darwinci görüş, organizmanın çevreye uyumunun tek yönlü ilerleyen bir evrim olduğunu yıllarca söylemiş ve birçok farklı bilim dalı için de bu kabul edilmiştir. Ancak tersine bir gelişim olsa nasıl olurdu, şeklinde başlayan sorgulamalar yepyeni bir evrim teorisinin temellerinin atılmasına neden olmuştur. Fikrin sahiplerince *niş inşası* olarak adlandırılan bu yeni teori, evrimi farklı aşamalarla ilerletiyor. Buna göre, tek başına çevre şartları ve bunlara bağlı olarak genler, organizmanın evriminde söz sahibi olamaz. Tek yönlü bir ilerlemeden daha çok bir döngüyü andıran etki-tepki yörüngesinde bir evrim bu görüşün dayandığı temel ilkedir.

Daha önce de belirtildiği gibi çevre şartları genlerin seçiminde etkin rol oynar ve bunun sonucu olarak da organizmanın evrimi gerçekleşir. Niş inşasını savunan araştırmacılar ise durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Hayvanlar, yaşadıkları çevrede kendileri değişiklik yapar ve değişikliğe uğramış çevre, hayvandaki genetik varyasyonları seçilime maruz bırakır. Böylece geri bildirimli bir süreç başlar; iki yönlü bu yolda hem hayvan kendi nişini geliştirir hem de niş hayvanı, ta ki hayvanla niş arasında anahtar-kilit uyumu yakalanana dek; öyle bir uyumdur ki bu, insanlar 'fakat bir tasarımcı işe el atmış *olmalı!*' der. Hayvanlar, kendi genlerinin öyle edilgen araçları değildir; kendi kaderlerini tasarlamakta faal rol oynarlar (Bickerton, 2012, s.107-8).

Niş inşasını oldukça net ifade eden bu alıntı ile konunun kavranması kolaylaşacaktır. Yine aynı yayında verilen toprak solucanları örneği oldukça aydınlatıcıdır: Toprak solucanları yüzyıllar içinde, yaşam alanlarını sudan

karaya taşımıştır. Klasik evrim kuramına göre gen seçilimine maruz kalarak fizyolojik ve biyolojik bazı evrimler geçirmeleri beklenebilir. Ancak gerçek böyle değildir. Bu canlılar tıpkı suda yaşadıkları dönemlerde oldukları gibi kalmış, hiçbir evrim geçirmeden günümüze kadar gelmişlerdir. Kendi organizmalarında yapmadıkları değişiklikleri yaşam alanlarında yapmış, içinde yaşadıkları toprağı kendi vücutlarına uygun hale getirebilecek salgılar üretmeye başlamışlardır. Bu durumda çevre şartlarına uyum değil; çevreyi kendine uydurma söz konusudur. Buna benzer sayısız örnekle bu kuram kendini kanıtlamaya çalışmaktadır. Peki, bu kurama göre dilin ortaya çıkışı nasıl gerçekleşmiştir? Yine yukarıda bahsedilen evrim kuramı ve bunun yorumlanmasıyla Chomsky'nin dil evrimi ile ilgili görüşlerinin aksine, bu görüş, insana özgü kavramların ortaya çıkışından önce insanın konuşmaya başladığını ve kavramların daha sonra oluştuğunu savunur.

Darwin'in evrim teorisi, bilimde çığır açmakla birlikte birçok itirazla karşılaşmış, bu itirazların bir kısmı ise, teorinin farklı yönlerde gelişmesine neden olmuştur. Darwin'in aşamalı evrim teorisi, Nils Eldredge ve Stephen J. Gould tarafından geliştirilmiştir. Bu görüşe göre türler, aşama aşama ve sürekli bir gelişim değil; aksine durağan ve yavaş bir şekilde çok az evrimsel değişim geçirmiştir. Bu yeni teorinin adı, *Sıçramalı Evrim*dir (*Punctuated Equilibrium*). Ayrıntılı bilgi için Gould'a (2007) bakılabilir.

Sıçramalı Evrim Teorisi, birçok araştırmacı tarafından farklı alanlara uygulanmıştır. Dilbilim de bu alanlardan biridir. Dilbilimde bu teori, genetik dilbilim, dil ilişkileri ve dil değişimleri konularında kullanılmıştır. Bu çalışmaları yapanların başında Thurston, Heath, Dixon gibi isimler gelmektedir. Bu isimler içinde en dikkat çekici çalışma Dixon'ın *The Rise and Fall of Languages* (1997) adlı çalışmasıdır. Dixon, farklı türdeki sosyo-kültürel olayların dilbilimsel değişimlerle olan ilişkisini açıklamaya dayalı bir model oluşturmuştur. Bu modele göre, tarihi süreç içinde gerçekleşen genel dil değişimleri, uzun süre durağan bir şekilde aynı kalırken, daha kısa süreli sıçramalarla gerçekleşir. Sosyal ya da doğal parçalanmalar olmadığı sürece, dil grupları insanlık tarihi boyunca hep var olmuştur. Bu *denge* (equilibrium) süreci boyunca diller

çoğunlukla birbirinden kopyalamalar yaparken oldukça yavaş bir şekilde değişiklikler yaşarlar. Böylece, bu özellikler bölgede yayılır. Bu denge süreci, yerel ve daha büyük dilbilimsel bölgelerin sınır geçişlerinde 'genetik' aileler oluşturur. Sonuç olarak, diller genetik olarak birbiriyle ilişkili olmamakla birlikte çok sayıda ortak özelliğe sahip olurlar.

Bowern (2006), Dixon'un modellemesinden yola çıkarak, genetik ilişki sürecini şu şekilde özetler: Uzun denge süreci içine serpilmiş kısa süreli *kesintiler* (punctuation) mevcuttur. Doğal veya insan kaynaklı evrimler, yeni teknolojiler, savaş, işgal, büyük göçler, yangın, sel vb. nedenlerden kaynaklanabilir. Genellikle genetik ilişkiyi gösterdiği düşünülen, aile ağacı olarak adlandırılabilen dil ayrılmaları/dallanmaları kesinti zamanlarında gerçekleşir. Yine aynı modele göre, diller arasında her bir yapı kopyalanabilmekle birlikte, dilbilgisel yapılardan ziyade sözcükler daha kolay kopyalanır. Dixon karşılaştırmalı dilbilimin temellerinden olan ses denkliklerinin yanıltıcı olduğunu ve bu yöntemden yola çıkılarak soy ağaçlarının oluşturulamayacağını söylemektedir. Bu düşüncenin temelinde değişiklikleri gerçekleştiren atalar ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamamızı gösterir. Bu, karşılaştırmalı tarihsel dilbilim çalışmalarının en temel sorunudur.

İnsanın hayatta kalma çabası, onun her zaman güçlü gruba yakın olmasını zorunlu kılmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi, henüz karanlık çağlarda dahi Neandertallerin baskın olan Homosapienslere yaklaşması bu iki farklı grubun dil ve kültürlerinin karışmasına neden olmuştur. Daha sonraki yıllarda, yerleşik hayat ve tarım kültürü de azınlık gruplarına benzer bir etkide bulunacaktır. Bu durum insanın hayatta kalma çabasının bir sonucu olarak, çevreye uyum sağladığını ve baskın olana uyum sağladığını göstermektedir. İnsana özgü bir yeti olan dil de, yeni ortama uyum sağlayarak, bu uyum süreci içinde gelişip değişerek baskın dile yaklaşmıştır.

Bugün birçok farklı disiplin, insanın tek bir atadan ve buna bağlı olarak da dilin tek bir kökten türediği fikrini destekleyen çalışmalar gerçekleştirmiştir. İlk Homo ataların farklı coğrafyalara göçüyle birlikte farklı nişler oluşturması, farklı çevrelere adaptasyon ve doğal seçilimin farklı etkenlere maruz kalması, insan

farklılığına, ırklaşmaya ve bunun sonucu olarak da dilde çeşitlenmeye sebep olmuştur. Dil ailelerinin doğumu tam da bu noktaya denk gelir. André Langaney'in (Langaney ve diğerleri, 2014, s.42) de belirttiği gibi, "bir lehçenin doğması için iki ya da üç yüzyıl yeterlidir". Bunun için kendi dilimiz olan Türkçeye baktığımızda, geriye doğru gittikçe anlaşılabilirlik oranının düştüğü görülür. Filoloji alanında özel bir eğitim almadan eski metinleri anlamak, geriye doğru gidildikçe zorlaşmaktadır. Oysa insanın evrimi çok daha yavaş ve düzenlidir. Bugün hâlâ ilk Homo ataların genlerini taşımaya devam ediyor ve çok yavaş ve küçük farklarla evrimimize devam ediyoruz. Ancak dilin evrimi çok daha hızlıdır. Öyle ki, dünya üzerindeki dil sayısı *Ethnologue*'un 2016 verilerine göre 7097'dir.

2.3.1.5. Genetik

"Kendi anlatımım ile söylersem, evrimde, iç etkenler –genler- önerir, dış etkenler –çevre- düzenler."

Pascal Picq (2013)

Dil olgusu, yalnızca genlerle açıklanamayacak kadar karmaşıktır ve genlerin tek başına dili etkilemesi mümkün değildir. Gen ve dil ilişkisinin içinde çevre de aynı oranda önemlidir. Bu bağlamda, dil ilişkileri ve akrabalık ilişkileri, *filogenetik* (phylogenetic), *glossogenetik* (glossogenetic) ve *bireygenetik* (ontogenetic) açısından incelenmelidir. Yani kişinin geçirdiği bireysel gelişim, kişinin içinde bulunduğu çevrenin geçirdiği gelişim ve dilin geçirdiği gelişim hep birlikte ele alınmalıdır.

Dilin insandan ve çevreden bağımsız olarak ele alınması yanlış sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle bir dilin ve dil ailesinin incelenmesi yapılırken, dilin konuşurları, konuşulduğu bölge ve dilin kendi iç gelişimleri incelenmelidir. Bu

bağlamda, etologların ispinoz kuşları üzerinde yaptığı bir çalışma, birey, kültür ve dil arasındaki ilişkinin önemini gösterir niteliktedir:

İspinoz kuşları, türlerine ait karakteristik ötme şekillerini grubun yetişkin erkeklerinden öğrenirler. Bu kuşlar üzerine yapılan bir çalışmada, gruptan izole edilen genç kuşların, olağandışı sesler çıkararak öttüğü tespit edilmiştir. Ancak bu nesle, tekrar ötme öğreten yetişkinler eklendiğinde, çok kısa sürede ötmeye başladıkları, üçüncü, dördüncü nesil kuşların ise ispinozlara ait karakteristik ötme şekillerine yeniden döndüğü gözlemlenmiştir. Bu da kültürel evrimleşmeye örnek olarak gösterilmektedir. Bu durum, bireysel etkinin toplum üzerindeki değişime katkısını göstermesi açısından da önemlidir. Bu çalışmaların benzerleri matematiksel ve bilişimsel programlarla, insan dili için de denenmiş ve ispinozlarla paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak diller arasındaki ilişkiler, yaşanan tarihsel ve toplumsal olaylar, sıçramalara ve sapmalara neden olabilir (Dediu, 2011, s.290). Tıpkı 13. yüzyıldaki Moğol akınlarının neden olduğu sonuçlar gibi.

Genler tek başına, insanın konuşma yetisi ve dilin gelişimi üzerine etkili değilse de, bu insana özgü yetiyle ilişkili olan genler de mevcuttur. Bunlar FOXP2 ve CNTNAP2 genleridir. FOXP2 geni konuşmaya yardımcı gen olarak tanıtılmakla birlikte tek başına konuşma yetisi için yeterli değildir. Yeni keşfedilen CNTNAP2 geninin de yine bu bağlamda yardımcı genlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmaların devamında, bilgisayarlı modellemeler ile matematiksel ve bilişimsel hesaplarla dillerin kökenini, ailelerini ve ilişkilerini açıklamaya çalışan çalışmalar başlamıştır. Günümüzde laboratuvar ortamında yapılan çalışmalar, dilbilim alanında da gelişmelere neden olmaktadır. Örneğin, ASPM ve Microcephalin genleri ile tonlu dillerin¹⁸ (tone languages) ilişkisinin araştırılmasında olumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, bu genler ile tonlu diller arasında doğrudan bağ vardır. Bu genlerin beynin büyüklüğünü ve

¹⁸ Tonlu diller, bir kelimenin farklı tonlanmasıyla anlam değişikliğinin gerçekleştiği dillerdir. Dünya üzerinde farklı bölgelerde konuşulan örnekleri mevcuttur. Bu diller arasında en bilinenleri Çince, Vietnamca, Tayca vb.dir.

çıkarılan sesleri etkilediği ve tonlu dil konuşurlarında bulunduğu tespit edilmiştir (Dediu, 2011, s.288).

Elbette tek başına bu sonuçtan yola çıkarak genelleme yapılamaz. Ancak bu tür hipotezlerin geliştirilmesi ve bu tarz çalışmaların artırılması, genler ve dil arasındaki bağın açıklanması açısından önemlidir. Bu tür bilgisayarlı hesaplamalar yapılırken, çevresel, tarihsel ve sosyolojik etkenler göz ardı edilmemelidir. Bilgisayarlı çalışmaların bu tür durumları algılaması ve hesaplamaları buna göre yapması mümkün değildir. Bu, çalışmaları çok daha zor bir hale getirirse de çıkan sonuçların, tarihi olaylar, doğal afetler, göçler ve sosyolojik olgularla kıyaslanmasıyla doğru sonuca yaklaşılabılır.

Akraba dillerin konuşurları arasında herhangi bir özel genetik benzerlikten bahsetmek bugünkü teknolojik şartlar altında mümkün görünmemektedir. İnsan türü aynı genetik dizilime sahiptir ve genetik varyasyon söz konusu değildir.¹⁹ Bu da belirli bir dilin konuşurları arasında paylaşılan bir gen ortaklığından bahsedilemeyeceği; genetik biliminde gerçekleştirilecek yeni bir gelişme olmadığı sürece dil aileleri ve toplumlar arasında gen takibinin yapılamayacağı ve bunun bir ölçüt olarak kullanılamayacağı anlamına gelmektedir.

Ancak bu durumun aksine, Robbeets (2005, s.35), Korece ve Japoncanın akrabalığını kanıtlamak için DNA üzerine yapılan çalışmalardan ve bu çalışmaların sonuçlarından yola çıkarak bu iki dilin konuşurlarının genetik olarak akraba olduğu görüşünü savunur. Ancak bu konuda başvuru kaynağı olarak gösterdiği Cavalli-Sforza ve arkadaşlarının çalışmaları 1988 yılında yapılmıştır. Bu da son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiş olan genetik çalışmaları açısından görece eski bir çalışmadır. Irk tanımları, DNA çözümlenmeleri ve gen haritaları üzerine son yıllarda yapılan çalışmalarda, toplumların genetik olarak sınıflandırılabilmesini sağlayabilen sonuçlara ulaşılamadığı görülmüştür. Bu nedenle dil akrabalıkları üzerine yapılan çalışmalarda gen haritalarından faydalanmak mümkün görünmemektedir.

¹⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bilim ve Teknik Dergisinin *İnsan Genomu* isimli 400. sayısına bakılabilir.

2.3.1.6. Matematik ve Teknoloji

Matematik, hayatın her alanında olduğu gibi dilbilim alanında da veriler sunmaktadır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra gelişen *hesaplamalı dilbilim* (calculated linguistics) ve *bilgisayarlı dilbilim* (computational linguistics) çalışmaları, konuların veriler, hesaplar ve istatistiklerle ele alınmasını sağlamış, böylece dilbilim çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır.

Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında kullanılmak üzere hazırlanan, bilgisayar programları ve matematik formülleri, diller arasındaki genetik ilişkinin ve/veya dil ilişkisinin ortaya çıkarılması için yeni bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemle dilbilim çalışmaları yapmak veya yapılan çalışmaları anlayabilmek için iyi bir matematik bilgisine ihtiyaç duyulacaktır. Bu konuda Holm (2000), Naranan (2011), Goh (2000), Rama ve Borin (2014) gibi yayınlara bakılabilir. Bu yayınlarda Hint-Avrupa dil ailesi üzerinden diller arasındaki kopya sözcükler ve dil ilişkileri matematiksel formüllerle gösterilmektedir.

Bu araştırmacılar Delmestri ve Cristianini (2012), bilim dünyasında akrabalığı kabul edilmiş olan Hint-Avrupa dil ailesinin matematiksel araştırmasını yapmış ve grubun genetik ilişkisini farklı bir yöntemle tekrar kanıtlamışlardır. Böylece bir bakıma, bu matematiksel ve bilgisayarlı dilbilim çalışmalarının doğru sonuçlar verdiğini göstermişlerdir. Benzer çalışmaların Altay dilleri için yapılması, kurama katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, sosyal bilimlerdeki araştırmaların pozitif bilimlerdeki gibi kesin sonuçlara ulaşamayacağı görüşü, bu tarz çalışmalarla zayıflamaktadır. Dillerin, kökeni, akrabalıkları ve birbirleri arasındaki ilişkiler formüle edilebilmekte ve gelişen teknolojinin yardımıyla bu ilişkiler kanıtlanabilmektedir.

2.3.2. Akrafa olduğu düşünülen diller arasında düzenli ses denklikleri olmalıdır.

Genetik dilbilim üzerine çalışan araştırmacıların ortak görüşüne göre diller arasında düzenli ses denkliklerinin olması akrabalık için en önemli kanıtlardan

biridir. Bu nedenle karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının ilk ayağının sesbilgisel karşılaştırma olduğu söylenebilir.

Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında J. Grimm, 19. yüzyılda ilk kez diller arasında ses denklığı kuran araştırmacıdır. Grimm Kanunları olarak da adlandırılan bu kanunlar, Almancadaki *p*, *t*, *k* ünsüzlerinin tarihsel gelişimlerini göstermektedir. Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları için bir dönüm noktası olan bu çalışmadan sonra Hint-Avrupa dilleri arasındaki düzenli ses denklikleri tespit edilmiştir. 20. yüzyıl boyunca diğer birçok dil ailesinin de ses denklikleri kurulmuştur.

Diller arasında karşılaştırmalı sesbilgisi çalışmaları, sesbirimlerin pozisyonları ve türlerine göre karşılaştırılması şeklinde yapılmaktadır. Bu yöntemin uygulanabilmesi için elbette ilk olarak akraba olduğu düşünülen dillerin iç çözümlerinin yapılması gerekmektedir. Özellikleri belirlenen diller daha sonra kendi aralarında karşılaştırılabilir.

Bu çalışmalarda eşzamanlı ve artzamanlı olmak üzere iki yöntem kullanılır. Eşzamanlı çalışmalarda günümüz dillerinin sesbilgisel karşılaştırması yapılırken, artzamanlı çalışmalarda çağdaş biçimler, evrensel dilbilim kuralları, yeniden yapılandırma, glottokronoloji gibi yöntemlerden faydalanarak tarihi dönemlerin sesbilgisel özellikleri tespit edilir ve karşılaştırılır²⁰.

Evrensel dilbilgisi kuralları, sesler arasındaki değişkenliğin bazı sınırlara sahip olduğunu göstermektedir. Bir sesin hangi sese değişebileceği, bu değişimin hangi evrelerden geçebileceği, bütün sesler için belirlidir. Bu nedenle genetik bağı olduğu düşünülen dillerde mutlaka aynı sesin değil, muhtemel varyasyonların da olabileceği gerçeği göz önünde bulundurularak ses denklikleri kurulmalıdır. Bu denkliklerin, tesadüfi veya benzerliklere dayalı olmaması gerekmektedir. Diller arasındaki denklikler, rastgele değil sistematik olmalıdır. Yine dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta, ana dildeki bir sesin, kardeş dillerde farklı gelişimler gösterebileceğidir. Bu nedenle, bir sesin hangi

²⁰ Bu konu, 1.3. *Yeniden Yapılandırma* başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

seslere gelişebileceği ve kardeş dillerdeki iç değişimleri tespit edilerek karşılaştırma yapılmalıdır.

Belirlenen ses denklikleri kurallı olmalı ve uygulamada istisnalara yer verilmemelidir. Bir dil ailesi tasarısında birden fazla dilin bulunması halinde kurulan ses denklikleri her bir dil için geçerli olmalıdır. Bu karşılaştırmada istisnaların olması kuramın varlığını tehlikeye atabilir. Eğer akraba olduğu düşünülen dillerden biri bile bu kurala uymazsa diğer diller arasında genetik değil yalnızca ilişkiye bağlı benzerlik olabileceği ihtimali doğabilir.

Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının ilk aşaması olan sesbilgisel incelemede, ilişki içindeki diller, eşzamanlı olarak karşılaştırılır. Ancak bu diller arasında bir köken birliği olduğu düşüncesi mevcutsa, artzamanlı çalışmaların da mutlaka yapılması gerekmektedir. Dillerin yazılı tarihinin çok eski zamanlara gitmemesi, tarihsel karşılaştırmaların en büyük sorunudur. Böyle bir durumda yeniden yapılandırma yönteminin ilke ve kuralları, dilin tarihsel dönemleri hakkında bilgi verebilir. Tarihsel karşılaştırmalı çalışmalarda, dillerin kronolojik evrelerinin denk olmasına özen gösterilmelidir. Elbette bunun yapılabilmesi için dillerin geçmişten günümüze ses gelişimlerinin tespit edilmesi bir zorunluluktur.

Araştırmacılar arasında yaygın görüş, diller arasındaki düzenli ses denkliğinin genetik ilişkiye işaret ettiği olsa da, yoğun ilişki sonrası da ses denkliklerinin oluşabileceği tespit edilmiştir. Bu nedenle ilişki içindeki diller üzerine yapılan çalışmalarda, sesbilgisel denklik dışında biçimbilgisel, sözdizimsel, sözlüksel vb. birçok farklı denkliğin de bulunması gerekmektedir.

2.3.3. Diller arasında kurulan söz varlığı denliğı belirli bir orana ulaşmalıdır.

Diller arasında sesbilgisel, biçimbilgisel, sözlüksel veya sözdizimsel boyutlarda çeşitli kopyalamalar olabilir. Bu durum özellikle yakın coğrafyalarda yaşayan veya tarihin belirli evrelerinde ilişkiye girmiş toplumların dilleri için geçerlidir. Bu nedenle kökenbirliğinin olduğu iddia edilen diller arasında karşılaştırma

yapıldığında biçim ve anlamca birbirine denk olan sözcüklerin oranı yüksek olmalıdır.

Doerfer (1981), karşılaştırma yapılan diller arasında 50 kökün yeterli olabileceğini söyler. Aslında ilişkisi kanıtlanmış diller arasında genellikle 400 ortak kök bulunur. Ancak dillerin kökensel ilişkileri çok eskiyse 50 ortak kök de akrabalığı işaret etmek için yeterlidir.

Kökler dışındaki sözlüksel karşılaştırmalarda ise, diller arasındaki sözlüksel denklik oranı %20 ise bunun açıklaması da tarihsel nedenlerdir. Biçim-anlam eşliğinde, ses denkliği olan dillerde %7 tesadüfi benzerlik bulunurken, ses denkliği olmayan dillerde %4 tesadüfi benzerlik tespit edilmiştir. Buradan yola çıkılarak, %20'nin altında kalan benzerlikler, rastlantısal olarak ele alınmalıdır (Greenberg, 2005).

2.3.4. Sözlüksel karşılaştırmada ünvanlar, özel isimler, yansıma sözcükler ve zamirler kullanılmamalıdır.

Karşılaştırmalı dilbilimin en önemli kuralı, diller arasındaki ilişki türünün tespit edilmesi ve değerlendirmelerin buna göre yapılmasının zorunluluğudur. Diller arasında birçok ortaklık olabilir. Bu ortaklıklar, dil evrensellikleri, kökenbirliği, tipolojik benzerlik, bölgesel ortaklık gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir.

Bu nedenle, diller arasında yapılacak her türlü karşılaştırma çalışmasında, paylaşılan ortaklıkların neden kaynaklandığının bilinmesi ve buna göre bir sonuca ulaşılması gerekmektedir. Yapılan çalışmada amaç genetik ilişkinin tespiti olduğunda, diller arasında ünvan, özel isim, yansıma sözcükler ve zamirler karşılaştırmaya dâhil edilmez. Bunun birçok farklı nedeni vardır. İlk neden dil evrensellikleridir. Dünya dilleri incelendiğinde görülmüştür ki yansıma sözcükler ve zamirler, aralarında genetik veya herhangi bir ilişki olmayan dillerde dahi benzerlik gösterebilmektedir. Örneğin, dünya üzerindeki birçok dilde kişi zamirleri dudak ünsüzleri ile kurulmuştur (TT *ben*, Alm. *mein*, Gür. *me*, Nan. *mi* vb.). Bu durum, tesadüf, ortak ata veya dil ilişkileri gibi nedenlerle

açıklanmaktadır. Bu nedenle karşılaştırmalı dilbilimin ilk kurallarından biri dil evrensellikleri çerçevesindeki benzerliklerin karşılaştırmalarda kullanılmamasıdır.

Bahsedilen sözcüklerin karşılaştırmalarda kullanılmamasının bir diğer nedeni, bu sözcüklerin dil ilişkileri esnasında çok daha kolay kopyalanabiliyor olmasıdır. Bu tür sözcükler dışarıda bırakıldığında geriye ne tür sözcükler kalmaktadır? Bu sorunun cevabı, bir liste olarak ilk kez Morris Swadesh²¹ tarafından verilmiştir. Bu liste 100 temel sözcükten oluşur. Hazırlanan bu listede yer alan temel sözcükler, dillerin karakteristik sözcükleri olduğu ve dil ilişkisi esnasında en az kopyalanan sözcükler olduğu düşünülmüştür. Ancak 2000'li yıllardan sonra yapılan karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları, yoğun ilişki ortamında bu sözcüklerin de kopyalamaya direnemediğini ortaya çıkarmıştır. Yine de yukarıda sıralanan sözcüklere oranla daha dirençli oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Dillerin söz varlığı açısından karşılaştırılması ve buradan çıkan sonuçlarla bir karara varılması bilimsel olarak çok doğru görünmemektedir.

Dil aileleri genellikle tarihi bir dönemde veya günümüzde aynı coğrafyayı paylaşan dillerden oluşmaktadır. Aynı bölgede yaşayan ve aynı kültür bölgesini paylaşan diller arasında anlambilimsel denklikler mevcuttur. Bunun sebebi *yayılmadır* (diffusion). Bu durum genellikle bir dilden diğerine çevirme yoluyla gerçekleşir. Bu tür denklikler, aynı kültür bölgesini paylaşan dillerdeki ikincil denkliklerdir.

Ancak bazen bu denkliklerin çok geniş çaplı olduğu da görülebilir. Korece ve Japoncanın kökenbirliğini araştıran çalışmalarda, bu iki toplumun aynı coğrafyayı paylaşmasının etkisi sözcüklerinde tespit edilebilmiştir. Bu ortaklıklar arasında pirinç tarımı, metalürji ve şamanizm gibi alanlara ait söz varlığı yer almaktadır. Bu durum, Altayistler açısından iki grubun akrabalığına

²¹ Morris Swadesh 1971 yılında yayımladığı *The Origin and Diversification of Language* (Dilin Kökeni ve Çeşitlenmesi) adlı çalışmasında glottokronoloji ve leksikoistatistik yöntemlerinden yararlanarak 100 temel sözcük listesini oluşturmuştur. Bu listedeki sözcükler, bir dilin ilk sözcükleridir ve geçmişten günümüze çoğunlukla taşınması beklenir. Bu sözcükler diller arası kopyalamalara diğer sözcüklere oranla daha dirençlidir.

işaret ederken, karşıtlar ise bunun coğrafi ortaklıktan kaynaklandığını düşünmektedir (Bkz. 3.1.1.2.1. Korecenin Aileye Eklenmesi).

2.3.5. Denk olduğu düşünülen sözcükler arasında birebir anlam denklığı olması zorunlu değildir ancak karşılaştırılan köklerde kesinlikle anlam denklığı olmak zorundadır.

Karşılaştırma çalışmalarında, sözlüksel karşılaştırmanın diller arasındaki ilişkinin boyutlarını açıklaması bakımından güvenilir bir ölçüt olmadığı, bir önceki bölümde belirtilmiştir. Ancak kök ortaklığının önemli bir ölçüt olduğu ve özellikle genetik ilişkinin araştırıldığı çalışmalarda mutlaka yapılması gereken bir karşılaştırma olduğu unutulmamalıdır.

Bu tür bir çalışmada yöntemsel olarak dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Aynı kökten türeyen farklı sözcükler, dilin tarihi gelişimi esnasında anlam sapmalarına, anlam daralmasına veya anlam genişlemesine uğrayabilirler. Sözcüklerde meydana gelen biçimsel ya da anlamsal farklılıklar aynı kökten gelen iki sözcüğü birbirinden uzaklaştırabilir. Karşılaştırmalı çalışmalarda bu tarz sözcükleri kıyaslarken, bugünkü anlamlarından ziyade mümkün olduğunca geçmiş anlamlarına odaklanmak gerekir. Sözcüğün tarihi dönemlerdeki takibi mümkün olmadığı zamanlarda ise köklerin kıyaslanması gerekmektedir.

Sözlüksel benzerlik (lexical resemblance), kök morfemdeki ses ve anlam benzerliğini, *dilbilgisel benzerlik* (grammatical resemblance), kök olmayan morfemdeki ses ve anlam benzerliğini ifade eder. Her iki benzerliğin mevcudiyeti ise, tarihsel/genetik ilişkinin kanıtıdır. Bunlardan herhangi birinin eksikliği ile oluşan benzerlikler, genetik ilişkinin kanıtlanmasında geçersizdir (Greenberg, 2005, s.31)

Altay dilleri gibi eklemeli diller karşılaştırılırken bir kökten birden fazla sözcük türeyebileceği unutulmamalıdır. Bu sözcüklerin geçirdiği değişimler farklı olsa da kök anlamları aynıdır. Bu nedenle denklik kurulurken oluşturulan kelime listelerinde anlam denklığı yok gibi görünse de, köklerine inildiğinde aynı anlama

ulaşılabilir. Karşılaştırmalı çalışmalarda kökler arasında anlam denkliğinin olmasına dikkat edilmeli, sadece sesçil benzerlikten yola çıkarak denklikler oluşturulmamalıdır.

Oluşturulan kök denklikleri, diller arasındaki genetik ilişkinin en önemli göstergelerinden biridir. Sözcük boyutundaki denklikler kopyalama kaynaklı olabilir. Ortak kökler ise rastlantıdan ziyade tarihsel bağı göstermektedir.

2.3.6. Genetik ilişkisi bulunan diller geçmişe gittikçe birbirine daha da yakınlaşır.

Akraba diller ana dilden ayrıldıklarında, benzerlik oranları en yüksek düzeydedir. Zaman içinde birbirinden uzaklaşan toplumların dilleri de birbirinden uzaklaşmaya başlar.

Karşılaştırma çalışmalarında diller ele alınırken iç (internal) ve dış (external) çözümlene yapılır. Bunun nedeni, her dilin kendi içinde geçirdiği değişim ve gelişimlerin bir diğerinden farklı olmasıdır. Diller zaman içinde geçirdikleri bu iç değişimler nedeniyle, ana dilden ve kardeş dillerden farklılaşırlar. Kimi zaman kardeş diller arasında paralel gelişimler görülse de çoğu zaman bu gelişimler farklı aşamalardaadır.

Genetik olarak aynı atadan geldiği düşünülen diller karşılaştırılırken, öncelikle kardeş dillerin iç çözümlenmesi yapılır. Daha sonra ise, birbirleriyle karşılaştırıldıkları dış çözümlene yapılır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda diller arasındaki denklikler ve bunların tarihsel süreçte geçirdikleri gelişim aşamaları belirlenir ve ana dil tasarlanır. Ancak karşılaştırmaların güvenilir sonuçlar verebilmesi için dillerin en eski verilerinin karşılaştırılması gerekmektedir. Bunun nedeni ana dilden ayrılmış dillerin iç gelişimlerinin çok ilerlememiş olması, dil ilişkilerine maruz kalma oranının düşük olması ve ana dilden gelen özelliklerin halen korunuyor olmasıdır. Bütün bu nedenler, kardeş dillerin geriye doğru gidildikçe birbirine yaklaşmasını sağlar. Günümüze yaklaştıkça benzerlik ve denklik oranları düşecektir.

Bu nedenle, dillerdeki dilbilgisel ögeler karşılaştırılırken en eski biçimler tercih edilmelidir. Özellikle yazı dilinin çok eski tarihlere kadar gitmediği ve bu nedenle yeniden yapılandırılmış biçimlerin tercih edildiği durumlarda karşılaştırma çalışmalarının doğru sonuçlar verme ihtimali daha düşüktür. Burada Doerfer'in (1981) norm ve kural farkına değinmek faydalı olacaktır. Doerfer, insanın dış sayısının 32 olarak kabul edilmesi bir normken, bazı insanlarda değişebileceği - 26, 30 gibi- ise kuraldır, demektedir. Bu durum, dillerdeki ses değişimleri için de geçerlidir. Seslerin değişmesi bir normken, her sesin değişmesi veya aynı aşamayı tamamlaması mümkün değildir. Bu ise kuraldır. Bu da, en güvenilir bilginin en eski verilerden geleceğini göstermesi açısından önemlidir.

Tarihi dönemlerde çok daha izole bir ortamda konuşulan diller, toplumların ilişkilerinin artması, sanayinin, bilimin gelişmesi ve küreselleşmeyle birlikte dış etkilere çok daha açık bir hale gelmiştir. İlişki halinde buldukları dillerin etkisiyle uğradıkları değişim ve gelişimler diller arasındaki ilişkinin araştırılmasında zorluk yaratmaktadır. Bu nedenle karşılaştırılacak dillerin mümkün olduğunca en eski biçimleri kullanılmalıdır.

Genetik olarak ilişkili olan diller, giderek birbirinden farklılaşır. Ortak atadan ayrıldıktan sonra, kendi iç gelişimleri nedeniyle birbirlerinden uzaklaşırlar. Bu ayrılık bazen o kadar büyük olur ki aralarındaki genetik ilişkiyi kanıtlamak zorlaşabilir. Çuvaşçanın diğer Türk dilleriyle olan ilişkisi buna örnek verilebilir.

2.3.7. Coğrafi açıdan yakın olan dillerin karşılaştırılmasında sözcük düzeyinde karşılaştırma ikinci planda olmalıdır.

Dil ilişkileri ve akrabalık çalışmalarında *dilsel alan* (linguistic area/Sprachbund) olgusu araştırmacılar için dikkat edilmesi gereken bir konudur. Toplumların yoğun ilişki içinde olduğu bu alanda, dil sınırları da iç içe girmiş durumdadır. Bu da diller arasındaki ilişki türünün tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Dilsel alan içindeki diller, yoğun dil ilişkisi içindedir. Bu ilişki nedeniyle birçok dilbilgisel ögenin ve özelliğin alışverişi kaçınılmazdır. Böyle bir durumda

karşılaştırılan diller arasında ortaklıkların olması doğaldır. Diller arası ilişkide bağımsız biçimlerin ve sözcüklerin kopyalamaya en az dirençli yapılar olduğu bilinmektedir. Bu durum sözlüksel karşılaştırmanın ikinci planda tutulması için yeterlidir.

Coğrafi yakınlık içinde olan diller, genellikle benzer tipolojik özelliklere de sahiptir. Bu benzerlik nedeniyle diller arası kopyalamaların daha kolay yapılabildiği de ayrı bir gerçekliktir. Tipolojik olarak birbirine yakın olan dillerin kopyalamaya daha uygun olması bu döngünün sürekli gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

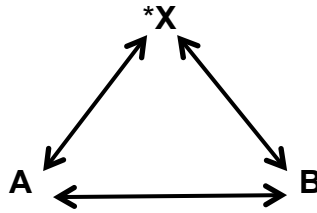
Dilsel alanın yanı sıra, fiziki ve kültürel özelliklerin paylaşıldığı coğrafi bölge de sözlüksel karşılaştırmanın ikinci plana itilme nedenlerindedir. Daha önce bahsedildiği gibi, yakın coğrafyalarda yaşayan toplumların kültürel mirasları, coğrafik benzerlikleri ve çevresel ortaklıkları, bu toplumların paylaştığı olgulardır. Bu da bölgesel dilbilim çalışmalarında karşılaşılan diller arası yoğun ortaklığın bir diğer nedenidir.

Örneğin, Tayca, Vietnamca ve Çince arasındaki ilişki, ilk çalışmalarda akrabalık ilişkisi olarak kabul edilmiştir. Daha sonra görülmüştür ki bu diller, dilsel alan içinde yer aldıkları için genetik bir bağa değil, dil ilişkisine dayalı benzerliklere sahiptir. Bu diller arasındaki denkliklerin çok güçlü olması, araştırmacıların yanılmasına neden olmuştur. Bu denklikler arasında, iki heceli sözcüklerin çokluğu, biçimbilgisinin olmaması, hece yapısının basit olması ve genellikle ünsüz ile bitmesi, tonlu seslerin çokluğu gibi denklikler bulunmaktadır. Bu diller arasında –özellikle Çince ve Vietnamca arasında- sözlüksel denkliklerin yoğun olması ise, Çincenin bölgedeki hâkimiyeti ile ilgilidir (Comrie, 2009, s.8). Görüldüğü üzere, diller arasında paylaşılan özelliklerin fazla olması akrabalığı kanıtlamak için yeterli değildir. Bu denkliklerin dil ilişkisi nedeniyle olup olmadığının kontrolü savunulan tezin ispatı için ön şarttır.

2.3.8. Akraba olduğu düşünülen diller arasında doğrudan bağlar bulunmalıdır.

Karşılaştırılan diller arasındaki ilişkinin genetik olduğu düşünülüyorsa, aileyi oluşturan her bir dilin birbirleriyle doğrudan ilişkisi olması gerekmektedir. Var olan bu ilişki içinde kopuklukların olması, genetik akrabalıktan ziyade farklı nedenlere dayalı benzerlikler olduğunu gösterir.

Bu bağların belirlenmesinde en basit ve ilk sırada dikkate alınması gereken durum şu şekilde ifade edilebilir:

Bu şemaya göre, X dili bir tasarı dildir ve A ve B dilleri bu dilden gelişmiştir. Bu durum, A ve B dillerinin akrabalığını göstermektedir. Aynı şekilde, iki veya daha fazla dilin ilişkisi incelenirken şu noktaya dikkat etmek gerekmektedir: Akraaba olduğu düşünülen diller arasındaki ilişkinin herhangi bir kopukluk olmadan bir zincir şeklinde ilerlemesi gerekir: Yani, $A \leftrightarrow B$ ilişkisi söz konusuysa, aynı şekilde $A \leftrightarrow C$ ve $C \leftrightarrow B$ de olmalıdır. Eğer bu diller arasındaki ilişki akrabalığa değil, dil ilişkisinden kaynaklı benzerliğe dayansaydı, durum şu şekilde ifade edilirdi: $A \leftarrow C \rightarrow B$. Bu şema, C dilinin A ve B dillerinin her biriyle ilişkide olduğunu ancak A ve B dillerinin ise bir bağının olmadığını göstermektedir. Bu da akrabalığın değil, dil ilişkisinin kanıtıdır (Doerfer, 1981). Aynı şekilde Greenberg (2005, s.43), eğer diller arasındaki ilişki $A \leftarrow C \rightarrow B$ şeklinde ise, bu diller arasında akrabalık değil dil ilişkisinden söz edilebileğinden bahseder ve C dilinin bir *karışım dil* (mixed language) olduğunu belirtir.

Kardeş olduğu düşünülen diller, tarihi süreç içerisinde farklı gelişimler gösterebilir. Ancak yine de bu diller arasında farklı dilbilimsel denklikler tespit edilebilir. Diller arasında var olan denklik oranının düşük olması, genetik ilişkinin varlığını şüpheye düşürecektir.

2.3.9. Akraba diller düzensizlikleri de paylaşır.

Diller arasında yapılan karşılaştırma çalışmalarında ilk aranan ölçüt, düzenli denkliklerin olmasıdır. Ancak dillerde paylaşılan düzensizlikler de akrabalık için önemli göstergelerden biridir. Artzamanlı olarak bakıldığında mevcut düzensizliklerin dilin zaman içinde geçirdiği değişimler nedeniyle oluştuğu görülecektir. Givón (2000, s.114), dillerde var olan bu düzensizlikler için, “Eşzamanlı düzensizlikler, daha önceki düzenliliklerden (?) gelen artzamanlı değişimlerin ayak izleridir.” diyerek bu düzensizliklerin kökeni açıklamıştır.

Greenberg (2005, s.25), dillerde var olan ortak düzensizliklerin önemini şu şekilde sıralar:

- Düzensizlikler, denkliklerdeki ses değişimleri için ek koşullar sağlar.
- Düzensiz denklikler, ana dildeki farklı ana sesbirimlere dayanır.
- Düzensiz denklikler örnekmeye dayanır. Ana dildeki bir biçim-sesbilimsel nöbetleşme, kardeş dillerle farklı yönlerde örnekmeye gösterebilir.
- Düzensiz denklikler, söz sınırı etkilerine (word boundary effect) dayanır.
- Ana dilin iki varyant olduğu varsayılırsa ve kardeş diller tarafından bu iki farklı varyant seçilirse, bu seçim düzensiz ses denkliklerine sebep olur.
- Bir ya da daha fazla çeşitli *dağınık* (sporadic) süreç görüldüğünde – *benzeşme* (assimilation), *aykırılışma* (dissimilation), *göçüşme* (metathese) vb.- Neogramerciler bu durumun düzensiz ses denkliklerinden kaynaklandığını söylemektedir.
- Düzensiz denklikler, aynı sözcüğün varyant biçimlerini yeniden yapılandırır.
- Ana dildeki diyalekt karışımları/karışmaları, düzensiz denkliklere neden olur.

Greenberg’in sıraladığı bilgilerden yola çıkıldığında, düzensizliklerin karşılaştırmalarda genetik akrabalığı kanıtlayabilecek en önemli bulgulardan biri olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Aynı aile içinde olduğu düşünülen A ve B dillerinde var olan ortak düzensizlikler, dillerin ortak bir tarihe sahip olduğunu göstermektedir. Bu düzensizlikler,

dillerdeki anormal davranışlardır. Bu nedenle, iki ayrı dilde aynı şekilde tesadüfen görülme ihtimalleri düşüktür. Bugün akrabalıkları kesin olarak kanıtlanmış olan Almanca ve İngilizce arasındaki *good- better- best/ gut- besser- best* ‘iyi- daha iyi- en iyi’ bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Aynı kökten gelen *good/gut* sözcükleri, derecelendirilmiş biçimlerinde dahi hem biçim hem anlam olarak denklik göstermektedir. Her iki dildeki bu düzensiz sıfat çekimleri, tesadüf olamayacak kadar büyük bir denkliktir.

2.4. TARTIŞILMAKTA OLAN ÖLÇÜTLER

19. yüzyıldan bugüne yapılan sayısız çalışmayla karşılaştırmalı dilbilimin ilke ve yöntemleri belirlenmiştir. Gelişen bilim ve teknoloji, dilbilim çalışmalarına yol gösterici olmuş ve bu alanda da birçok yeni yöntem ve aracın gelişmesini sağlamıştır. Gelişen yeni yöntemlerin yanı sıra disiplinlerarası çalışmaların sayısında da artış olmuştur.

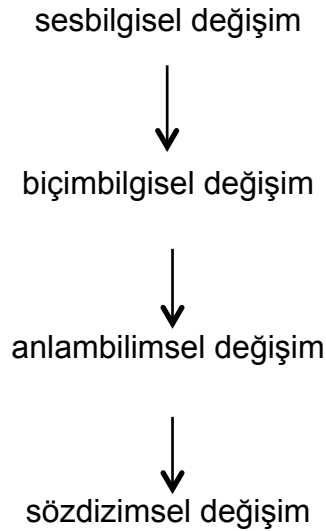
Çalışmanın bu bölümünde, bilim dünyasınca kabul görmüş ilkelerin dışında yeni önerilmiş ölçütlerin incelemesi yapılacaktır. Bu ölçütler üzerine yapılan çalışmalar çok azdır ve/veya hiç yapılmamıştır.

2.4.1. Vurgunun dilin kökeni ve ilişkilerini gösteren bir öge olması.

Vurgu, dillerin tipolojik olarak inceleme başlıklarından birisidir. Dillerde vurgu, sözcüğün farklı hecelerinde olabilir, heceler arasında yer değiştirebilir veya hiç olmayabilir. WALS veritabanında diller, sekiz farklı vurgu başlığı altında ele alınmaktadır. Bu başlıklara bakıldığında, diller farklı aile üyeleriyle ve farklı coğrafyaların dilleriyle vurgu açısından ortaklıklar göstermektedir. Ancak aile üyeleri arasında da aynı vurgu türünün kullanıldığı unutulmamalıdır.

Bu bağlamda, WALS verilerine göre Türkçe, Moğolca ve Çuvaşça, vurgunun sözcüğün herhangi bir yerinde olabileceği *sınırsız vurgu* (unbounded stress) başlığı altındadır. Diğer Altay dilleri hakkında ise bilgi bulunmamaktadır. Bir diğer dünya dilleri veritabanı Ethnologue'daki verilere göre ise Türk ve Moğol dillerinin son hecede vurguya sahip olduğu belirtilir. Yine aynı veritabanında diğer Altay dilleri hakkında bilgi verilmemektedir.

Vurgunun tipolojik bir ölçüt olmasının yanı sıra bir diğer önemli özelliği, karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında kullanılabilir olmasıdır. Özellikle kökenbilim çalışmalarında vurgu önemli bir dilbilgisel ögedir. Tarihsel zaman içinde dilbilgisel ögeler bazı değişim ve gelişimler gösterebilir. Ancak dillere ait ögelerin değişime karşı gösterdiği direnç arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu değişimlere ögelerin gösterdiği direnç görsel bir şekilde ifade edildiğinde;

sıralaması yapılabilir.

Dillerde değişime karşı daha dirençli olan yapılardan birisi de *vurgudur*. Fischer (2013, s.135-6), dillerdeki vurgunun genellikle eskicil bir unsur olduğunu belirtir. Bundan dolayı, diller arasında yapılacak karşılaştırmalı köken çalışmalarında vurgu önemli bir ölçüt olarak kullanılabilir.

Karşılaştırılan diller arasındaki vurgu ortaklığı kökenbirliğine işaret edebilirken, uyumsuz vurgulu ögeler ise kopyalamanın göstergesi olacaktır. Böylece, diller

arasında var olan ilişki türünü belirlemek için önemli bir kanıt elde edilebilecektir.

2.4.2. Picin ve kreol oluşumunun dil akrabalıkları hakkında bilgi vermesi

Picin ve kreol dillerin oluşum şekilleri ve temel özellikleri *1.7.1. Picin ve Kreoller* başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu başlıkta değinildiği üzere, picin diller, herhangi bir ailenin üyesi olmayan dillerdir. Bu diller, farklı dilleri konuşan ve çoğunlukla ekonomik ve ticari nedenlerle karşı karşıya gelmiş grupların dillerinin birbirine karışmasıyla oluşmuştur. İletişim ihtiyacından doğan picin diller, baskın olan dilin ana dil üzerinde hâkimiyet kurmasıyla oluşmaktadır. Bir picin dilinin, bir sonraki nesle aktarılmasıyla kreolleşme gerçekleşir ve kreol dil ortaya çıkmış olur.

Picin ve kreollerin oluşum şekilleri, bugünkü ailelerin oluşumu hakkında bilgi verebilir. Bir picin dili, baskın dilin ana dil üzerinde hâkimiyet kurmasıyla oluşurken, bu dilin nesillere aktarılmasıyla zaman içinde kreolleşmektedir. Bu kreol dillerin baskın dil olan lingua franka ile taşıdığı paralellikler, bu iki farklı dil arasında genetik bir ilişki olduğu izlenimi verebilir. Ancak bu diller temel olarak, herhangi bir dil ailesinin üyesi değildirler.

Nüfus ve dil arasındaki ilişki benzerlik göstermektedir. Zaman içinde çoğunluğun dili azınlık dilini veya diyalektini asimile etmektedir. Bu ilişki sürecinin diller üzerindeki etkisi, diyalektler -> diller -> dil ailesi kolları -> farkedilemeyen ilişki şeklinde ilerler (Dediu, 2011, s.282).

Uyuşma ilkesindeki (Congruence Principle), çoklu nedensellik ilkesine göre, bir özellik ilişki içindeki birden fazla dilde varsa, gelişmekte olan dilde devam etme olasılığı daha yüksektir. Bu nedenle, dilbilimsel yaratılış, basit aile ağacı sisteminden çok daha karmaşıktır. Ortaya çıkan diller, tek bir ebeveyne sahip değildir. Bugünkü İsrail Dili, Yidiş (Yiddish Language) ve İbranice (Hebrew Language) arasındaki dil ilişkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu durum, bugünkü dilin, iki farklı ailenin -Avrupa ve Semitik dilleri- etkisi altında oluştuğunu gösterirken aynı

zamanda uyuşma ilkesine de örnek teşkil eder. Bu ilke bütün dillere uygulanabilir ve dilbilimsel evrim çalışmalarında kullanılabilir. Çünkü sonuç itibariyle bütün diller, bir şekilde, farklı ölçülerde karışmıştır (Zuckermann, 2009, s.45).

Benzer bir şekilde Bickerton (2012), ilksel insanın düşüncelerini düzenli ve disiplinli olarak dizebilmesi için sözdizimine ihtiyacı olduğunu, bunun da kültürel ve teknolojik gelişim için bir zorunluluk olduğunu belirtir. İlkel cümle yapısından karmaşık cümle yapısına geçiş evresi bugünkü dil ailelerinin çözümlemesinde kullanılabilir. Çünkü kendisinin belirttiği üzere “Çeşitli sebeplerden ötürü kusursuz bir model sayamasak da, günümüz dünyasında kök-lisana en çok benzeyen şey karma dillerdir”.

Bu ve benzeri örnekler, karma ve melez dillerin oluşum aşamasında yaşananların, dillerin, dil ailelerinin oluşumu ve birbirleriyle ilişkileri hakkında bilgi verebilir. Bugün aynı ailenin üyesi olduğu kabul edilen dillerin geçmişte bir lingua frankanın etkisiyle paralellikler göstermesi de mümkün olabilir. Bu kuramı destekleyen görüşler, farklı ölçütlerin açıklamalarında da görülmüştür.

2.4.3. Tarım kültürü ve tarım sözcüklerinin akrabalık çalışmalarında ölçüt olarak kullanılması

Ticaret, *dışevlilik* (egzogami), göçler, yerleşik hayata geçiş ve savaşlar, bugünkü dillerin kökenini etkilemiştir. Günümüze yaklaştıkça hızla artan insan nüfusu, büyük dil ailelerini oluşturmasının yanı sıra, binlerce yıl sürmüş olan ilişkilerin farklı kollardan ilerlemesine de neden olmuştur.

Bugün antropolojik çalışmalarla, daha Neandertaller döneminde dahi farklı coğrafyalarda yaşayan toplulukların birbiriyle ilişki içine girdiği tespit edilebilmektedir. Bu ilişkiler, melez dillerin oluşmasına ve bu melez dillerin zamanla dil aileleri içindeki alt kollara dönüşmesine neden olmuştur. Bu bölgesel yayılmaların ve yoğun ilişkilerin sonucunda dil ailelerinin oluşmuş olma ihtimali genetik akrabalıktan çok daha olasılıklı görünmektedir.

Son Buzul Çağından sonra, yaklaşık 14.000 yıl öncesine gelindiğinde, dünyanın farklı noktalarında tarım kültürü, birbirinden bağımsız olarak gelişmiştir. Bunun sebebi, biten Buzul Çağının ardından gerçekleşen iklim ısınmasıdır. Yakınoğ'u'da MÖ 12.000, Çin'de ve Amerika'da MÖ 10.000. yüzyılda tarım kültürü gerçekleşmeye başlamıştır. Bu bölgelerde bulunan kalıntılarda, kemikten yapılmış oraklar, yabani buğday, yulaf gibi tohumlar tespit edilmiştir. Bu da o dönemlerde insanların yerleşik hayata geçtiğinin en önemli kanıtıdır. Toplumların yerleşik hayata geçmesi, dillerin de belli bir bölgeye sabitlenmesini sağlamıştır. Göçler ve doğal nedenlerle sürekli hareket halindeki toplumların bölgelerini belirlemeleri dillerin ilişki boyutlarını sınırlamış ve dilsel alanların oluşmasına neden olmuştur. Böylece belirli bir coğrafyada konuşulan dillerin ilk sınırları çizilmeye başlanmıştır.

Tarım kültürü dünya üzerinde giderek yaygınlaşarak bütün toplumlara hâkim olmuştur. Böylece dil çeşitliliği azalmış ve çiftçi dilleri kendi bölgelerinde hâkim diller olmaya başlamıştır. Tarım kültürüne geç giren azınlık gruplar ise, zaman içinde tarım ve ticareti ellerinde bulunduran yerleşik gruplar içinde dilleriyle birlikte asimile olmuşlardır. Bütün bunlar göz önüne alındığında, bugünkü dil ailelerin kökeninin o coğrafyada yerleşik hayata geçen ilk grupların diline dayandığı düşünülebilir.

Takip edilebilir yakın çağlarda gerçekleşen büyük göç olayları, tarihin karanlık çağlarına da ışık tutabilir. Sanayi devrimiyle birlikte Afrika'dan Amerika'ya zorla getirilen siyahi kölelerin dili ve bu dillerin yerli dil ile etkileşimi buna örnek olabilir. Amerika'nın tarım bölgelerinde çalışan bu kölelerin geliştirdiği picinler, zaman içinde gelişip sonraki nesillere aktarılarak kreol haline gelmiştir. Bugün bu diller, Afro-Amerikan İngilizcesi olarak bilinmektedir. Öyle ki bu dil artık bir sınıf dili olmaktan da çıkmıştır ve siyahi Amerikalıların dili olarak anılmaktadır. Bu durum bütün sömürge ve koloni bölgelerinde benzer bir şekilde gerçekleşmiştir.

Tarım kültürü ve dil ilişkisi konusunda Fischer (2013), Picq (vd. 2013) ve Diakonoff'un (1995) yayınları incelenebilir. Her bir yayında, araştırmacılar, tarım kültürü ve diller arasında doğrudan bir ilişki olduğu konusunda hemfikirdir. Bu

bağlamda, diller arasındaki akrabalığın türü ve boyutları incelenirken, bu diller arasında yapılacak tarımsal söz varlığı karşılaştırması önemli bilgiler verecektir.

2.4.4. Akrabalık çalışmalarında biçimbilgisel yapıların karşılaştırılması

Dildeki biçim ve anlam boyutları, 19. yüzyılın sonunda ilk kez Saussure tarafından ortaya konulsa da, biçim ve anlam ilişkileri üzerine görüşler diğer modern dilbilimciler tarafından geliştirilmiştir. İki dil arasındaki anlam ve biçim denklikleri, rastlantı, tarihsel ilişki, bölgesel ortaklık, genetik ilişki ve kopyalama kaynaklı olabilir. Biçim ve anlam arasındaki ilişkinin nedensizliği, iki dil arasında rastlantıdan ziyade kökenbirliği olduğunu gösterir.

Anlam olmadan biçim ve biçim olmadan anlam denklikleri genetik ilişki dışındaki diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır. Romence, Sırpça ve Yunanca “istem kipi”nin aynı olması gibi. Bu denkliğin sebebi, Hint-Avrupa genetik kalıtsallığı değil, paylaşılan Balkan kültür bölgesidir. Akraba olduğu düşünülen diller arasında ses sistemlerinde ve anlam görünüşlerinde (aspect), konuşurlarının yaşadığı kültürel şartlara uygun olarak farklılaşmanın görülmesi beklenir. Bu nedenle çok büyük benzerlikler şüphelidir (Greenberg, 2005, s.8).

Diller arasındaki sesbilgisel ve biçimbilgisel denkliklerin yanı sıra biçimbirimsel değişkeler ve biçimsel sesbirimler arasında da denklik varsa bu kopyalamadan ziyade genetik ilişkiyi gösterir. Bu nedenle diller arasında yapılacak karşılaştırmalarda biçimbilgisel denklik tabloları oluşturulması önemlidir.

Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında, özellikle son yıllarda kabul görmekte olan yaygın görüş, biçimbilgisel yapıların diller arası ilişkisinin boyutlarını ortaya koyabilmek için önemli bir ölçüt olduğudur. Bunda daha önce de belirtildiği üzere, biçimbilgisel yapıların kopyalamaya karşı daha dirençli olmaları ve tarihsel süreç içinde daha az değişime uğramaları etkilidir.

Diller arasında biçimbilgisel karşılaştırma yapmadan önce biçimbilgisel unsurların gelişim ve değişim eğilimlerini bilmek gerekmektedir. Bilindiği üzere, bütün morfemler hayatlarına sözcük ya da gövde olarak başlarlar. Tarihsel

süreç içinde ise bağımlı biçimlere dönüşürler. Givón (2000, s.121), biçimlerin bağımlı yapılara dönüşme (cliticization) süreçlerini “*işlevsel bağıntı* (functional relevance) > *dizi pozisyonu* (serial position) > *sözdizimsel biçimlenme* (syntactic configuration) > *yan cümlesel (?) bağlam* (clausal context) > *parçalarüstü etki* (supra-segmental effects) > *ağartma (?)* (bleaching) > *eklenme* (attachment)” olarak sıralar. Bütün bu aşamalardan geçen bağımsız sözcük, dilbilgiselleşerek (grammaticalisation) ek haline gelir.

Bütün bu aşamaları tamamlayan dilbilgisel yapı, bağımlı bir hale gelerek ekleşir. Özellikle Türkçe gibi eklemeli diller için yapılan karşılaştırmalarda diller arası ek denkliği akrabalığın kanıtı için en önemli delillerden biri olarak kabul edilir. Bunun sebebi, diller arası kod kopyalama sırasında bağımlı birimlerin bağımsız birimlere oranla çok daha zor kopyalanmasıdır.

Givón’un oluşturduğu morfemlerin gelişim aşamalarından yola çıkarak, karşılaştırılan diller arasında hangi yapının daha eski olduğunun tespit edilmesi, ana dillerin tasarlanması, modern diller arasındaki eskicil yapıların tespiti, hangi dillerin eski biçimlere daha yakın olduğu gibi bilgilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Genel olarak, “bir ek köke ne kadar yakınsa o kadar eskidir” fikrine paralel bir görüşle Givón (2000, s.121), morfemlere şu şekilde yaklaşılmasını önerir:

- Sesbilgisel Boyut (Phonetic size): Daha küçük olan morphem, daha eskidir.
- Anlambilimsel Boyut (Semantic size): Daha cinsî, daha dilbilgiselleşmiş ya da anlambilimsel olarak geçişsiz olan biçim, daha eskidir.
- Gövdeden Uzaklık (Distance from stem): Bütün diğer şeyler denk olduğunda, sözcüğün kök/gövdesine daha yakın olan biçim, daha eskidir.
- Biçim-sesbilimsel Düzensizlik (Morphophonemic irregularity): Daha çok biçim-sesbilimsel düzensizliği ya da varyasyonu olan biçim, daha eskidir.
- Donmuş Kalıntı Biçimbilgisi (Frozen relic morphology): Sıfat-fiil yan cümlesinin biçimsözdizimi (morpho-syntax), bağımsız bitimli cümleden farklı olduğunda, gramerin daha eski bir aşamasını ifade eder.

Bütün bu bilgiler akrabalık için kesin sonuçlar vermemekle birlikte, ana dillerin tasarlanması ve aile içindeki kolların oluşturulabilmesi için önemlidir.

Dillerin iç rekonstrüksiyonunun tamamlanmasından sonra, diller arası karşılaştırma aşamasına geçilmektedir. Biçimbilgisel karşılaştırmalarda yalnızca ses benzerliğine dayalı karşılaştırmalar yanlış olacaktır. Denk olduğu düşünülen biçimler arasında dilbilgisel denklikler de olmalıdır. Yani biçimler, istem, zaman, görünüş gibi işlevsel ve görevsel kategorilerde de denklik sağlamalıdır.

Karşılaştırmalarda biçimlerin tarihlendirilmesi ve ana tiplerinin belirlenmesinden sonra dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, diller arası kopyalamadır. Her ne kadar biçimbirimler kopyalamaya karşı görece dirençli olsalar da bu yapıların kopyalanmaları imkânsız değildir. Bu noktada, biçimbirimler arasında kopyalamaya karşı farklı dirençler olduğu unutulmamalıdır. Bir öge ne kadar dilbilgiselse kopyalanma ihtimali de o kadar azdır. Backus ve Verschik (2012, s.125), biçimbilgisel yapılar arasındaki kopyalanma direncini şu şekilde gösterir: *içerik ögesi (?)* (content item) > *işlevsel sözcük (?)* (function word) > *bitişken ek* (agglutinating affix) > *kaynaşan ek (?)* (fusional affix).

Bu sıralamadan yola çıkılarak, diller arasında yapılacak karşılaştırma için hangi yapıların seçilmesi gerektiğine karar verilebilir. Uzun vadeli çalışmalar için bütün dilbilgisel kategorilerin karşılaştırması yapılabilir, özellikle bilgisayarlı dilbilim çalışmaları bu işlemleri kolaylaştıracaktır. Ancak kısa süreli çalışmalar ve bilgisayar programlarının yardımı olmadan yapılacak karşılaştırmalarda, bu tür bilgilere sahip olmak ve karşılaştırmaya nereden başlayacağını bilmek, sonuca ulaşmak için kolaylık sağlayacaktır.

Tipolojik olarak eklemeli olan dillerdeki biçimbilgisi, kopyalama ihtimalinin daha fazla olduğu yapıyken, bükünlü biçimbilgisi (inflectional morphology), dilin yapısı içinde en az kopyalanabilen parçalardır (Comrie, 2008, s.15). Bu da tipolojik olarak eklemeli diller grubunda olan Altay dilleri arasındaki biçimbilgisel kopyalama ihtimalini yükseltmektedir. Benzer bir şekilde, Johanson (2007), dillerdeki bazı özelliklerin kopyalamalarda daha çekici olduğunu vurgular ve bu çekici özellikler arasında eklemeli biçimbilgisinin de var olduğunu söyler.

Yapılan son çalışmalar, özellikle bölgesel dilbilim, tipoloji ve yoğun dil ilişkisi biçimbilgisel yapıların –bağlı ve/veya paradigmatic olanlar- dahi kopyalanabildiğini göstermektedir. Özellikle sosyo-kültürel baskınlık ve yoğun ilişki durumunda bu yapıların da kopyalanması muhtemeldir. Janhunen (2012), biçimbilgisel yapılar ve dil ilişkileri üzerine yazdığı makalesinde, *Amdo/Qinghai Dil Karışım Bölgesindeki* (Amdo Sprachbound/Qinghai Linguistic Complex), diller arasındaki bölgesel ve tipolojik yakınlıkların, morfolojik kopyalamalarda önemli bir etken olduğunu söyler. Bu bölgede *Altay*, *Sinitik* (Sinitic) ve *Bodik* (Bodic) olmak üzere üç farklı dil grubu bulunmaktadır ve bu gruplara ait toplamda 15 dilin birbiriyle ilişkide olduğu bilinmektedir. Bu diller arasında Sinitik grup, bağlı morfoloji anlamında çok daha zayıfken, yaşanan yoğun ilişki sonucunda isim ve fiil morfolojisinde, kendi dilbilgisel yapılarından daha zengin bir sistem geliştirmiştir.

Bu bilgiler işığında, dil aileleri arasında karşılaştırma yapıldığında, biçimbilgisel paralelliklerin nedeni tesadüf, bölgesel/tipolojik yakınlık veya genetik olabilir. Ancak genetik olarak benzerliği tespit etmek, zaman içinde dillerin tipolojik olarak birbirine yaklaşması ve kendi malzemelerinden benzerlikler geliştirebilmesinden dolayı zordur. Bu da genetik çalışmalar için yanıtıcı bir durumdur. Bu sebeple de Janhunen (2012), karşılaştırmalı çalışmalar için, geriye giderek, temel söz varlığı ve ses denkliklerinin biçimbilgisel paralelliklerden çok daha güvenilir ölçütler olduğunu savunur.

Sonuç olarak, diller arasındaki akrabalığın türü ve boyutları hakkında birşeyler söyleyebilmek için, biçimbilgisel karşılaştırma yapılması zorunludur. Bu karşılaştırmayı yapabilmek için ise, sırasıyla dillerin i zmlemesi, ana biçimlerin oluşturulması, hangi yapıların karşılaştırmada kullanılabileceğinin tespiti ve son olarak da kopyalanmaya karşı daha dirençli yapıların tespiti yapılmalıdır.

2.4.5. Sözdiziminin akrabalık çalışmalarında ölçüt olarak kullanılması

Birçok farklı disiplin insanın konuşma yetisinin sözdizimi ile başladığı konusunda hemfikirdir. Karmaşık plan yapma yetisi, karmaşık düşünce sürecini zorunlu kılar. Bu ise yalnızca sözdizimi ile mümkündür.

Sözdiziminin, yaklaşık 400.000 ila 300.000 yıl önce, Neandertaller döneminde ilk kez ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu dönemlerden günümüze, giderek daha karmaşık hale gelen sözdizimi, başlarda çok daha basit bir yapıya sahipti. Kısacası doğal diller, sözdizimi ile doğmuştur.

Sözdiziminin tarihlendirmesini destekleyen bir diğer durum, eklemeli dillerin sözdizimi olmadan ortaya çıkmasının imkansızlığıdır. Eklemeli dillerde sözcükler arasındaki bağlam ve ilişkiler ekler yoluyla sağlanmaktadır. Bu istemlerin gerçekleşebilmesi için sözdizimine ihtiyaç vardır. Bu da sözdiziminin çok eski tarihlere gittiğinin bir diğer göstergesidir.

İlk insanın hayatta kalması ve günlük yaşamını sürdürebilmesi için, iletişim olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Alet-edevat kullanımı, av ritüelleri, yerleşik hayata geçebilme, tarım kültürü, dini seremoniler gibi birçok sosyal iletişim için karmaşık cümle yapısına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda hangi sözdizimi unsurlarının ilk yapılar olduğu konusunda öneriler bulunmaktadır. Fischer (2013, s.34), karmaşık planlama yapabilmenin karmaşık düşünce sistemine ihtiyaç duyduğunu, bu ihtiyacın ise şart kipiyle karşılanabileceğini söylemektedir. Bu durumda şart ekinin sözdiziminde ilk kullanılan kip olduğunu düşünür. Benzer bir şekilde, Dessalles vd. (2014, s.60), sözdiziminin ortaya çıkış nedenlerini sıralar ve yineleme, zamansallık, kiplik/modalite ve öykülemeyi sözdiziminin temel unsurları olarak ele alırlar. Sözdiziminin ortaya çıkmasının bilgi aktarımının zorunluluğundan ortaya çıktığını savunan bu gruba göre de, şart eki önemli bir kipliktir.

Bütün bu bilgilerden yola çıkılarak diller arasında yapılacak sözdizimi karşılaştırmasında, şart kipi ve devamında yineleme, zamansallık, kiplik ve öyküleme başlıklarında ilk karşılaştırmaların yapılması öncelikli gibi görünmektedir.

2.4.6. Göç hareketleri ve gen haritalarının akrabalık çalışmalarında kullanılması

Karanlık çağlardan günümüze, insan türü sürekli olarak hareket halindedir ve bu hareketler farklı coğrafyalardaki toplumların birbiriyle ilişki içinde olmasına neden olmuştur. Özellikle erken çağlardaki yoğun göç hareketleri, bugünkü toplumların oluşmasında oldukça etkili olmuştur.

Moğol İstilasası, Haçlı Seferleri, Yüzyıl Savaşları gibi dünya tarihine yön vermiş büyük çaplı olaylar, toplumların sürekli olarak hareket halinde olmasına neden olmuştur. Bu tür siyasi ve askeri nedenlerin yanı sıra kıtlık, yeni otlak arayışı, verimli arazilere yöneliş, deniz aşırı ticaret ve kolonileşme de göçlerin bir diğer önemli sebeplerindendir. Bir yerden bir yere hareket halindeki toplumun, karşılaştığı her yeni coğrafya, her yeni kültür kendi benliğinde büyük değişikliklere neden olmaktadır. Bu değişikliklerin en görünür olanı hiç şüphesiz dilde meydana gelen değişimlerdir.

Dillerde gerçekleşen değişimler, dillerin birbirinden uzaklaşması veya yakınlaşmasıyla sonuçlanabilir. Mevcut benzerliklerin oluşmasında, daha önce de belirtildiği üzere, kökensel paylaşım, bölgesel dağılım ve tipolojik ortaklıklar gibi nedenler etkilidir. Bu nedenlerle gerçekleşen benzerliklerden yalnızca akraba diller arasında kökenbirliği mevcuttur. Yani ortak atadan gelen diller, yapı ve anlam bakımından tesadüfe ve kopyalamaya dayanmayan sistematik denklilikler gösterirler.

Bu noktada dil akrabalığı ve göçler arasında tersine bir bağ bulunmaktadır. Dilbilimsel bilgiler ışığında, “bir dilin genellikle, uygun koşullar altında, 2000 yıl içerisinde, yaşayan 8-15 akraba dil” (Fischer, 2013, s.55) doğurduğu belirlenmiştir. Ancak bu bilgilere sahip olmak, dillerin kökenine dair birşeyler söylemek için yeterli değildir. Çünkü birçok farklı nedenle diller sürekli ilişki içindedir ve bu nedenler arasında göçler de oldukça önemli bir yer tutar. Göçlerin diller üzerindeki olumsuz etkisini kaldırarak karşılaştırma çalışmaları yapılmak istendiğinde, izole dillerin incelenmesi gerekmektedir. Hemen hemen her dil ailesi içinde bu türden diller, ailenin geçmişi hakkındaki daha doğru

sonuçlara ulaştıracak daha eskicil özelliklerini korumaları açısından önemlidir. Altay dilleri içinde Halaçça, Çuvaşça ve Yakutça gibi kıyı dilleri bunlara örnek gösterilebilir.

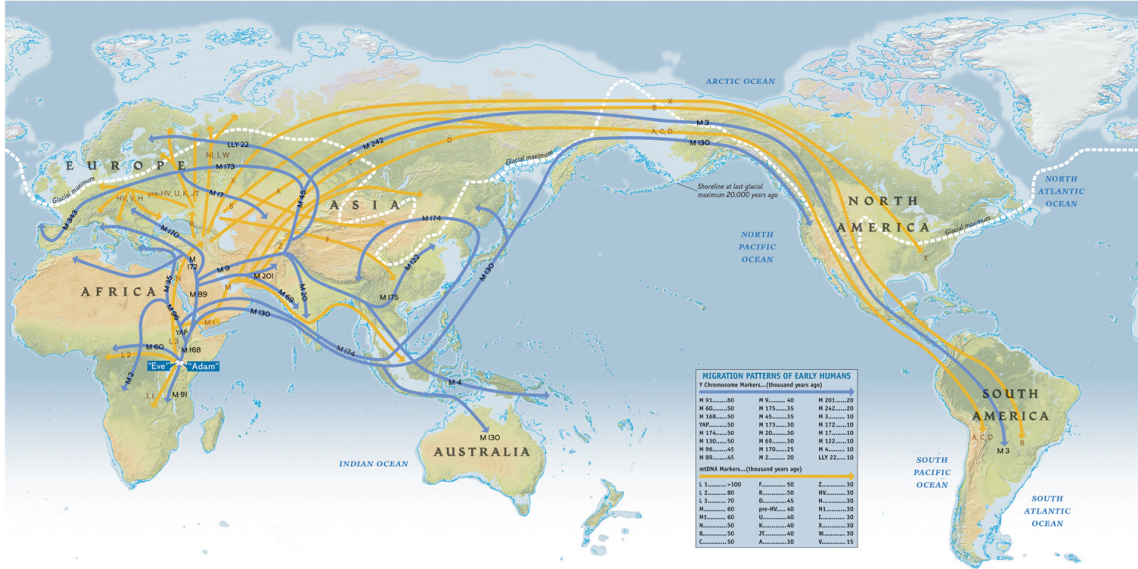
Dil ailelerinin oluşumu, toplumsal olarak durağan olan dönemlerde gerçekleşmiştir. Savaşlar, göçler, afetler gibi büyük olguların yaşanmadığı daha sakin dönemlerde, dilbilimsel özellikler giderek yaygınlaşmıştır. Bu durumun yerleşik hayata geçen tarım topluluklarında gözlemlenebildiği, daha önceki bölümlerde vurgulanmıştı. Bu durum evrim biyolojisiyle de paralellik göstermektedir. Denge içindeki toplumlarda yayılan ve dilbilimsel alan içinde paylaşılan ortaklıklar, savaş, göçler, afetler gibi ani değişikliklerle kesintiye uğrayabilir. Bu kesintiler ile toplumlar arasındaki uzaklaşma ya da yakınlaşma, dil aileleri çizgilerinin belirginleşmesini sağlamıştır.

Mufwene (2000, s.205), dillerin doğumu ve ölümü ile ilgili olan makalesinde, dillerin doğumunun kreolleşme ile gerçekleştiğini vurgular. Örnek olarak ise, Hint-Avrupa Dil Ailesinden yola çıkarak, Asya'dan göçen grupların dilinin, Avrupalı halk ile karıştığında giderek Latinleşmesini gösterir. Gerçekleşen bu dil ilişkisi nedeniyle, bu aile içindeki birçok dil ölmüştür. Bu dillerden bazıları da giderek zayıflamaya devam etmektedir.

Göçlerin, diller üzerinde önemli bir etki oluşturduğu açıkça görülmektedir. Benzer bir şekilde göçler, toplumların şekillenmesi ve gen haritalarının oluşmasında da aynı oranda etkili midir? Bu soruya cevap, insanlığın en eski tarihinden gelmektedir. Modern insanın kökeninin Afrika'dan çıktığı ya da aynı anda farklı coğrafyalarda görüldüğü şeklinde ikili görüş söz konusudur. Yapılan DNA çalışmaları bu görüşlerden hangisinin doğru olduğu konusunda yeterli cevapları verememiştir.

İlk kuramın doğru olması durumunda bütün dillerin kökeni Afrika'ya dayanırken; ikinci kuramın doğru olması durumunda diller farklı coğrafyalarda yakın zamanlarda birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerden hangisi kabul edilirse edilsin ve dilin kökeni sorusunun cevabı hangisi olursa olsun, dillerin tarihi süreç içinde yaşadığı etkileşim ve ilişkiler somut bir gerçekliktir.

Şekil 3'te görüldüğü üzere, ilk çağlardan yakın çağlara toplumların göç hareketleri süreklilik göstermiştir.

Resim 3. İnsan Türünün Afrika'daki Evriminden Sonraki Göç Yolları, (Evrim Ağacı, <http://www.evrimagaci.org/makale/110>)

Genetik incelemeleri, son 50.000 yıl içinde insan genetiğinde önemli bir değişiklik olmadığını göstermiştir. Hâlbuki uzun zaman, Hint-Avrupa dilinin, Ortadoğu'dan gelen, tarımla uğraşan çiftçi topluluk ile Avrupa'daki avcı-toplayıcı grubun karşılaşmasıyla oluştuğu düşünülmüştür. Bu dillerin oluşumunda ilk-Hint-Avrupalı grupların etkili olduğu ve bu grupların da tarım kültürüne sahip olduğu son görüşlerden biridir. İlk düşüncelerin aksine Ortadoğulu halk ile karşılaşma çok daha sonra yaşanmıştır. Bu bağlamda yapılan son genetik çalışmalardan ortaya çıkan bilgi, genetik olarak farklı grupların birbirinin yerini değil ama birbirlerinin dilini aldığıdır. Yani toplumların oluşumunda, farklı ırklar birbirinin yerini almıyor, birbirlerinin içinde asimile oluyordu. Bu da baskın dilin zayıf dili asimile etmesi anlamına gelmektedir (Fischer, 2013, s.74).

Yakın coğrafyalardaki diller arasındaki ortaklıkların, kökenbirliğine işaret etme ihtimali yüksektir. Ancak diğer taraftan, paylaşılan özellikler uzak ilişkili diller arasındaysa, bu özelliğin birbirinden bağımsız olarak geliştiği anlamı

çıkarılabilir. Evrimsel biyolojide böyle bir durum yaşandığında, bu özelliğin ortaya çıkmasına neden olan sosyolojik ve ekolojik nedenler araştırılır ve hangi evrimsel seçim baskısıyla bu özelliğin ortaya çıktığı tespit edilir. Dillerdeki bu evrensel değişimlerin tespit edilmesiyle, dilin çok kısa süre içinde 7000'e kadar nasıl çeşitlenebildiği açıklanabilir.

Araştırmacılar, dilin evrimi ile biyolojik evrim arasında paralellikler tespit etmiştir. Geleneksel doğuştancılık teorisyenleri, kalıtsallığın bir sonucu olarak, dil evrenselliğinin ortaya çıktığını açıklamıştır. Buna göre, dile özgü evrensel gramer, her bir yeni nesle diğerlerinin öğretmesi, dil üzerinde benzer seçim baskılarının üretilmesi ve dile özgü olmayan özelliklerin (dil-dışı ortaklıklar) paylaşılmasının sonucudur. Yani çevresel etkenler de dilin gelişimini etkilemektedir. Yine yapılan çalışmalardan çıkan sonuçlara göre, küçük bir gen varyasyonu dahi şaşırtıcı derecede hızlı bir şekilde diğer genleri saptırarak seçim avantajı yaratmaktadır. Zayıf bir seçim dahi nesil katmanının (multiple-generation) biyolojik evrimini gerçekleştirebilir. Sonuç olarak, diller arası evrensellikler, kalıtsal dil yetisinden değil, dil-dışı kalıtsal yetilerden kaynaklı olabilir (Mesoudi vd. 2011, s.148). Bu noktadan konuya bakıldığında, gen takibi yapılarak konuşulan dillerin haritasının çıkarılması doğru sonuçlar vermeyebilir. Ancak yine de bu bilgileri doğru kullanmak bilimsellik açısından önemlidir.

Toplumlar arasındaki gen akışı ve göç yolları incelenirken bilimsel yöntemleri çok daha dikkatli kullanmak gerektiğine örnek göstermek gerekirse Diakonoff'un (1995) çalışması uygun olacaktır. Diakonoff, yalnızca Türk dilleri konuşurlarının göz şekillerinin birbirine benzememesinden yola çıkarak gen ve dil kıyaslaması yapmanın kabul edilemez bir durum olduğunu savunur. Ancak şempanzeler ve insanların DNA'ları arasında yalnızca %1'lik bir farkın olduğu düşünülürse, çok küçük genetik farklılıkların çok büyük farklar yaratabileceği daha rahat anlaşılabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere, çok küçük genetik sapmalar dil yetisinin doğmasına neden olmuştur. Bu nedenle yalnızca göze şekil veren ufak mutasyonlardan yola çıkarak gen-göç ve akrabalık ilişkilerini yok saymak doğru olmayacaktır.

Genetik biliminden gelen verilerle kesin sonuçlara ulaşmak şimdilik mümkün görünmese de, bu bilim dalından gelen verilerle çok önemli tespitler yapılabileği unutulmamalıdır. Genetik biliminin faydalanarak izlenecek ilk yol, toplumların genleri ve dilleri arasında paralellik aramaktır. Luca Cavalli-Sforza kıtalar üzerindeki dil çeşitliliği ve genleri karşılaştırmıştır ancak bu çalışmanın²² sonuçları tartışmalıdır.

Bu çalışmadan çok sonra Langaney ve ekibi, Afrika'daki topluluklar için benzer bir çalışma yapmıştır ve bu çalışmada genler ve konuşulan dil arasında doğrudan bağlar tespit edilmiştir. Buna göre, iki topluluk genetik olarak birbirine yakınsa temel sözcük hazineleri de benzerlikler taşımaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, konuşulan dili belirleyen unsurun genler olmadığıdır. Bir bebeğin kökeni ne olursa olsun içinde bulunduğu çevrenin dilini konuşur. Ama genler ve diller arasında bir paralellik söz konusuysa, bu paralelliğin nedeni MÖ 30,000- 3000 yılları arasında insanların, Afrika kıtasına, dört büyük dil ailesine tekabül eden, dört dalga halinde tekrar yerleşmiş olmalarıdır (Langaney vd. 2014, s.41).

Genetik biliminden yararlanılarak izlenecek ikinci yol ise, bu bilimin yöntem ve tekniklerini dilbilime uyarlamaktır. Bu çalışmalara ilk örnek, Merritt Ruhlen'in (2006, s.90-108) büyük dil aileleri tarafından paylaşılan ortak kökler listesidir. Bu kökler, fosil genler ve fosil kemikler gibi fosil sözcüklerdir ve nesillerce aktararak bugünkü dil ailelerine kadar ulaşmıştır. Ruhlen'in bu görüşü, bugünkü dillerin ortak atasının MÖ 50.000- 20.000 yılları arasında konuşulan bir dil olduğu ve bu dilden ayrılan kolların bugünkü dil ailelerini oluşturduğu fikrine dayanmaktadır. Bu görüş, daha sonraları çok fazla tartışılmış olsa da, ilk dönem insan topluluklarının bölünerek farklı kıtalara göç etmeleri ve yayılmaları ile paralellik göstermektedir.

Göç hareketleri ve gen haritaları ile ilgili son çalışmalar, çok daha farklı ve yeni bilgilere erişilmesini sağlamıştır. Peter Foster ve Colin Renfrew'in *Science*

²² Cavalli-Sforza, L. vd. (1988). Reconstruction of Human Evolution: Bringing Together Genetic, Archeological and Linguistic Data. *Proceedings of the National Academy of Sciences*85. 6002-6.

(2011/333) dergisinde yayımlanan, mitokondriyal genetik analizi yaptıkları makalelerinde, dünya üzerindeki gen haritası incelenmiştir. Bu incelemede göçlerin neden olduğu gen transferleri tespit edilmiştir. Buna göre, göçlerde gen taşıyıcılığını kadınlardan çok erkekler, yani Y kromozomu yapmıştır. Göçerlerin dilinin baskın dil konumuna gelmesi, erkeğin getirdiği dilin ana dili olmasını sağlamıştır. Bu çalışmalara göre, göçlerde erkeklerin daha etkin rol üstlendiği görülür ve ilk çağlarda göçerlerin dili toplumların ana dili olmuştur. Bu çalışmadan çıkan bir diğer önemli bilgi ise dünya genelinde erkeklerin %0,5'inin Cengiz Han'ın toplumu ile aynı genleri taşımasıdır. Bu oran küçük gibi görünse de yalnızca bir toplumun geninin bütün dünya üzerindeki etkisi üzerinden bakıldığında oldukça yüksektir. Diğer bir önemli nokta ise, Türkçe ve Moğolcanın 13. yüzyıldan sonra birbirine daha fazla yaklaşması, bu dillerin akraba olmadığı düşüncesini desteklemektedir.

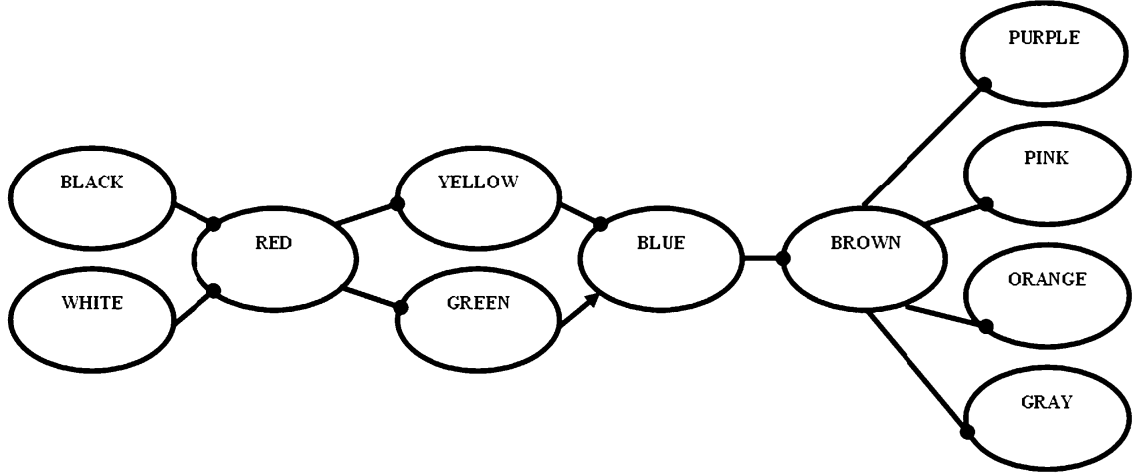
Bugün bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde, insanın tarihi dönemler boyunca yaşadığı genetik değişimler ve yaptığı göçler takip edilebilmektedir. Yapılacak bu tür çalışmalar, göçlerin genler ve diller üzerindeki etkilerini daha net bir şekilde ortaya koyacaktır. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalarla bile dilbilime farklı bir bakış açısı kazandırılmıştır.

2.4.7. Renk algısı ve renk adlarının akrabalık çalışmalarında kullanılması

Diller arasındaki ilişkiyi incelerken, sözlüksel (lexical) karşılaştırma ilk sırada gelmektedir. Dillerdeki renk adlarıysa karşılaştırmalarda ilk kullanılan anlam kümelerindedir. Bunun nedeni renk adlarının dilden dile farklılık göstermesi ve genellikle kendilerine özgü olmasıdır.

Diller üzerinde yapılan renk adları araştırmasına göre, dillerde temel renk adlarının sayısı sınırlıdır. Bir morfemden oluşan –*sarı*, *yeşil* vb.- renk adları, başka bir renk adı –*petrol yeşili*, *buz mavisi*, *açık sarı* vb.- içermezler. Dillerdeki bu temel renk adları on bir tanedir: *beyaz*, *siyah*, *kırmızı*, *sarı*, *yeşil*, *mavi*, *kahverengi*, *mor*, *pembe*, *turuncu* ve *gri*. Ancak bu renk adları bütün dillerde aynı oranda mevcut değildir. Bu renkler arasında belli bir hiyerarşi

bulunmaktadır. Bu sıralamaya göre, bir dilde ilk olarak *siyah* ve *beyaz -koyu* veya *açık* olarak da kullanılıyor olabilir- renklerinin adları bulunmaktadır. Eğer bir dilde üçüncü bir renk adı varsa bu da her zaman *kırmızıdır*.

Resim 4. Temel Renk Adları Hiyerarşisinin Şematik Gösterimi (Tohidian ve Tabatabaie, 2010).

Dillerdeki renk hiyerarşisini bilmek ve temel renk karşılaştırmasını yaparken bu bilgileri kullanmak hiç şüphesiz ki oldukça faydalıdır. Ancak dillerin tarihsel karşılaştırmalarını yaparken dönemin çevresel faktörleri, o dönemdeki insanın anatomik yapısı gibi bilgileri göz ardı etmemek gerekir.

Bu bağlamda, tarihin erken evrelerinde insanın renk algısının aydınlık-karanlık karşıtlığı üzerine kurulu olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. İlkel zamanlardan günümüze yaklaştıkça, yaşanan biyolojik ve kültürel evrim, renk skalasının da gelişmesini ve zenginleşmesini sağlar. Anatomisi gereği bir rengin tonları arasındaki farkı algılayamayan göz, geçirdiği evrimler sonrasında çok daha hassas bir renk algısına ulaşır. Bugün bile insanların renk tonlarını algılayabilme kapasiteleri kişiden kişiye farklılık göstermektedir²³.

İnsan gözünün tek başına anatomik bir evrim geçirmesi, renk söz varlığının gelişmesinde tek başına etken olmayacaktır. Burada, insanın geçirdiği kültürel

²³ Bu farklılığı test etmek için www.xrite.com/online-color-test-challenge sayfası ziyaret edilebilir ancak bu testten ne kadar düşük puan alınır o kadar güçlü ton ayırımı yeteneği var demektir.

evrim devreye girer ve zihin dünyası gelişmiş insan, algıladığı yeni renklere ad vermeye başlar. Böylece dillerde renk adları giderek çoğalır. Gözün evrimi üzerine yapılmış çalışmaların daha ayrıntılı bilgileri Deutscher'ın *Dilin Aynasından* (2013) adlı kitabından edinilebilir. Bu kitapta, renklerin farklı toplumlarda nasıl algılandığına ve tarihi kaynaklardaki renk algısına dair ilginç bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, Homeros'un İlyada ve Odyssea'sında, denizin *kahverengi* (kahverengimsi) olarak betimlendiği görülmektedir. Bu anlatım yine eski insanlardaki renk kavramının aydınlık-karanlık karşıtlığından etkilendiğini gösterebilir. Ancak bu duruma neden olan şey gözün bugünkü haline evrilmemiş olmasıdır. Bu noktadan hareketle araştırmacılar, renk algısının eski dönemlerde, siyah-beyaz skalasıyla sınırlı olduğunu düşünmektedir.

Bu bilimsel gerçeklikten yola çıktığımızda ulaşacağımız en temel sonuç, koyu/karanlık ve açık/aydınlık anlamında kullanılan sözcüklerin, diğer renk adlarına göre daha eski olduğudur. Bu durumda, aralarında genetik ilişki olduğu düşünülen dillerde, renk adlarının karşılaştırılması doğru olabilir. Ancak temel renk adları arasında denklik kurulamaması da mümkündür. Böyle bir durumda, dillerdeki koyu/karanlık ve açık/aydınlık anlamındaki sözcüklerin incelenmesi çok daha doğru olacaktır.

Göçebe yaşam tarzının, Altay halklarının renk adlandırma konusunda çok daha geride olmalarına neden olması muhtemeldir. Renk adlarındaki çeşitlilik kültürel hayattaki çeşitlilikle doğrudan ilişkilidir. Yerleşik hayata geçen toplumlarda, duygusal zekâ, sanat, kültürel olguların daha gelişmiş olması, renk adlarındaki çeşitliliği de artıracaktır. Bu nedenle Altay dillerinde renk adlarından ziyade, koyu/karanlık ve açık/aydınlık karşıtlığına odaklanmak faydalı görünmektedir.

Renk adlarının karşılaştırmasında bir diğer önemli nokta, dillerin evrensel eğilimlerini kullanmanın yaygın bir yanlış olmasıdır. Örneğin, *yeşil* sözcüğü birçok dilde "taze, canlı" anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle bu anlama gelen köklerden türemeleri doğaldır. Yine aynı şekilde, anlambilimsel bir karşılaştırmada bu hataya düşülmemelidir. Türkçe de *yeşil* (*yeşil* < *yaşıl* < *yaş* 'taze, ıslak') sözcüğü için bu evrensel kuralı işletir. Ancak coğrafya olarak çok uzaktaki Filipinlerdeki Hanunoo halkı için de bu böyledir. Yeni kesilmiş

kahverengi bir bambuya dahi “taze” anlamından hareketle yeşil tanımlaması yapılmaktadır (Deutscher, 2013, s.99).

2.4.8. Yer-yön belirten sözcüklerin akrabalık çalışmalarında kullanılması

Dil karşılaştırmalarında, sözlüksel karşılaştırma ilk tercih edilen alan olsa da, zaman içerisinde birçok araştırmacı sözcük boyutunda karşılaştırmanın akrabalık için kesin sonuçlar veremeyeceğini düşünmüştür. En sık başvurulan yöntem olmasıyla birlikte, diller arası anlambilimsel denklikler üzerine yapılmış çalışmalar ise yok denecek kadar azdır.

Oysa insanın dünyayı ve çevreyi algılama yetisi ile sözcükleri anlamlandırması arasında doğrudan bağlar vardır. İçinde doğulan toplum, kültür ve dilin bilinç dünyasının şekillenmesindeki rolü oldukça büyüktür. Yer-yön algısı ve bunları isimlendirme tercihleri de yine bu olguların etkisiyle gerçekleşir.

Diller arasında yer-yön belirtme konusunda farklı sistemler tercih edilebilir. Dillerin mekânsal ilişkilerinde kullandıkları tercihleri, *benmerkezli koordinatlar* (masanın solundaki kitap vb.) ve *coğrafi koordinatlar* (masanın kuzeyindeki kitap vb.) olarak ifade etmesi tipolojik bir özellik olarak bilinmektedir. Son yıllara kadar insanın doğası gereği benmerkezli mekân algısının birincil olduğu; coğrafi koordinatların ise yaşanılan çevrenin etkisiyle geliştiği düşünölmüştür. Ancak Avusturalya Aborjin dillerinden Guugu Yimithirr, Meksika’da Maya dillerinden Tzeltal gibi dillerde coğrafi koordinatlar kullanılmaktadır. Bu da hangi yaklaşımın daha eski olduğunu tespit etmenin bugünkü bilgilerle mümkün olmadığını gösterir²⁴.

Buraya kadar bahsedilenler, insan zihninin içinde bulunduğu kültürün mekânsal ilişki algısını öğrenmesi ve kanıksaması üzerinedir. Daha sonradan bu algının değiştirilmesi çok zordur. Bugün Türkçenin de benmerkezli koordinatlara sahip

²⁴ Bu konuda ayrıntılı okuma için Guy Deutscher’ın Türkçeye çevrilmiş olan *Dilin Aynasından* adlı kitabına bakılabilir.

olduğu düşünülürken, bir Türkçe konuşurunun coğrafi koordinatları öğrenmesi oldukça zor olacaktır. Çünkü öncelikle kapalı bir mekânda nesnelere coğrafi konumunu (kuzey-güney-doğu-batı vb.) bilmesi mümkün görünmemektedir. Bu tarz derin ve kapalı bilgiler, insanın içinde doğduğu kültürden edinebileceği yetilerdir. Bu nedenle yön kavramları dillerin geçmişlerinden kaynaklanan eski sözcükler gibi görünmektedir. Bu durum akraba olduğu düşünülen diller arasındaki karşılaştırmada yer-yön sözcüklerinin incelenmesinin gerekliliğini kanıtlar.

2.5. ÖLÇÜTLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dillerin ortaya çıkışlarından çok sonra yazıya geçirilmiş olmaları, zaman dilimi genişledikçe dillerin farklılığının artmasına sebep olmuştur. Bilindiği üzere, yazılı diller sözlü dillere oranla çok daha yavaş değişir, gelişir ya da yok olur. Bu da çevresel olarak uzaklaşan ilk insanlardan itibaren dillerin birbirinden farklılaşmasına sebep olmuştur. Her yeni coğrafi, toplumsal ve kültürel çevre o dile ait söz varlığını da etkilemektedir. Bu durum, kimi zaman bazı dillerde kar yağışı hakkında onlarca sözcük olması gibi dilin içindeki kültürel mirasla doğrudan ilişkilidir. Coğrafi olarak giderek birbirinden uzaklaşan toplumlar, farklı çevreler, yaratılan farklı kültürler ve değişen komşular, dillerde çeşitlilik nedenlerinin temelini oluşturuyor gibi görünüyor.

Elbette, hiçbir kuram her yönüyle kabul edilebilir değil aksine tartışmaya açıktır. Sosyalsayimlerde kuramlar, birbirini çürütmekten çok tamamlamakta; böylece geniş bir açıdan bakıldığında sorulara cevap verilebilmektedir. Dilin kökeni ve dil aileleriyle ilgili, bugün henüz tam anlamıyla kabul edilmiş bir kuram bulunmamaktadır. Her ne kadar Hint-Avrupa dilleri gibi kabul görmüş kalıtsal aileler bulunsa da, son yapılan disiplinlerarası çalışmalarda, bu tür aileleri de içine alan daha büyük teorilerden bahsedilmektedir. Bu teoriye göre, dünya dilleri ortak bir atadan gelmektedir ve bugün aile olarak kabul edilen dil grupları

kökenbirliğine sahiptir. Ancak yine de hiçbir bilim dalı, dilin kökeni ve tarihsel gelişimi hakkında son sözü söyleyebilecek bir kanıt sunamamıştır. Bu nedenle, daha doğru bir sonuca ulaşabilmek için geleneksel ve yeni ölçütlerin her biri karşılaştırma çalışmalarında kullanılmalıdır.

Önceleri karşılaştırma ölçütleri, diller arasındaki genetik akrabalığı kanıtlamak için kullanılmıştır. Ama yapılan çalışmaların artmasıyla zaman içinde bu ölçütlerin akrabalığı kanıtlamaktaki güvenilirliği sorgulanmış ve bazen akrabalıktan ziyade dil ilişkilerine kanıt oluşturabilecekleri görülmüştür. Bu bağlamda bütün ölçütlerden yola çıkarak dillerin ve dil ailelerinin gelişim aşamaları hakkında şu hikâyesi tasarlanabilir²⁵:

Neandertallerden Homosapiens türüne geçişle birlikte modern insanın kökleri de oluşmaya başlamıştır. Bu her iki atanın, basit yapıda da olsa, bir dil kullandığı kabul edilmektedir. Yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar, bu iki tür arasındaki ilişkinin ne zaman ve nerede gerçekleştiğini ve Neandertallerin yok oluş süreçlerini tespit edebilmiştir. Edinilen bu bilgilere göre, Homosapienslerin gruplar halinde yaşaması ve nüfus olarak çok daha kalabalık olmaları gibi nedenler Neandertallerin yok olmalarında etkili olmuştur.

Grup halinde yaşamının hayatta kalabilme ihtimalini yükselttiği, Etoloji bilimiyle de desteklenmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere, yalnız yaşadığında en fazla iki yıllık ömrü olan Yedikardeş kuşları, grup halinde altmış yıla kadar yaşamaktadır. İkel zamanlarda hayatta kalmanın çok zor olması sebebiyle, insansı ataların da topluluklar oluşturduğu düşünülebilir.

Topluluk olarak yaşayabilmenin ilk şartı üyeler arasında iletişimin olmasıdır. Başlarda çok daha basit bir yapıya sahip olan sözdizimi zaman içinde giderek karmaşıklaşmıştır. Sözdiziminin yaklaşık 400.000-300.000 yıl önce ortaya çıktığı düşünülmektedir²⁶. Bu tarihler, sözdiziminin Neandertallerden itibaren var olduğunu göstermektedir. Karmaşık düşünce yapısı, karmaşık sözdizimini de beraberinde getirmektedir. Arkeolojik bilgiler insanın atalarının çok eski

²⁵ Bu gelişim hikayesi, çalışmanın ikinci bölümünde yer alan ölçütlerdeki verilerden özetlenmiştir. Kaynak bilgisi için ilgili başlığa bk.

²⁶ Bk. Fischer (2013, s.34), Dessalles vd. (2014, s.60).

dönemlerden itibaren iletişim diline sahip olduğu göstermektedir. Örneğin, yaklaşık 12.000 yıl öncesine tarihlendirilen Urfa Göbeklitepe Tapınağı, ancak güçlü bir iletişim sistemine sahip olan bir toplum tarafından inşa edilmiş olabilir. Yapının oldukça kompleks ve büyük olması, üzerindeki sanatsal ögeler gibi kanıtlar, yapıyı inşa eden toplumun karmaşık bir dil sistemi kullandığını gösterir.

İnsan türü, takip edilebilen ilk zamanlarından itibaren birbiriyle ilişki içinde olmuştur. İlk çağlardan itibaren insanın göç halinde olması, sürekli olarak gen, kültür ve dil gibi özelliklerin paylaşılma sebebidir. Bu ilişkiler, farklı bölgelerde bulunan arkeolojik kalıntılar kadar, yazılı metinlerden de anlaşılabilir. İki dilli *Gılgamış Destanı*, *Babil Epik Şiiri*, *Rosetta Taşı*, *Orhon Yazıtları* ve *Uygur Yazmaları* gibi eserler toplumların ve dillerinin ilişki içinde olduğunu kanıtlar.

Bu ilk göçer döneminde, yaygın olarak erkeklerin göçmesi, baskın olan dilin de erkek dili olduğunu göstermektedir. Uzun mesafe kat edebilme, avlanma, savaşma gibi özellikleriyle toplumlarda güçlü konumda olan erkek cinsi, ilk diller arasında baskın dillerin oluşmasında etkili olmuştur.

Göçer hayatın yavaşlaması ve toplumların yerleşik hayat ve tarım kültürüne geçişleri ile birlikte baskın dil konumu da değişmeye başlamıştır. Tarım kültürü ile beraber yoğunlaşan ekonomik ve ticari üstünlük, tarım toplumlarının dillerini baskın diller haline getirmiştir. Artık ilk çağların aksine, avcı-toplayıcı/göçer dili giderek asimile olmaya başlamıştır. Bunun sebebi tarım, ekonomi ve ticareti elinde tutan toplumların güçlenmesi ve yerleşik hayata geçişle birlikte nüfusun artmasıdır. Ekonomi ve çoğunluk açısından geride kalmış topluluklar, tarım dilini öğrenmek zorunda kalmıştır. Bu öğreniş zamanla bu dilin hâkimiyetine girmeye neden olmuştur.

Yerleşik hayatın ve tarım kültürünün diller üzerindeki bir diğer önemli etkisi, dillerin bölgesel alanlarının oluşmasına neden olmalarıdır. Belirli bir bölgeye sabitlenmiş olan toplumlar, coğrafi bir alan içinde aynı dili konuşanların oluşturduğu toplumlar yaratmıştır. Komşu toplumlarla girilen ilişkiler ise bölgesel tipolojilerin ve dil ailelerinin oluşmasında oldukça büyük bir etkiye sahip gibi görünmektedir. Bu teoriyi destekleyebilecek kanıtlar, farklı bir bilim dalından

gösterilebilir. Darwin'in aşamalı evrim teorisini geliştiren N. Eldredge ve S.J. Gould, sıçramalı evrim teorisini önermiştir. Buna göre türler, aşamalı ve sürekli olarak değil; durağan ve yavaş bir şekilde evrimleşmektedir. Tetikleyici, ani kesintiler sebebiyle evrim gerçekleşmektedir. Tıpkı biyolojide olduğu gibi, dilbilimde de diller durağan dönemlerde (yerleşik hayat vb.) bölgesel olarak yayılmış; yaşanan ani olaylarla (göç, savaş, afet vb.) kesintiye uğramıştır. Yaşanan bu kesintilerle birlikte dil aileleri ve alt kollar oluşmuştur.

Buradan, dillerin gelişim aşamaları incelenirken, yalnızca dilbilimsel nedenlere bakmanın yanlış olacağı sonucuna ulaşılabilir. Çevresel etkenler, türlerin evrimi sırasında ne kadar önemliyse, dillerin gelişiminde de aynı oranda etkilidir. Bu nedenle incelenen dillere filogenetik, glossogenetik ve bireygenetik açısından bakılmalıdır. Toplumların geçirdiği değişimler, dil ve kültürlerine aynı oranda yansımaktadır. Örneğin, Altay dillerini inceleyen bir araştırmacının Moğol akınlarının dil karışmasındaki önemini göz ardı etmesi yanılığara neden olacaktır.

Bütün bu farklı disiplinlerden gelen bilgiler dillerin ve ailelerin kökeni hakkında oldukça faydalı bilgiler vermektedir. Benzer bir şekilde dilbilimsel veriler de dillerin geçmişine ışık tutabilir. Picin ve kreol dillerinin oluşum aşamaları ve gelişimleri, dillerin yoğun ilişki altında ne kadar çok birbirine yaklaşım benzeyebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bütün bu ölçütlerden yola çıkarak diller arası ilişki türleri, dillerin kökenleri ve dil ailelerinin oluşum şekilleri hakkında bilgiler edinilebilir. Bu ölçütlerin verdiği sonuçların hangi tür ilişkiye kanıt olabileceğini daha net görebilmek için matris içinde görmek fayda sağlayabilir.

Karşılaştırma Çalışmalarında Kullanılan Ölçütler	Genetik ilişkiye yakındır	Farklı dil ilişkisi türlerine yakındır	Her iki ilişki türünün de göstergesi olabilir
Etoloji		√	
Antropoloji ve Etnoloji		√	
Arkeoloji		√	
Biyoloji		√	
Genetik			√
Matematik ve Teknoloji			√
Düzenli Ses Denklikleri			√
Denkliklerin Oranı			√
Karşılaştırmada Kullanılmayan Sözcükler		√	
Köklerdeki Anlam Denkliği	√		
Tarihsel Süreçteki Geriye Doğru Yakınlaşma	√		
Coğrafi Yakınlık ve Sözlüksel Karşılaştırma		√	
Diller Arası Doğrudan Bağlar	√		
Paylaşılan Düzensizlikler	√		
Vurgu	√		
Picin ve Kreollerin Oluşum Şekilleri		√	
Tarım Kültürü ve Tarım Sözcükleri		√	
Biçimbilgisel Denklik			√
Sözdizimi			√
Göç Hareketleri ve Gen Haritaları		√	
Renk Algısı ve Renk Adları	√		
Yer-Yön Belirten Sözcükler	√		

Tablo 1. Karşılaştırma Çalışmalarında Kullanılan Ölçütler Matrisi

Bütün bu ölçütler karşılaştırmalı dilbilim, tarihsel karşılaştırmalı dilbilim ve genetik dilbilim çalışmalarında kullanılmaktadır. Her ne kadar bu matriste ölçütler, genetik akrabalık ve/veya dil ilişkisine dair verebilecekleri bilgilere göre sınıflandırılmış olsalar da bunlar net bilgiler ve kesin sonuçlar değildir. Dillerin iç özellikleri, tespit edilen dil ilişkileri vb. gibi belirleyici etkenler, bu ölçütlerden gelecek verileri farklı yönde etkileyebilir. Ancak genel bilgiler ışığında ölçütlerin hangi bilgileri verebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Görüldüğü üzere, ilk çalışmalardan günümüze kullanılan ve akrabalığı gösterdiği düşünülen bazı ölçütlerin, yapılan çok sayıda çalışma sonrasında dil ilişkisini de gösterebileceği ortaya çıkmıştır. Bu noktada her iki ilişki türüne kanıt olabilecek ölçütlere dikkat etmek gerekmektedir. Bu ölçütlere nasıl yaklaşıldığına göre, farklı sonuçlar alınabileceği unutulmamalıdır.

3. BÖLÜM

ALTAY DİLLERİ KURAMI ve DİL İLİŞKİLERİ

3.1. ALTAY DİLLERİ KURAMI

Altay Dilleri Kuramı, Türkçe, Moğolca, Tunguzca, Korece ile daha az kabule göre Japoncanın akraba olduğu görüşünü savunan kuramın adıdır. Son bulgulara göre, aileye son eklenen üye, bugün hiç konuşuru kalmamış olan Kitancadır.

Altay dilleri arasındaki ilişkinin türü konusunda, araştırmacılar arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Ancak bu diller arasında farklı dilbilimsel nedenlerle açıklanabilecek bir tür ilişkinin varlığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Bugün bu ilişkinin türü üzerine yapılan tartışmalar henüz kuramsal boyuttadır.

Altay dillerinden Türkçe, Moğolca ve Tunguzca *mikro-Altay* (micro-Altaic) olarak adlandırılırken; bu diller ile Korece ve Japoncanın da dâhil edildiği gruba *makro-Altay* (macro-Altaic) adı verilmektedir. Dil birliği içindeki bu ana dillerin birçok alt dili bulunmaktadır. Bu alt dillerle birlikte, grubun içindeki dil sayısı, elliye geçmektedir.

Resim 5. Altay Dillerinin Konuşulduğu Bölgeler (Robbeets, 2015, s.5).

3.1.1. Altay Dilleri Ailesinin Üyeleri

Altay dilleri temelde üç büyük dil grubundan oluşmaktadır: Türkçe, Moğolca ve Tunguzca. Bu dillerin yanı sıra geniş çerçevede bakıldığında Korece ve Japonca da bu birliğin içinde yer almaktadır. Altay dilleri, Sibiryaya, Moğolistan, Mançuryaya, Rusya, Anadolu, Orta Doğu ve Volga bölgesini içine alacak şekilde geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır.

Bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olmanın bir sonucu olarak, Altay dillerinin tam listesinin ve bu dillerin konuşur sayısının tam olarak belirlenmesi oldukça zordur. Özellikle coğrafi olarak, bazı alt diyalektlerin hangi dile ait olduğunun belirlenmesi oldukça güçtür. Bu da farklı araştırmacılarca farklı görüşlerin önerilmesine sebep olmaktadır. Örneğin, Çin bölgesinde konuşulan bir alt diyalektin Çinceye mi yoksa Altay dillerinden birine mi ait olması gibi farklı görüşlerin var olduğu görülebilir.

Türk Dilleri (Turkic): Türk dillerinin yazılı tarihi, Eski Türkçe döneminde başlamıştır. Bu döneme ait olan Yenisey Yazıtlarının 5.-7. yüzyıllar arasında yazıldığı düşünülmektedir. Bu özelliği ile Türkçe, Altay dilleri arasında en eski yazılı metinlere sahip olan dildir. Yayıldığı coğrafya ve konuşur sayısı bakımından da grup içindeki en büyük dildir.

Türk dili ailesinde yer alan diller, *Çuvaşça, Halaçça, Yakutça, Dolganca, Tuvaca, Karagasca, Hakaşça, Sarı Uygurca, Kuzey Altay Diyalektleri, Altayca, Kırgızca, Özbekçe, Yeni Uygurca, Tatarca, Başkurtça, Kazakça, Karakalpakça, Nogayca, Kumukça, Karaçay-Balkarca, Karaimce, Baraba Tatarcası, Kırım Tatarcası, Salarca, Türkmence, Horosan Türkçesi, Özbekçenin Harezmi-Oğuz Diyalektleri, Azeri Türkçesi, Gagauzcadır* (Ethnologue).

Moğol Dilleri (Mongolic): Moğol diline ait en eski metinler 1225-1270 tarihlerinde yazılmış olan *Cengiz Taşı* (Chinggis Stone) ve 1240 yılında yazıldığı düşünülen *Moğolların Gizli Tarihi* (Secret History of the Mongols) adlı 13. yüzyıla ait metinlerdir. Bu tarihten önce Moğol dilleri hakkında Çin kaynaklarında geçen sözcükler, Türkçe ve Tunguzcadaki Moğolca alıntılar dışında bilgi bulunmamaktadır. Cengiz Han dönemi Moğolcası daha ziyade bir kabile diliyken, Orta Moğolca döneminde daha homojen bir dil haline gelmiştir. Bugünkü Modern Moğolcanın başlangıcı, 17. yüzyıldaki Budist edebiyata dayanır (Robbeets, 2005, s.16).

Moğol dilleri, şu şekilde sıralanabilir: Doğu Kolu: *Dagur* (Daur), *Mongour* (Bonan, Dongxiang, Kangjia, Tu, Yugur) *Oyrat-Halha* (Khalkha-Buriat, Oirat-Kalmyk-Darkhat) Batı Kolu: *Mogoli* (Ethnologue).

Tunguz Dilleri (Tungusic): Bugün yaklaşık 70.000 konuşuru olduğu düşünülen bu grup, konuşur sayısının azlığına rağmen geniş bir coğrafyada dağınık olarak yaşamaktadır. Bu yaygın yaşam şekli, Tunguzcanın çok fazla varyantlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum alt grupların tam olarak tespit edilmesini zorlaştırır da, geleneksel çalışmalar bu gurubu Mançuca ve Tunguzca olarak iki ana kola ayırmaktadır. Ethnologue'da ise bu diller genel olarak Tunguz dilleri başlığı altında şu şekilde listelenir:

- Kuzey Diyalektleri: *Even*, *Evenki*, *Negidal* olmak üzere üç tanedir. Evenki diyalekti de kendi içinde, *Evenki* ve *Oroqen* olarak ikiye ayrılır.
- Güney Diyalektleri: Güneydoğu ve güneybatı olmak üzere ikiye ayrılır. Güneydoğu diyalektlerini *Nanay* (Nanai, Orok, Ulch alt-diyalektleri) ve *Udihe* (Oroch, Udihe alt-diyalektleri) oluşturur. Güneybatı diyalektlerini ise *Mançu* ve *Xibe* oluşturmaktadır.

Kore Dilleri (Koreanic): Koreceye ait ilk veriler 10. yüzyılda yazılmış olan *Kirim Kelime Listesi*'dir (the Kirim Wordlist). Ancak bu liste oldukça kısadır ve sesbilimsel farklar nedeniyle Çin alfabesine sistematik olarak uygulanamamıştır. Kayda değer veriler 15. yüzyılda görülmektedir ve bu dönem, 15-16. yüzyıllar Orta Korece olarak bilinir.

Korece, *Jeju Dili* (Jejueo) ve *Korece* (Korean) olmak üzere iki temel diyalekten oluşur (Ethnologue).

Japon Dilleri (Japonic): Japonca, Korece gibi tek bir dildir. Ancak dile ait kayıtlar Koreceden daha eskiye gitmektedir. 8. yüzyıla kadar giden yazılı tarihinin yanı sıra, Koreceye göre, diyalekt çeşitliliği de daha fazladır. Modern diyalektlerin sesbilimsel özellikleri, Eski Japonca dönemine ait olan *Nara Metinlerine* dayanmaktadır. Japoncanın Altay dilleri grubu içinde olup olmadığı konusu henüz kesinleşmemiştir (Robbeets, 2005).

Japoncanın diyalektleri, *Ryukyuan* başlığı altında *Amami-Okinawan* (Kuzey ve Güney diyalektleri) ve *Sakishima* (Miyako, Yaeyama, Yonaguni) olarak iki temel kola ayrılmaktadır (Ethnologue).

Kitan Dili: Kitan Dili, Çin kroniklerinde keşfedilmiş ve artık kullanılmayan ölü bir dildir. Çin'in kuzeyinde kurulan ve 916-1125 tarihleri arasında varlığını sürdürmüş olan Liao hanedanlığının dildir ve hanedanlığın yıkılmasıyla birlikte yok olmuştur.

Altay Dil Birliği içinde, Türk Dilleri en büyük kolu oluşturmaktadır. Aynı zamanda en eski yazılı metinlere sahip olması bakımından da diğer dillerden daha çok

veri sağlamaktadır. Japonca 128 milyon konuşuruyla ikinci büyük grubu oluştururken, 77 milyon ile onu Korece takip etmektedir. Konuşur sayısı bakımından dördüncü sıradaki Moğolcadan sonra, 70.000 konuşuruyla Tunguzca gelmektedir. Altay Dilleri, bilim dünyasınca henüz bir aile olarak kabul edilmemesinin yanı sıra, ailenin üyelerinden Japoncanın üyeliği de tartışılmaya devam edilmektedir.

3.1.1.1. Türkçenin Yeri

Türk dilleri ailesi, Avrupa, Anadolu, Merkez Asya ve Sibiryta bölgelerinde konuşulan dillerden oluşmaktadır. Yazılı metinleri Eski Türkçe dönemine kadar giden bu dil grubunda, “Halaçça ve Çuvaşça dışındaki bütün modern Türk dilleri, Eski Türkçenin varisidir” (Robbeets, 2015).

Türk dilleri ailesindeki en temel ayırım Ogur grubu/ Batı Türkçesi ve Genel Türkçe şeklinde yapılabilir. Bugün Ogur grubunu temsil eden tek Türk dili Çuvaşçadır. Çuvaşça dışındaki bütün Türk dilleri, z/ş dilidir. Çuvaşçanın bu özelliği, Türkçe dışındaki diğer Altay dilleri ile ortaktır. Türkçe, Altay dilleri arasında z/ş dili olan tek dil grubudur, Türkçe dışındaki bütün diğer Altay dilleri ise r/l dilidir.

Genetik ilişkiler incelenirken, dillerin ilişki içinde oldukları dilbilgisel alan (*linguistic area/ language union/ Sprachbund*) önemlidir. Dilbilgisel alanın güçlü veya zayıf olduğu durumlar olabilir. Ancak kıyı dilleri açısından bakıldığında genetik olarak ilişkili diller arasında bile bu sınırlar tam çizilememektedir.

Doğal ve politik sınırlar, dilbilgisel alanın kurulmasına da neden olur. Bunun nedeni, dile ait özelliklerin bölgede yayılmaması, bu sınırlar nedeniyle kısıtlanmasıdır. Bu kısıtlamaya rağmen, coğrafik olarak aynı bölgeyi paylaşan toplumlar arasında, dilbilgisel öğeler de paylaşılmaktadır. Bu olgunun gerçekleşmesi yeni keşfedilmiş bir durum değildir. 18. yüzyılın sonlarında, Rus savaş esiri olarak Sibiryta'ya gönderilen İsviçreli subay Strahlenberg, Ural ve Altay dilleri arasındaki benzerlikleri fark etmiş ve listelemiştir. Yine benzer bir

şekilde, 19. yüzyılda, Bärtholomeus Kopitar ve Franz von Miklosich, Balkanlarda bölgesel dilbilim çalışmaları yapmışlardır.

Dil aileleri içinde, diğer dillere göre merkeze daha uzak olan dillere, *periferik diller* (peripheral) yani *kıyı dilleri* denmektedir. Bu diller, konumları gereği aile içindeki diğer dillerle daha az ilişkiye girdikleri için kardeşlerine benzerlik oranları daha azdır. Aynı zamanda eskicil öğelerin korunması bakımından da daha muhafazakârlardır. Dil aileleri ile ilgili karşılaştırma çalışmalarında bu dillerin kullanılması bu özelliklerinden dolayı önemlidir. Halaçça, Çuvaşça, Yakutça, Dolganca, Sarı Uygurca, Salarca gibi Türk dilleri bu tür diller arasında sayılabilir.

Doerfer (1984), Altay dillerinin karşılaştırmalı çalışmalarında bu dillere neden öncelik verilmesi gerektiği konusunda şunları söyler:

- Çuvaşça, diğer Altay dilleri gibi bir *r/l* dilidir. Bu özelliğiyle, birer *z/ş* dili olan diğer Türk dillerinden ayrılmaktadır. Bu ses denklikleri ile ilgili birçok karşılaştırmalı çalışmalar yapılmış ve örnekler derlenmiştir.
- Çuvaşça, Ana Türkçe *-m, -n* denkliği için de önemli veriler sağlamaktadır. Genel Türkçe *-n*, Çuvaşça ile Macarca ve Moğolcadaki eski kopya sözcüklerde *-m* şeklindedir.
- Ana Türkçedeki açık *e*'ler ve İlk Türkçedeki kapalı *e*'lerin yeniden yapılandırması için yine Çuvaşça önemli bir başvuru kaynağıdır.
- Çuvaşça gibi Halaçça da Ana Türkçenin yeniden yapılandırılması için önemlidir. Türk dilleri içinde yalnızca Halaçça Ana Türkçe söz başı *p*'yi *h*- olarak korumaktadır. Bu ses diğer Türk dillerinde düşmüştür.
- Halaçça yine Türk dilleri içinde, Ana Türkçedeki ünlü niceliğini (örn. kısa ve normal *a*, basit uzun *ā*, değişken uzun *â*) koruyan tek dildir. Bu özellik Türkmence ve Yakutçadaki uzun *ā*'lı biçimlerin açıklanmasına da fayda sağlamaktadır. Bu dillerdeki kısa ünlüler, Ana Türkçedeki kısa ünlülerin, uzun ünlüler ise, Ana Türkçedeki basit uzun ünlülerin ispatıdır.

Türk dillerinin yeniden yapılandırılması için yukarıda sayılan dillerden alınan veriler önceliklidir. Paylaşılan bu özellikler Türk dilleri ile Altay dilleri arasında bağlantı kurulmasını sağlamaktadır.

3.1.2. Kuramın Tarihçesi

Altay dilleri kuramının temelini, Ural ve Altay filolojilerindeki karşılaştırmalı çalışmalar oluşturur. İlk çalışmalarda, bu iki grubun kökenbirliğine sahip olduğu düşünülse de 19. yüzyılda aslında iki farklı dil ailesi oldukları ortaya çıkmıştır.

Altay dillerinin bağımsız bir dil grubunu temsil ettiğinin anlaşılmasıyla kurama olumlu veya olumsuz yaklaşan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları araştırma tarihi açısından dönüm noktasıdır. Bu nedenle kuramın akışını değiştiren bu sıçramalar, *Altay Dilleri ve Korece*, *Altay Dilleri ve Japonca* ve *Altay Dilleri ve Kitanca* gibi başlıklar altında ele alınmıştır.

3.1.2.1. Ural- Altay Dilleri Ailesi Dönemi

Ural (Ural), *Fin* (Finnic), *Mari* (Mari), *Mordvin* (Mordvin), *Permiyen* (Permian), *Samoyed* dilleri ve bu grupların alt dil ve diyalektlerinden oluşan Ural dilleri ile Altay dilleri arasındaki tipolojik benzerlikler, araştırmacılara bu diller arasında genetik bir ilişki olabileceğini düşündürmüştür.

Bu benzerliğe ilk dikkat çeken çalışma 18. yüzyılda, Rus savaş esiri olarak Sibiryaya sürülmüş olan İsveçli subay Strahlenberg tarafından (1730) yapılmıştır. Bölgede on üç yıl boyunca kalmış olan Strahlenberg, bölgedeki dil malzemesini toplayıp bir kitapta değerlendirmiştir. Bu çalışmada Türk dillerinden *Tatar Dilleri* olarak bahsedilmektedir. Çalışmadaki bir diğer önemli nokta ise, Ural dilleri ve Altay dilleri arasındaki benzerlikten yola çıkılarak bunların aynı dil ailesinden olduğunun düşünülmesidir.

Bu iki dil birliğinin aynı aile içinde olduğu görüşü daha sonraki çalışmalarda da savunulmuştur. Strahlenberg'in Tatar dilleri olarak adlandırdığı bu dil grubunu, Rasmus Rask tekrar adlandırarak *İskit Dilleri* (Scythian Languages) terimini kullanmıştır. Bu çalışmada her ne kadar isim değişikliği olsa da temelde Strahlenberg'in görüşleriyle neredeyse aynıdır. Bu tür çalışmalardan sonra ilk bilimsel sınıflandırma Matthias Castrén tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada yine Ural ve Altay dilleri bir arada ele alınmış ancak genetik ilişkilerine dair bir görüş bildirilmemiştir.

Castrén'den sonra W. Schott ve H. Winkler'in çalışmaları da dikkat çekici olmuştur. Bu isimleri takiben A. Sauvageot, M. Räsänen, B. Collinder, S. M. Shirokogoroff, Ural ve Altay dilleri üzerine çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Ancak bu çalışmalarda kuramla ilgili bir sonuca ulaşılmaya çalışılmamış, konu farklı şekillerde tekrar tekrar ele alınmıştır. Bu çalışmalarla yalnızca yöntemin geliştiği söylenebilir. 19. yüzyıl boyunca, sesbilgisel, biçimbilgisel ve sözlüksel çalışmalar yapılarak kuramın gelişimine katkı sağlanmış ancak sonuca yönelik çalışmalar ortaya konamamıştır.

Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında, tipolojik benzerlikler araştırmacıların yanılmasına neden olmaktadır. Ancak evrensel dilbilgisel özellikler, tesadüfi benzerlikler ve tipolojik yakınlıklar gibi denklikler, genetik ilişkinin incelendiği çalışmalarda kesinlikle bir ölçüt olarak kullanılamaz. Yapılan ilk çalışmalarda karşılaştırmalı dilbilim kurallarının tam olarak netleşmemesi ve çalışmaların bilimsel seviyeye henüz ulaşmamış olmasından dolayı bu iki bağımsız dil birliğinin ortak bir atadan geldiğinin düşünülmesi olağandır. Araştırmacıları bu düşünceye iten Ural ve Altay dilleri arasındaki tipolojik benzerlikleri F. Wiedemann 1838'de yayımladığı *Über die frühen Sitze der tschudischen Völker und Ihre Sprachverwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens* adlı eserinde şu şekilde sıralamıştır:

- Ural ve Altay dillerinin hepsinde ses uyumu vardır.
- Dilbilgisel cinsiyet yoktur.
- Kelimelerde *tanımlık* (article) yoktur.
- Her iki grup da eklemeli dillerden (agglutinative languages) oluşur.

- İsim çekiminde iyelik ekleri kullanılır.
- Bu dillerde ön ekler yoktur; son ekler vardır.
- Söz diziminde tamlayan öge, tamlanan ögeden önce gelir.
- Sayı sıfatıyla tamlanan öge çokluk eki almaz.
- Karşılaştırma, ayrılma eki [-DAn] ile yapılır.
- Ekeylem olarak *sahip ol-* değil, *ol-* kullanılır.
- Ural ve Altay dillerinin birçoğunda, olumsuzluğu gösteren özel bir eylem vardır.
- Soru biçimi ekle yapılır.
- Cümle bağlayıcısı olarak, eylem biçimleri kullanılır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, paylaşılan bu özelliklerin dünyanın herhangi bir yerindeki başka bir dille de paylaşılabilir özellikler olmasıdır.

Bu tür tipolojik benzerlikler, günümüzde kapsamlı olarak incelenen alanlardan biridir. Tipoloji konusunda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde en kapsamlı olanı *The World Atlas of Language Structures (WALS)* adlı veritabanı çalışmasıdır. Ural ve Altay dillerinin paylaştığı ortaklıklar veritabanında arandığında, birçok dilin bu ortaklıkları paylaştığı görülecektir. Örneğin, Ural ve Altay dillerinin ortak özelliklerinden biri olan dilbilgisel cinsiyet araştırıldığında, farklı dil ailelerinden 145 dilin bu özelliği paylaştığı görülür.

Ural ve Altay dilleri üzerine yapılmış çalışmalar arasında, S. M. Shirokogoroff'un 1931'de yayımladığı *Ethnological and Linguistical Aspects of the Ural-Altai Hypothesis*, D. Sinor'un 1963'te yayımladığı *Introduction à l'étude de l'Eurasie Centrale*, P. Aalto'nun 1969'da yayımladığı *Uralisch und Altaisch* gibi yayınlar yer alır.

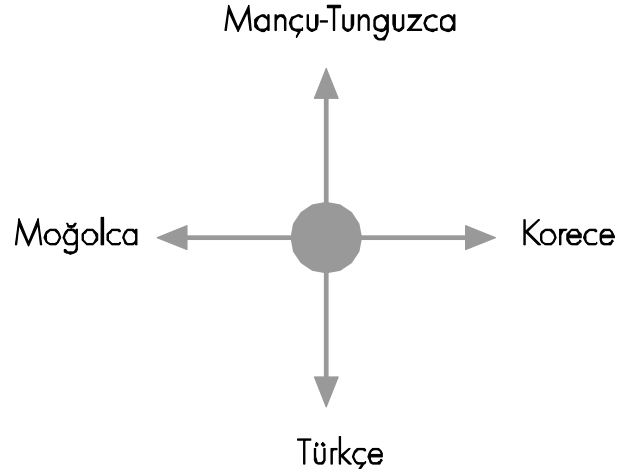
Bugün Ural dilleri ailesi, akrabalığı kanıtlanmış ve bilim dünyasınca kabul görmüştür ancak Altay dillerinin akrabalığı henüz kanıtlanmamıştır.

3.1.2.2. Ural ve Altay Dil Aileleri Dönemi

19. yüzyılda, Ural dillerinin Altay dillerinden bağımsız olduğunun anlaşılmasıyla Altay dilleri üzerine yapılan çalışmalar da ayrı bir koldan ilerleme göstermiştir. Ural ve Altay dillerinin iki bağımsız grup olarak ayrılması ilk kez A. M. Castrén'ın çalışmasıyla gerçekleşmiştir. Castrén, daha önce yapılmış biçimbilgisi çalışmalarından farklı olarak ortak köklerden yola çıkarak karşılaştırma yapmıştır. Bu çalışmada *Altaic* terimiyle kastettiği şey Ural ve Altay dilleridir.

İlk dönem çalışmaların ardından, ilk kez karşılaştırmalı dil çalışmaları ilkelerine uygun bir sınıflandırma, W. Schott (1809-1889) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, Ural ve Altay dilleri iki gruba ayrılmıştır. Ancak Schott'un Türkoloji ve Altayistik alanlarına en büyük katkısı, Genel Türkçe *z/ş* ve Çuvaşça *r//* denkliklerini kurmuş olması ve Çuvaşçanın, genel kanının aksine, bir Fin-Ugor dili değil bir Türk dili olduğunu tespit etmesidir.

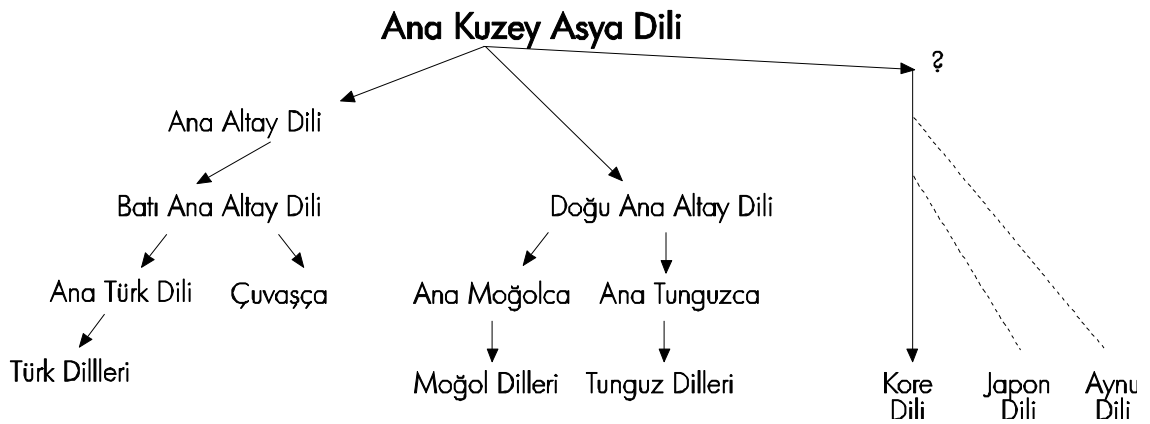
Altay dilleri ailesi kuramının temellerini oluşturan çalışmalar, Ramstedt ile başlamıştır. Ramstedt çalışmalarında mikro-Altay dillerine olan hakimiyetinin yanı sıra Koreceye de yer vermiştir. Ramstedt aynı zamanda Fin-Ugor dillerine de hakim olması nedeniyle daha bilimsel karşılaştırmalı çalışmalar yapabilmıştır. Ramstedt, araştırmalarının başında, Altay dilleri arasındaki ilişkinin genetik değil, komşuluğa dayalı dil ilişkisi olduğunu düşünse de; daha sonra bu gruptaki dillerin akraba olduğu kanaatine varmıştır. Ramstedt'in artzamanlı bir çalışma yaparak oluşturduğu şemaya göre, Ana Türkçe, Ana Moğolca, Ana Mançu-Tunguzca ve Ana Koreceden oluşan Altay dilleri, Ana Altayca denilen bir ana dilden gelmektedir.

Şekil 1. Ramstedt'in Şeması (Ramstedt, 1957).

Ramstedt'in bu kuramı, ufak farklarla J. Németh, Z. Gombocz ve P. Aalto tarafından da desteklenmiştir. Fakat bu dönemde W. Kotwicz, Ramstedt'in çalışmalarından yola çıkarak yaptığı araştırmasında, Altay dilleri arasında, genetik akrabalıktan ziyade, uzun süre aynı coğrafyada yaşamış olmaktan kaynaklı dil ilişkisine işaret etmiştir.

Yine bu dönemde bazı Japon dilbilimciler ve Amerikalı dilbilimcilerden R. A. Miller ve J. C. Street, Japoncanın da Altay dillerinin bir üyesi olduğunu düşünmüştür.

Şekil 2. Street'in Şeması (Street, 1962)

Bu şemada açıkça görüldüğü gibi J. Street, Korecenin, Ana Altay dilinden daha eski tasarı bir dil olan Ana Kuzey Asya dilinden gelişmiş olma ihtimalini kabul eder.

Altay dillerinin yoğun olarak çalışıldığı ve ikinci evre olarak kabul edilebilecek olan dönemin, Rasmtedt'in öğrencisi Poppe'nin çalışmalarıyla başladığı söylenebilir. Bu dönemde çalışma yapan ve kuramı destekleyen araştırmacılar arasında *P. Aalto*, *N. Poppe*, *R. A. Miller*, *K. H. Menges*, *M. Räsänen*, *O. Pritsak*, *N. A. Baskakov* bulunmaktadır. Türkiye'de *Talat Tekin* ve *Osman Nedim Tuna* da kuramı tanıtan ve/veya örneklerle destekleyen çalışmalar yapmışlardır.

Şekil 3. Poppe'nin Şeması (1965, s.146).

Poppe ve dönem araştırmacılarının yaptığı çalışmalar zamanla yavaşlamıştır. Bunun nedeni, eldeki verilerle kesin bir sonuca ulaşmanın zorluğu, kuramın karşıtlarının ya da destekçilerinin iddialarını kanıtlayacak çalışmalar sunamaması ve yeni yöntemler üretilmemesidir.

Ancak 2000'li yıllardan itibaren Altayistik alanında yeniden yoğun bir şekilde çalışmalara başlanmıştır. Yılmaz'ın (baskıda 1) belirttiği üzere, bu yenilenen

ilgiyi tetikleyen iki çalışma olmuştur. Bunlardan ilki, Lars Johanson'un *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten*²⁷ (1992) adlı yayınıdır. Bu yayında, karşı karşıya gelen diller arası kopyalama türleri ve kopyalamaya etki eden faktörler Türkçe üzerinden anlatılmıştır. Diğer bir öncü yayın ise, kuramın destekçilerinden olan ve 2000'li yıllardan sonraki Altayistik çalışmalarının öncülerinden olan Starostin, Dybo ve Mudrak'ın birlikte hazırlayıp 2003'te yayımladığı *Etymological Dictionary of Altaic Languages* (EDAL) adlı sözlüktür. 2800 madde başı ile oldukça kapsamlı olan sözlüğün içinde Altay dilleri arasındaki kopyalamalar, Altay dillerinin sesbilimsel ve biçimbilimsel karşılaştırması ve Ana Altay dillerinin sınıflandırılması ve tarihlendirilmesi bölümleri de bulunur.

Bunların yanı sıra aileye katılan son üye Kitancanın keşfedilmesi, dikkatlerin Altayistik alanına dönmesinde etkili olan bir diğer etkidir.

Son yayınlar arasında en çok ses getiren çalışma hiç şüphesiz ki EDAL olmuştur. Bu yayın, kuramın destekçileri için çok fazla veri sağlarken, karşıtları için de eleştiri odağı olmuştur. Alexander Vovin'in, "The end of Altaic controversy" (2005) adlı altmış sayfalık hacimli eleştirisi, EDAL yazarlarının bu yazıya cevaben yayımladıkları "In Defense of the Comparative Method or the End of the Vovin Controversy" adlı savunma, Altayistik çalışmalarını yeniden canlandırmıştır.

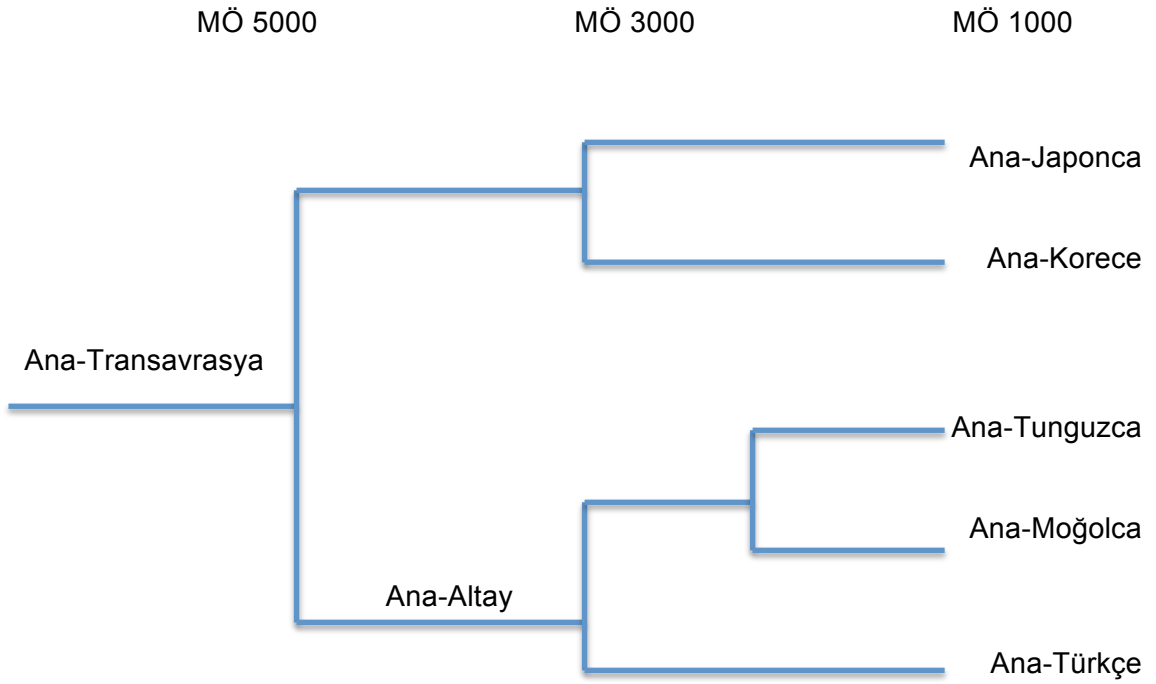
2000 sonrası araştırmacılar arasında yeniden canlanan tartışmalarla, Altayistik çalışmaları oldukça ilerleme göstermiştir. Kuramın hâlâ karşıtları ve savunucuları olmasına rağmen, 2000'li yıllardan sonraki özellikle biçimbilgisi odaklı çalışmalar, kurama daha tarafsız yaklaşmaktadır.

Bu araştırmacıların başında Lars Johanson ve Martine Irma Robbeets gelmektedir. Bu araştırmacılar, çalışmalarında Altay dilleri yerine daha tarafsız olan *Transavasya dilleri* (Transeurasian Languages) terimini kullanmaktadır. Bu terim ile coğrafi olarak komşu beş dil ailesi kastedilmektedir: Türkçe, Moğolca, Tunguzca, Korece ve Japonca. Altay dilleri kuramı ilk önerildiği

²⁷ Bu yayın, Nurettin Demir (2007) tarafından Almandan Türkçeye çevrilmiştir.

günden bugüne çok farklı boyutlarda tartışılmış ve çok farklı başlıklarda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bu diller arasındaki ilişkinin türü, hangi dillerin ailenin üyesi olup olmadığı gibi farklı konularda farklı bakış açıları mevcuttur. Bu nedenle sadece kuramı kabul edip etmemekle ilgili olarak değil, mevcut olan bütün tartışmaların üzerinde bir terim olması nedeniyle *Transavasya* terimi önerilmiştir.

Johanson ve Robbeets ayrıca, kuramın Altay (altaic) olarak adlandırılmasını da hatalı bulmaktadır. Bu dillerin ata yerleşkesi olan bölge Altay Dağları değil, Mançurya'dır (Robbeets, 2015, s.6). Bu görüşe göre çizilen artzamanlı şema şöyledir:

Şekil 4. Robbeets'in (2015, s.35) Transavasya Dilleri Şeması

2000'li yıllarda Altayistik alanında çalışmalarıyla öne çıkan araştırmacıların başında, Anna Dybo, Oleg Mudrak, Alexandre Vovin, Sergei Starostin, Martine Irma Robbeets gelmektedir.

Bugün bazı dilbilimciler Altay Dilleri Ailesi fikrine şüpheli yaklaşırsa da, bu ailenin henüz Hint-Avrupa Dil Ailesi kadar çok araştırılmamıştır.

3.1.2.2.1 Altay Dilleri ve Korece

Korecenin Altay dilleri ile akraba olduğunu savunan bilimsel çalışmalar 1920'li yıllarda başlamıştır. Korecenin diğer Altay dilleri ile kıyaslanması, ilk kez 1917 yılında Polivanov tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada Altay dillerindeki *l/r* seslerinin Korecedeki *r/l*'ye denk olduğu görüşü savunulmuştur. Devamında, sesbilimsel ve biçimbilimsel olarak Korece ve diğer Altay dillerinin karşılaştırılması, Ramstedt tarafından 1928 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada, bu diller arasındaki bağın dil ilişkisine değil akrabalığa dayalı olduğu savunulmuş olsa da, bilim dünyasınca tamamen kabul görmemiştir (Choi, 1991).

Altay dillerinin genetik ilişkisini kabul eden Altayistler ve Koreli araştırmacılara göre Korece, Mançuca ile birlikte, Tunguz kolunu oluşturan dillerden biridir. Bu görüş, taraklı süslemeli seramikler, bronz çanaklar, Dolmen ve Menhir Kalıntıları ve Şamanizm gibi *antro-arkeolojik*²⁸ kalıntılar ve veriler tarafından da desteklenmektedir. Bütün bu buluntular, Merkez Asya, Sibiry ve Kuzey Mançurya'dadır. Dilbilimsel kanıtlar bakımından ise, Korece, sayılar, cinsiyet, tanımlık, kaynaşmalı biçim, ses, zamir ve bağlaçlarda Altay dilleri ile paralellikler göstermektedir. Ayrıca ünlü uyumları ve eklemeli biçimiyle de diğer Altay dilleri ile denktir (Comrie, 2009, s.766).

Vovin (2009), Ana Korecede ve devamında Eski Korecede ünlü uyumu olmadığını, bu uyumların daha ilerleyen zamanlarda Orta Korece döneminde ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Aynı şekilde ötümlüleşme örnekleri de Korecede ikincildir. Vovin, tipolojik kanıtlar ve tarihi dönemlerin ve diyalektlerin karşılaştırıldığı bu çalışmasında, Japonca ve Korecenin kesinlikle akraba olmadığını, uzun süreli dil ilişkisinden kaynaklı benzerliklere sahip olduklarını

²⁸ "Arkeolojik Antropoloji, insan davranışı ve kültürel örüntüleri maddi kalıntılar aracılığı ile yeniden inşa eder, betimler ve yorumlar." (Özer, 2010).

savunmaktadır. Altay dilleri kuramının karşıtlarından olan Vovin, bu çalışmasıyla Japonca ve Korecenin de akrabalığını reddetmektedir.

Aynı şekilde, Unger (2012) de verdiği dilbilimsel ölçütlerin yanı sıra tarihsel, antropolojik ve sosyo-kültürel verilerle de bu görüşünü desteklemiştir. MÖ 1000. yılda pirinç tarımı, Dolmen kalıntıları, metalürji, Japon ve Kore halklarının ilişkisi içinde olduğunu gösteren işaretlerdir. Daha sonrasında ise her iki toplum aynı zamanda Çince ile ilişki içine girmiştir. Bu yoğun ilişkinin iki dili birbirine yakınlaştırmış olması muhtemeldir.

Altay dilleri üzerine çalışan Baskakov, Poppe gibi birçok araştırmacı, karşılaştırmalarında Koreceyi kullanmıştır. Ancak araştırmacıların bu dil konusundaki eksiklikleri, Korece ve diğer Altay dilleri arasında sistematik karşılaştırmalar yapılmasına engel olmuştur. R. A. Miller'ın çalışması ve öğrencisi Y. Itabashi'nin 1987 yılında yayımladığı *Altaic Evidence for the Japanese and Korean Case Suffix Systems* adlı yayın bu alandaki önemli çalışmalardandır. Ana dili Korece olan Koreli araştırmacılar, çok daha ayrıntılı incelemeler yapabilmıştır. Bu araştırmacıardan Han-Woo Choi'nin 2010 yılında yayımladığı *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçimbilgisi* adlı karşılaştırmalı incelemesi, daha önce verilmemiş Korece örneklerle yer vermesi açısından önemlidir.

3.1.2.2.2. Altay Dilleri ve Japonca

Japoncanın hangi dil ailesi içinde olabileceği ile ilgili çok sayıda farklı görüş mevcuttur: *Altay* (Altaic), *Ural* (Uralic), *Aynu* (Ainu), *Avustronezya* (Austronesian), *Papua Dilleri* (the Papua languages), *Avustro-Asyatik* (Austro-Asiatic), *Çin-Tibet* (Sino-Tibetan), *Hint-Avrupa* (Indo-European), *Sümer* (Sumerian), *Dravid* (Dravidian) gibi. En güçlü olasılık Japoncanın Altay dil ailesi üyesi olmasıdır. Japonca ve Altay Dilleri arasında, Hint-Avrupa Dil Ailesi gibi kabul görmüş bir gruba göre çok daha kesin denklikler bulunmaktadır (Robbeets 2005b).

Modern Japoncanın söz varlığının %70'i Çince sözcüklerden oluşmaktadır. Ancak bu sözcüklerin %94'ü kültür sözcükleridir. Swadesh'in 100 temel sözcük listesine göre Altay dilleri ve Japonca karşılaştırıldığında ise, Korece, Mançu-Tunguzca, Moğolca ve Türkçeye Japonca arasında on beş ila yirmi üç sözcükten oluşan denklikler söz konusudur. Temel sözcük listesine göre, Japoncayla Çince arasında paylaşılan sözcük sayısı ise yalnızca altıdır. Bu da Japonca ve Altay dilleri arasındaki ilişkinin, dil ilişkisinden ziyade genetik ilişki olduğuna işaret etmektedir (Vovin, 1994). Ancak elbette ki tek bir ölçütle kesin sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Akralığın ispatı için çok sayıda şartın tamamlanması gerekir.

Japoncanın Altay dilleri ile ilişkisinden ilk bahseden araştırmacı Klaproth (*Asia Polyglotta*, 1823), Japoncanın – o dönemdeki adlandırılmayla- Ural-Altay dillerinden biri olduğunu söylemiştir. Daha sonra Siebold (1832), bu görüşü desteklemiştir. Ancak bu çalışmalar, Boller'in (1857) çalışmasıyla dikkat çekmiştir. Bu çalışmada Japoncanın Ural ve Altay dilleri ile olan genetik bağı, açıklamalı olarak savunulmuştur. *Grunzel, Winkler, Pröhle, Ramstedt, Miller, Doerfer* ve *Street* bu konuda çalışmalar yapmış diğer araştırmacılarıdır. Miller'ın Japonca'yı da dil birliğinin içine alması, Altayistik tarihi açısından ikinci evrenin önemli gelişmelerindedir. Avrupalı bu araştırmacılar dışında, Japonya'da da Japonca ve Altay dilleri arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapan araştırmacılar mevcuttur. *S. Kurakichi, K. Shozabuburo, K. Fujioka, I. Teizo, H. Shiro, S. Takeshi, M. Nomura, S. Ozawa, S. Murayama* bu araştırmacılarından bazılarıdır (Tekin, 1985).

Miller'ın *Japanese and the Other Altaic Languages* (1971) çalışması, Japoncanın Altay dilleri ile ses denkliklerini kurması açısından önemlidir. Daha sonraki yıllarda, bu görüşünü destekleyecek birçok çalışma yayımlanmıştır. Miller'ın denklikleri üzerine 1975 yılında yayımladığı *Japanisch und Altajisch* adlı yazıyla Menges, Tunguzca üzerinden çok sayıda denklik kurarak Japonca ve Altay dillerinin genetik ilişkisini desteklemiştir.

Altayistik çalışmalarının yeni evresinde Japoncanın da dâhil olduğu birçok yeni çalışma yapılmıştır. Starostin'in *Altayskaya problema i proisxojenie*

yaponskogo yazıka (1991) adlı Altay dillerinin karşılaştırmalı sözlüksel çalışması ve Anna Dybo ve Oleg Mudrak ile hazırladıkları EDAL (2003), önemli çalışmaların başında gelmektedir.

Robbeets'in (2005b) Japoncanın diğer Altay dilleri ile akrabalığını sorgulayan ve sonunda "evet" cevabını verdiği *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* adlı kitabı, yalnızca Japoncanın Altay dilleri arasındaki yeri hakkında verdiği bilgilerle değil, Altayistik alanına kattığı bilgilerle de son zamanlarda yapılan en önemli çalışmalarından biridir. Çalışmada karşılaştırmalı dilbilim yöntemleriyle 2055 sözcük ve 59 biçimbilimsel birim çözümlenerek, Altay dilleri ve Japonca arasındaki bağlar incelenmiştir. Çalışmada, Altay dilleri terimi geleneksel görüşten dolayı değil, kullanım kolaylığı olmasından dolayı tercih edilmiştir. Daha sonraki çalışmalarında Robbeets, Altay dilleri terimini bırakarak Transavasya (Transeurasian) terimini kullanmaya başlamıştır.

Vovin (2009) Robbeet'in bu çalışmasını ayrıntılı bir şekilde eleştirdiği yayında, Japonca ve Altay dilleri arasındaki ilişkiyi aydınlatmaya çalışmıştır. Bu yayında da Japoncanın kökenbilgisi ve karşılaştırma çalışmaları ile ilgili faydalı bilgiler bulunmaktadır (Ayrıntılı tanıtma için bkz. Aslan-Demir 2009).

Japoncanın Altay dillerinden biri olduğu düşüncesi, Korece ile birlikte, diğer Altay dillerinden daha sonra gelişmiştir. Bu nedenle yapılan çalışmalar sayıca az olmakla birlikte, kurulan denklikler arasında bazı hatalar ve eksiklikler mevcuttur.

3.1.2.2.3. Altay Dilleri ve Kitanca

Kitanların, Çin'in kuzeyinde kurdukları ve 916-1125 tarihleri arasında varlığını sürdürmüş olan Liao hanedanlığı yıkıldıktan sonra, Çince metinlerde kalan birkaç Kitanca sözcük dışında Kitan dilinin bütün izleri silinmiştir.

J. Klaproth, W. Schott, Poppe gibi isimler, çalışmalarında Kitan diline yer vermiş olsalar da, bu çalışmalarda Kitan dilinin yeri ile ilgili hatalı bilgiler bulunmaktadır. İlk çalışmalarda Kitan dilinin, Moğolcanın tarihi diyalektlerinden biri olduğu

görüşü yaygındır. Bu dilin, ilk başlarda Ana veya Orta Moğolca olduğu düşünülse de, Andrew Shimunek'in (2007) vurgulandığı gibi, Kitan dili Moğolcanın tarihi dillerinden biri değil; Altay dil birliğinin bağımsız bir üyesidir. Kitanca ile ilgili bütün araştırma sonuçlarını Daniel Kane (2009) *The Kitan Language and Script* adlı yayınında bir araya getirmiştir.

3.1.3. Altay Dilleri Kuramını Destekleyen Görüşler

Altay dillerinin akraba olduğunu düşünen araştırmacılar arasında, P. Aalto, N. Poppe, Kotwicz, Martin, Miller, Street, Menges, Tekin, Mudrak, Dybo, Starostin, Robbeets gibi kurama yön veren isimler bulunmaktadır. Bu araştırmacılar yaptıkları birçok çalışma ile kuramın gelişmesine ve tartışılmasına katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar henüz Altay dillerinin genetik akrabalığını kanıtlamak için yeterli veri ve kanıt sunamamıştır.

Altay dillerinin akrabalığı her ne kadar henüz bilim dünyasında kabul edilmemiş olsa da, bu diller arasında birçok denklik kurulmuştur. Bunlardan bir bölümü aşağıdadır:

- Altay diller arasında düzenli ses denklikleri bulunmaktadır:

1. zetasizm/sigmatizm: Altay dilleri arasında *r//* ve *z/ş* denklikleri bulunmaktadır. Türk dilleri dışındaki bütün Altay Dilleri *r//* dilidir. Türkçe ise bu seslere karşılık sırasıyla *z* ve *ş* seslerini bulundurmaktadır. Ancak Türk dilleri arasında Çuvaşça bağımsız bir Altay dili gibi davranır ve *r//* seslerini korur. Bu durum araştırmacılar arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Schott'un, Genel Türkçe *z/ş* ve Çuvaşça *r//* denkliklerini kurması ve Çuvaşçanın genel kanının aksine bir Fin-Ugor dili değil bir Türk dili olduğunu tespit etmesiyle birlikte bu seslerin hangilerinin birincil olduğu tartışması başlamıştır. İlk çalışmalarda Genel Türkçe *z* ve *ş* seslerinin, Çuvaşça ve Altay dillerindeki *r* ve *l* seslerinden daha eski olduğu görüşü yaygındır. Bu görüşe göre, *z* ve *ş* sesleri *r* ve *l* seslerine dönüşmüştür. Yani *r*'leşme (rotasizm) ve *l*'leşme (lambdasizm)

gerçekleşmiştir. Ancak karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda, aslında birincil olan seslerin *r* ve *l* olduğu Altayistlerce kabul görmüştür. Buna göre genel Altay dillerine ait *r* ve *l* sesleri, Çuvaşça dışındaki Türk dillerinde *z* ve *ş* seslerine değişmiştir. Bu ses gelişmelerinin adı *z'leşme* (zetasizm) ve *ş'leşme* (sigmatizm)'dir (Ceylan, 1997, s.). Bu ses denklikleri üzerine, ayrıntılı bilgiler ve örnekler için Tekin (2003) makalelerine bakılabilir. Tekin'in bu çalışmalarında zetazizm ve sigmatizmin farklı dönemlerde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bugün bile Türk dillerinde bu karşıt sesleri barındıran ikili kökler (TT *semiz* ve *semir-vb.*) bulunmaktadır. Bu ses denkliklerinin örnekleri şu şekildedir:

Çuvaşça, Moğolca Tunguzca, Korece	Çuvaş Dışındaki Türk Dilleri	Tasarlanmış Biçim
<i>r</i>	<i>r</i>	* <i>r</i>
<i>r</i>	<i>z</i>	* <i>r̥</i>
<i>l</i>	<i>l</i>	* <i>l</i>
<i>l</i>	<i>ş</i>	* <i>l̥</i>

r=z denkliği;

AA **niǎr̥[â]* 'genç; ilkbahar, yaz'

İT **yār* '1. ilkbahar 2. yaz' > AT *yāz* ET *yaz* '2'; Gag. *yāz* '2', Başk. *yað* '1', Yak. *sās* 'ilkbahar'; Çuv. *śur* 'ilkbahar' < İT *yār*

AMo. **nirai* 'yeni doğmuş' > BMo. *nirai*, Kalm. *nirā*

ATung. **ñar-gu-* '1. yeni, taze; 2. taze fidan' > Man. *ñarḡu-n* 'yeni, taze', Nan. *ňargi* 'taze fidan'

AJap. **nátù* 'yaz' > OJap. *natu*, Tok. *natsú*

AKor. *nyerim* 'yaz' > OKor. *nyerim*, Mod. *yerim* (EDAL, s.989).

l=ş denkliği

AA **dǎǎ* (~ -o) ‘kapamak, gizlemek’

AT **yal* ‘kapamak, gizlemek’; İT **yal* ‘kapamak, gizlemek’; ET *yaş-*; Karah. *yaş-*; Az. *yaş-*; SUyg. *yaş-*; Yak. *sas-*

AMo. **dal-* ‘saklı, gizli’; OMo. *dalda* ‘örtmek’; BMo. *dalda* ‘saklı, gizli’; Ord. *dalda* ‘sakli, gizli’

ATung. **dal(i)-* ‘kapamak’; Evk. *dal(i)-*; Man. *dali-*; Nan. *dālia-* (EDAL, s.462)

2. Sözbashi *n-*, *ń-*, *d-*, *c-* ve *y-* seslerinin denkliği: Ana Altayca döneminde var olan söz başı ünsüzlerden olan bu sesler Altay dillerinin birçoğunda hâlâ korunmaya devam etmekle birlikte, İlk Türkçe döneminin ikinci yarısından itibaren Türkçe kolunda *y-* sesine (veya *y-*’den gelişen *c-*, *ç-*, *j-*, *s-*, *ş-* seslerine) değişmiştir. Bu seslerin İlk Türkçede mevcut olduğunu, İlk Türkçeden Macarcaya geçmiş olan kopya sözcüklerden anlamaktayız:

AA **nārV* ‘yaz; öğle’

AT **ńār* ‘yaz; yayla; ilkbahar’; İT **yāy*; ET *yay* ‘yaz; bahar’; Karah. *yay* ‘yaz; bahar’; Az. *yay-la* ‘yayla’; *yay* ‘yaz’; Yak. *say* ‘yaz’; Çuv. *śu* ‘yaz’ (EDAL, s.963); EBT **ńar* > *ńār* > Mac. *nyár*

3. Ana Altayca **p-* sesinin Altay dillerindeki gelişimi: Bu ses Altay dillerinde, Tunguzca (Goldi) *f* = Orta Moğolca *h* = Klasik Moğolca *ø* = Türkçe *ø* şeklinde gelişmiştir. Bu ses denkliğinden ilk kez Altay dilbiliminin kurucusu olarak kabul edilen Ramstedt bahsetmiştir.

Türk. *azau* (<*azağ*); Mo. *araga*, *ariga* ‘azı dişi’; Go. *paru*, *palu* ‘azı dişi’; Kor. *pal* ‘azı dişi’, *nippal* ‘diş’ (Aalto, 1955, s.13).

4. Söz başı *g-/ğ-* sesinin Altay dillerindeki durumu: Tunguzca *g-/ğ* = Moğolca *g-/ğ* = Türkçe *k-/k* şeklindedir:

AA **gedi* 'ense, arka'; AT *ged* 'geri, arka', ET *keğin*, Özb. *keyin*, Çuv. *kay*; AMoğ. **gede/ gecige* 'ense, sırt üstü uzanmak', Bur. *gedi*; ATung. **gedi-muk* 'ense', Evk. *gedimuk*; AJap. **kítà* 'kuzey', Tok. *kitá* (EDAL, s.535).

AA *gàrá* 'kol' > AT *kar* '1. kol; 2. önkol; 3. hayvanın kaval kemiği; 4. karış' > ET *kar* '1', *karı* '2', Trkm. *Garı* '3, 4', Çuv. *hur* '2'; AMo. **gar* 'el, kol' > OMo. *kar, kâr, ğar* > Ord. *Gar* (EDAL, s.530).

Altay dilleri arasında, bunların dışında da birçok ses denkliliği bulunmaktadır. Altay dillerindeki tüm seslerin rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Altay dilleri sesbilimsel olarak ele alındığında, ünlü uyumları, ünsüz benzeşmeleri, iki ünlü arasında ötümlü ünsüzlerin yer alması, iki ünsüzle hece başlamaması gibi özellikleri paylaştıkları görölmüştür.

- Altay dil birliği içindeki dillerin her biri sondan eklemelidir. Tanımlık ögeler bulunmaz, dilbilgisel cinsiyet yoktur, karşılaştırmalar ayrılma durum eki ile yapılır, sayı sıfatlarında tamlanan öge çoğul eki almaz, eylem çekim ekleri fazladır, tekil yapılar çoğul anlamlı olabilir.

- Altay dillerini sözdizimsel olarak ele aldığımızda, cümle ve söz öbeklerinde tamlayanın tamlanandan önce geldiği görölr. Sayı sıfatı alan sözcüklerle tamlayıcıları arasında çokluk anlamında uyuşma görölmez. Zarffiil, isimfiil, sıfatfiil ile yan cümleler oluşturulur.

Bu ortaklıkların birçoğu aslında Ural dilleriyle de paylaşılan ve daha önce bahsedilmiş olan bölgesel-tipolojik özelliklerdir.

3.1.4. Altay Dilleri Kuramı Aleyhinde Görüşler

I believe that the Altaic problem has two sides, one being extralinguistic and largely psychological, and the other being purely linguistic. In my opinion, a considerable part of the disagreement between Altaicists and anti-Altaicists has psychological roots, in many cases caused by individual training and background.²⁹

Alexander Vovin, 1994.

Altay dilleri kuramının temellerinin yeni atıldığı dönemden itibaren, bu kurama şüpheyle yaklaşanlar olmuştur. Bu isimlerden ilki, W. Kotwicz'dir. Kotwicz, Altay dillerinin üç ana üyesi Türkçe, Moğolca ve Tunguzca arasında bir bağ olduğunu ancak bu bağın akrabalıktan ziyade, uzun yıllar bir arada yaşamamanın sonucu olarak dil ilişkisinden kaynaklandığını düşünmüştür. Bu düşüncesi, Moğolcanın Türkçe ve Tunguzca ile doğrudan ilişkisi varken, Türkçe ve Tunguzca arasında doğrudan ilişkinin olmaması nedenine dayanmaktadır (Sinor ve Cosmo, 2010, s. 350).

Araştırmaların ilerlemesiyle, Gerhard Doerfer ve Gerard Clauson kuramın önde gelen karşıtlarından olmuştur. Bu araştırmacılar her ne kadar kuramın karşısında olsa da yapılan tartışmalar, kuramla ilgili farklı çalışmaların sayıca artmasını sağlamıştır. Doerfer'in *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I,II,III* (1963), *Ist das Japanische mit den altaischen Sprachen verwandt?* (1974), *Proto-Turkic Reconstruction Problems* (1976) ve Clauson'un *The Case Against the Altaic Theory* (1956), *A Lexicostatistical Appraisal of the Altaic Theory* (1969) adlı yayınları, tartışmalara yön veren önemli çalışmalardandır.

²⁹ Altayistik sorununun biri dildışı ve çoğunlukla psikolojik ve bir diğeri tamamen dilbilimsel olan iki yönü olduğuna inanıyorum. Bana göre, Altayistler ve teori karşıtları arasındaki anlaşmazlıklar çoğunlukla, bireysel eğitim ve arka plandan kaynaklanan psikolojik nedenlerden kaynaklı.

Doerfer ve Clauson ile aynı dönemde kuram üzerine çalışmalar yapan *L. Ligeti*, *K. Grønbech*, *J. R. Kruger*, *J. Benzing* kuramın henüz çok yeni olmasından dolayı, kurama olumlu veya olumsuz yaklaşmanın doğru olmadığını savunmuşlar ve bu nedenle kurama temkinli yaklaşmışlardır.

Altay dillerinin muhtemel genetik ilişkisine karşı çıkan araştırmacıların ortak noktası, Altay dilleri arasındaki denkliklerin dil ilişkilerinden kaynaklı benzerliklerden kaynaklı olduğunu düşünmeleridir. *J. Benzing*, *G. Clauson*, *G. Doerfer*, *A. Róna-Tas*, *A. M. Şçerbak*, *J. G. Németh*, *D. Sinor*, *A. Vovin* gibi isimler kurama karşı çıkan araştırmacılarıdır. Bu araştırmacıların kurama karşı çıkmalarına neden olan dilbilimsel ölçütler şunlardır;

- Akraba olduğu düşünülen diller arasında, küçük sayı adlarının ortak olması gerekmektedir. Ancak Altay dilleri arasında böyle bir denklik bulunmamaktadır:

Ana Türkçe	Ana Moğolca	Ana Tunguzca
* <i>bīr</i>	* <i>niken</i>	* <i>emen</i>
* <i>ēki</i>	* <i>ḳoyan</i>	* <i>cōr</i>
* <i>ūç</i>	* <i>gurban</i>	* <i>ılan</i>
* <i>dōrt</i>	* <i>dörben</i>	* <i>dügin</i>
* <i>bēş</i>	* <i>tabun</i>	* <i>tugu</i> (Doerfer, 1963, s.80).

- Mevsim, gün adları gibi zamansal adlar; organ adları ve akrabalık adları arasında da ortaklık görünmez.
- Bu dönemde yapılan biçimbilim karşılaştırmalarında, fiil çekim eklerindeki ortaklıkları azdır.
- Akraba olan dillerin tarihi karşılaştırmalı incelemelerinde görülmüştür ki, bu diller geriye doğru gittikçe birbirine daha çok benzemektedir. Ancak Altay dilleri geriye doğru gittikçe birbirinden uzaklaşmaktadır.

Bu gibi ilkeler, kurama karşı çıkan araştırmacıların dayanak noktası olmuştur. Ancak sunulan ölçütler diller arasındaki ilişkinin akrabalık olmadığını kanıtlayacak kadar kuvvetli değildir. A. Vovin (1994), Altayistler ve Anti-Altayistler arasındaki anlaşmazlığın psikolojik nedenlerden kaynaklandığını savunmaktadır. Ona göre, bütün bu anlaşmazlıklar, araştırmacıların kişisel çalışmaları ve alt yapılarından kaynaklanmaktadır.

Yine aynı kaynakta Vovin, kuramın karşıtlarından olan Clauson'a karşı yaptığı eleştirilerde, Clauson'un yöntemlerinden yola çıkıldığında, Rusça ve İngilizce arasındaki akrabalığın da ortadan kalktığını söyleyerek, karşılaştırma çalışmalarındaki yöntemlerin önemini vurgulamaktadır.

2000 yılı sonrasında, Altayistik çalışmalarının odağı biçimbilgisine kaymıştır. Yapılan son dönem araştırmaları, daha önce yapılmış çalışmalara yeni bakış açıları ve eleştiriler de getirmiştir. Bu eleştiriler arasında, Altayistler arasında yaygın olarak kabul edilen bilgilerin dahi sorgulandığı görülmektedir. Örneğin, Altay dillerinin kökenbirliğini ispatlamak için sıklıkla kullanılan Türkçe *tāř* = Moğolca *çilagan* sözcüklerinin denk değil Türkçeden Moğolcaya kopya olduğu iddia edilmiştir (Bk. Kempf, 2010).

Kuramı kabul eden veya karşısında olan çalışmalar ilk zamanlardan günümüze kadar devam etmektedir. Ancak yapılan araştırmalar, hâlâ bir sonuca ulaşmayı mümkün kılmamıştır. Ve eldeki verilerle, olumlu veya olumsuz bir sonuca ulaşabilmesi zor gibi görünmektedir. Altay dillerinin, tarihin belirli bir döneminde ilişiki içinde olup olmadığının anlaşılması bugün için mümkün değildir. Böyle bir durumda Altay dilleri genetik akraba olabileceği gibi, dil ilişkisi yoluyla gerçekteymiş bir akrabalığı da temsil ediyor olabilir. Bu bakış açısının giderek yaygınlaşması, L. Johanson tarafından, Altay dilleri ailesi gibi genetik ilişkiyi çağrıştıran bir terim yerine, daha tarafsız olan Transavasya dilleri teriminin önerilmesine neden olmuştur. Bugün Altayistik üzerine yapılan son çalışmalarda bu terimin giderek yaygınlaştığı görülmektedir.

3.2. ALTAY DİLLERİNİN AKRABALIK ÖLÇÜTLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, Altay dillerinin kökeni ve genetik ilişkileri üzerine farklı görüşler mevcuttur. Yapılan çalışmalar çoğunlukla dilbilimsel ölçütler üzerinden yapılan araştırmalara ve bunların sonuçlarına dayanmaktadır.

Çalışmalarda ulaşılan bilgiler ve henüz Altay dillerine uygulanmamış ölçütlerden yola çıkarak bu dil grubunun ilişki düzeyini tespit etmek yeni bir bakış açısı getirebilir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak incelenen ölçütler ve Altay dilleri üzerinden tartışılması şu şekildedir:

- **Farklı bilim dallarının kullandığı ölçütlerin kanıt olması**
- **Etoloji:** Bu alanda Altay dilleri ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

- **Antropoloji ve Etnoloji:** Bu alanda yapılmış spesifik bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Ancak bazı çalışmalarda bu tür bilgilere değinilmiştir. Daha önce belirtildiği üzere, Altay dillerinin kökenbirliğini savunan araştırmacılar, Korece, Mançuca ve Japonca konuşurlarının tarihinde görülen taraklı süslemeler, bronz çanaklar, Dolmen ve Menhir Kalıntıları, tarım ve şamanizm kültürel öğeleri gibi ortaklıklardan yola çıkarak bu dillerin antro-arkeolojik ortaklığını savunurlar. Bütün bu buluntular, Merkez Asya, Sibiryaya ve Kuzey Mançurya'da bulunmaktadır. Bu da bu dilleri konuşan toplumların dil ve kültür olarak aynı kökenden geldiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Elbette bu bakış açısı doğru olabilir ve akrabalık kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak tek başına bu veriler yeterli olmayacaktır. Bu ortaklıkların yanı sıra diğer ölçütlerde de denklikler söz konusuysa, bu paralellikler, kökenbirliği açısından pozitif olarak ele alınabilir. Diğer ölçütlerde denklik kurulmadığı takdirde, bu ortaklıklar bölgesel/ coğrafi ortaklıklardan kaynaklanabilir.

- **Arkeoloji:** İncelenen kalıntılar, insanoğlunun karanlık çağlardan itibaren ilişki içinde olduğunu göstermesinin yanı sıra, diller arasındaki bazı açıklanamayan durumları aydınlatması bakımından da önemlidir. Örneğin, Altay dilleri ailesine sonradan dâhil edilen ve üyelikleri hâlâ tartışılmakta olan Korece ve Japoncanın diğer Altay dillerinden bağımsız coğrafyalarda olmalarına rağmen bu dillerle nasıl akraba olabileceği oldukça düşündürücüdür. Bu noktada arkeolojik veriler, aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

Buzul çağı sonrasında yükselen su seviyesi ile Doğu Asya kıyılarında bazı bölgeler ana karadan ayrılmış, böylece bugünkü bağımsız toprak parçaları oluşmuştur. Bu bölgelerde yapılan arkeolojik çalışmalar, ayrılma gerçekleşmeden önce yoğun kültür paylaşımının olduğunu kanıtlamaktadır. Yapılan bu çalışmalar, Japonca ve Korecenin bugünkü bağımsız topraklarının geçmişte anakaraya bağlı olduğunu göstermektedir. Bu durumda, bu iki dilin bugünkü coğrafi konumlarından dolayı Altay dilleriyle akraba olamayacağını iddia etmek yanlış olacaktır. Robbeets (2005, s.30-5), kalıntıların bu diller arasındaki akrabalığı nasıl kanıtladığını ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

Türk dilleri içinde diğer Altay dillerine en yakın Türk dili Çuvaşçadır. Çuvaşçanın Moğolcaya olan büyük yakınlığı, bazı Altayistler tarafından akrabalığın kanıtı olarak gösterilmektedir. Çünkü bilinen tarihi süreç içinde Çuvaşça konuşurları ve Moğolca konuşurları karşı karşıya hiç gelmemiştir. Bu noktada, bu kuramı reddeden veya destekleyen araştırmacıların elinde daha fazla arkeolojik, antropolojik verinin olması, tartışmalar için aydınlatıcı olabilirdi. Dilbilimsel çalışmalarla fikir birliğine varılamayan Altay dilleri kuramı hakkında son sözü söyleyebilmek için, Altay bölgesinde yapılacak olan arkeolojik çalışmalar, son derece önemli olacaktır.

- **Biyoloji:** Sıçramalı evrim teorisine göre, oldukça yavaş ve durağan olan genetik özellikler, ani kesintilerle değişime uğramaktadır. Durağan dönemlerde, bu özellikler yayılma gösterirken, yaşanan kesintilerle türleşme ve farklılaşma gerçekleşmektedir.

Bu bilgiler ışığında dillerin geçirdiği evrimsel sürecin de benzer bir ilerleme gösterdiği düşünülebilir. Durağan dönemlerde dile ait karakteristik özellikler bölgede yayılırken, yaşanan ani olaylarla (göç, afet, savaş vb.) kesintiye uğramakta ve böylece toplumların ve doğal olarak dillerin sınırları belirginleşmektedir.

Altay dillerine bu açıdan bakıldığında, bu dilleri konuşan toplumların göçebe yaşam tarzının çok uzun süreli olduğu görülür. Bu özellikleri nedeniyle bu toplumların dilleri arasında yaşanan karışma uzun bir tarihi sürece yayılmış gibi görünmektedir. Bu da dillerin sınırlarının iç içe geçmesi anlamına gelir.

Altay halklarının göçebe yaşam tarzı, gen, kültür ve dillerinin farklı toplumlarla karışmış olma ihtimalini yükseltir. Özellikle yerleşik hayata geçişle birlikte, kayıt altına alınmış tarihi dönemlerdeki farklı kültür etkileri oldukça görünürdür. Ancak bu bilgilere sahip olmak son sözü söylemek için yeterli olmayacaktır.

- **Genetik:** Altay dilleri konuşurları üzerine büyük çaplı bir genetik çalışma henüz yapılmamıştır. Ancak bu dil grubu içindeki toplulukları küçük çaplı ya da tek tek ele alan çalışmalar mevcuttur.

İnsan ırklarını birbirinden ayıran DNA dizilimleri yok denecek kadar azdır. Hatta insan türünün milyonlarca yıldır aynı genom dizilimine sahip olduğu bilinmektedir. Ancak yine de belirli bir bölgeye ait hastalık türleri, anatomi veya sağlık yapısını etkileyen genetik özellikler ve/veya mutasyonlar toplumların geçmişi hakkında bilgi verebilir. Gelecekte yapılacak bu tür çalışmalar dilbilime de katkı sağlayabilir.

- **Matematik ve Teknoloji:** Matematiksel formüller ve bilgisayar yazılımları kullanılarak yapılan dilbilim çalışmalarının sayısı son yıllarda artış göstermiştir. Bu tür çalışmalarla, zamandan tasarruf sağlanabileceği gibi aynı zamanda hataya yer vermeksizin daha doğru bulgulara ulaşılabilmektedir. Bu çalışmalar çoğunlukla, bilim ve teknolojinin daha ilerde olduğu Batı ülkelerinde

yapılmaktadır. Bu nedenle, çalışmaların odağında Hint-Avrupa dilleri yer almaktadır.

Altay dillerinin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, küçük üyelerin iç çözümlemesinin dahi henüz tam olarak yapılmamış olması, alt gruplar içinde yazısı olmayan dillerin yaygın olması ve diyalekt çeşitliliği bu dil ailesi üzerinde büyük çaplı çalışmaların yapılmasını zorlaştıracaktır. Ancak gelişen teknolojiden faydalanarak yapılacak kapsamlı bir çalışma, bu dil grubu için daha tartışmasız, daha doğru sonuçlar üretebilir.

- **Düzenli Ses Denklikleri:** Bu konu 3.1.3. *Altay Dilleri Kuramını Destekleyen Görüşler* başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

- **Denkliklerin Oranı:** Akraba olduğu düşünülen diller arasındaki denklikler belirli bir oranda olmalıdır. Az sayıdaki denklikler ilişki içindeki diller için dahi mümkündür. Bu oranın yüksek olması, örneklerin de sayısının artması anlamına gelecektir. Örnek sayısının fazla olması, önerilen kuramın daha fazla sınanmasına olanak sağlar. Böylece diller arasında var olan ilişki türünün tespitinde kesin sonuçlara daha da yaklaşılabılır.

Diller arasında var olan ortaklıkların sayısı genetik ilişkiyle doğru orantılı gibi görünmektedir. Bu nedenle dillerin geçmişten günümüze ortaklıklarını tespit etmek gerekmektedir. Bu ortaklıkların tespiti için glottokronoloji ve leksikoistatistik yöntemleri kullanılmaktadır. Altay dilleri üzerinde bu yöntemleri, ilk kez Sir Gerard Clauson (1969) uygulamıştır. Clauson, bu yöntemlerin, ata dilin temel sözcüklerini bilmeden uygulanmasının yanlış sonuçlar vereceğini savunur. Çünkü aile içindeki her bir dil, temel sözcük listesindeki farklı sözcükleri koruyabilir. Bu durumda kontrol örneği olarak hangi dili ele almak gerekir sorusunun cevabı, bu çalışmalar için en temel kontrol örneğinin ata dil olabileceğidir. Sayısal olarak sorunu ele aldığımızda, bilinmeyen bir dönemde birbirinden ayrılmış iki kardeş dil arasında 66 ortak kelime bulunursa, bu ayrılış

tarihinin beş bin yıl öncesi olduğunu gösterir. Bu da eldeki verilerle, Altay dilleri tarihinin en geç beş bin yıl önceye götürülebileceğini gösterir.

Glottokronolojinin³⁰ hatalı sonuçlar vereceğini düşünen Clauson'a göre, leksikoistatistik çok daha bilimsel bir tekniktir. Kardeş diller arasında yapılacak olan temel sözcük karşılaştırması paylaşım oranına göre dillerin birbirinden ayrılma zamanları tespit edilebilir. Diller arasındaki ortak sözcük sayısı, diğer kardeşlere oranla daha fazlaysa, bu iki dil çok daha geç bir tarihte birbirinden ayrılmış demektir.

Bu teknikleri Altay dilleri üzerinde uygulayan Clauson'un (1969, s.21-3) sonuçları şu şekildedir;

- Moğolca değişime karşı oldukça dirençlidir, öyle ki yedi yüz yıl önce kullanılan sözcüklerin %95'i hâlâ asıl anlamlarıyla yaşamaya devam etmektedir.
- Türk dillerinden en az 1000 yıl önce ayrılmış olan Çuvaşça, diğer Türk dillerine oranla değişime karşı daha dirençlidir.
- Türkçe ve Tunguzca arasındaki temel sözcük karşılaştırmasında ortak tek bir kelime bile yoktur. Bu da bu iki dilin genetik olarak ilişkili olmadığını gösterir.
- Çincenin yoğun etkisi altında olan Mançuca ile Moğolca arasında ortaklıklar azdır. Ancak bunun nedeni Mançuca üstündeki yoğun Çince etkisidir.
- Türkçe ve Moğolca arasındaki ortaklık %2 civarındadır. Bu ortaklığın sebebi ise dil ilişkisi olmalıdır.
- Bir tasarı olarak, Çuvaş adının, eski bir kabile adı olan Tavgaç'tan geldiği düşünülebilir. Bu tasarıya göre, Çuvaşça Çin'de Topa Hanedanlığını kuran Tavgaçların dilinden gelmektedir. Bu hanedanlık ve Kitanların uzun süre yakın ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Kitancadaki *çil* 'taş' sözcüğü bu dönemde kopyalanmış olmalıdır.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için 1.4. *Glottokronoloji ve Leksikoistatistik* başlığına bakınız.

Bütün bu tespitlerden sonra Clauson, Altay dillerinin akraba olamayacağını belirtir. Bu düşüncesinde araştırmasının sonucunda çıkan şu sonuçlar etkilidir:

- Moğolca tarih boyunca dirençli bir yapı sergilese de Türkçe çok daha güçlü bir direnç göstermektedir.
- Ortak bir söz varlığı olmadığı için Türkçe ve Mançuca akraba olamazlar.
- Türkçe ve Moğolca arasındaki kopya sözcükler elendikten sonra, bu diller arasındaki temel söz varlığı ortaklığı %2 civarındadır. Bu oranlar genetik akrabalığı değil dil ilişkisini gösterir.
- Moğolca ve Mançuca arasındaki kopya sözcükler elendikten sonra, temel söz varlığı karşılaştırmasında oran %3,5'u geçmemektedir. Bu da, Mançucanın Moğolca ve Çinceyle olan yoğun ilişkisinden kaynaklanmaktadır.
- Türkçe ve Mançuca arasında doğrudan bağların olmaması da bu dil ailesinin varlığını tamamen imkansız kılar.

Ancak bu tespitlerin büyük bir kısmına, kuramı destekleyen araştırmacılarca karşı çıkmıştır. Aynı yöntem EDAL'da da (2003, s.234) uygulanmış ancak sonuçlar daha farklı çıkmıştır. EDAL'a göre:

Türkçe–Moğolca arasında %25

Türkçe – Tunguzca arasında %18

Türkçe –Korece arasında %18

Moğolca – Tunguzca arasında %22

Moğolca–Korece arasında %16

Tunguzca – Korece arasında %21, sözcük denklığı bulunur.

Benzer bir şekilde Altay dillerinin akraba olduğunu savunan Robbeets'in (2005b) Japoncanın Altay dilleriyle ilişkisini inceleyen çalışmasının sonuçları da ilgi çekicidir. Japoncanın, Çince ve Altay dilleri arasında yapılan 100 temel sözcük karşılaştırmasında, Japonca ve Çince arasında yalnızca altı sözcük paylaşılırken, Japonca ve Altay dilleri arasında 15-23 arasında ortak sözcüğün

varlığı tespit edilmiştir. Modern Japoncanın söz varlığının %70'ini Çince sözcükler oluştururken bu sözcüklerin %94'ü ise kültür sözcükleridir. Bu da Japoncayla Çince arasında akrabalıktan ziyade, dil ilişkisi bulunduğunu göstermektedir.

Kuramı savunan veya kuramın karşısında olan araştırmacıların çalışmaları kendi görüşlerine paralel sonuçlar vermiş gibi görünmektedir. Her iki tarafın da sunduğu görüşler kanıtlara dayalı ve bilimseldir. Bu nedenle tek bir görüş esas alınarak Altay dillerinin genetik ilişkisi hakkında hüküm vermek yanlış olacaktır. Bu da Altay dillerinin farklı boyutlarda tekrar tekrar ele alınmasının gerekliliğini gösterir.

- **Karşılaştırmada Kullanılmayan Sözcükler:** Altay dilleri üzerine birçok söz varlığı karşılaştırılması yapılmıştır. Bu çalışmalar, organ adları, akrabalık adları, sayı adları gibi spesifik konulardan bütün söz varlığını içeren çalışmalara –EDAL gibi- kadar çeşitlilik göstermektedir.

Karşılaştırmada kullanılmayan sözcükler ve Swadesh'in temel sözcük listesine göre ilkelerin belirlenmesine, bu tez çalışmasının ikinci bölümünde değinilmiştir. Altay dillerinin temel sözcük listesine göre karşılaştırılması, araştırmacının bakış açısına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Burada kuramın yanlısı veya karşıtı olan araştırmacıların, söz varlığı üzerine yaptığı karşılaştırmalara yaklaşımları, kurama yaklaşımlarıyla paralellik göstermektedir:

Örneğin, Doerfer (1988), Altay dillerindeki organ adları üzerine yaptığı çalışmada, organ adlarını karşılaştırmış ve bu karşılaştırma için Altay dillerinden örnekler vermiştir. Doerfer bu çalışmasında, organ adlarını üç farklı aşamada incelemiştir: *ana sözcükler* (core word), *orta sözcükler* (intermediate word) ve *periferik sözcükler* (peripheral word). Çalışmada ilk olarak, Altay dilleri ve akraba olmayan diller incelenmiş; ikinci aşamada ilişkili dillerdeki organ adlarının durumu; son aşamada ise Altay dillerindeki organ adları incelenmiştir.

Yine aynı çalışmaya göre, diller arasında kopyalanma oranı en düşük olan organ adları “baş, göz, kulak, burun, ağız, dil, diş, saç, kalp, el ve ayak”tır. Bu ana organ adları dışındaki periferik terimler kopyalanmaya çok daha açıktır. Bu görüş, farklı dil aileleri üzerine yapılmış karşılaştırmalarla da desteklenmektedir.

Çalışmaya göre, Altay dilleri arasında (Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzca), on bir sözcükten oluşan ana terim listesinde %6, beş sözcüklü orta terimlerde denklik %13 ve otuz yedi organ adından oluşan periferik terim listesinde %23 denklik oranı tespit edilmiştir. Bu da, Altay dillerinde görülen organ adları ortaklıklarının, genetik ilişkiden ziyade dil ilişkisinden kaynaklı olduğunu göstermektedir.

Bu sonuçlar, kuramın karşıtlarından Clauson (1969) tarafından da kabul edilirken; Ramer vd. (1998) bu karşılaştırmadan olumlu sonuç çıkarmıştır. Ramer (vd.), Doerfer ve Clauson’un çalışmalarında bazı hatalar tespit ederler ve aslında ana terimlerde oranın %30-%55 arasında, orta terimlerde %60 olduğunu savunurlar.

Görüldüğü üzere, yalnızca organ adları üzerinde dahi ortak bir görüş sağlanamamıştır. Bunun en önemli sebebi, Altay dillerinin yazılı tarihinin çok eskilere gitmemesi ve yaşam şekilleri ve ortak coğrafi bölge paylaşımından kaynaklı dil ilişkilerinin yoğun olmasıdır.

- **Köklerdeki Anlam Denkliği:** Altay dilleri üzerine yapılan çalışmalarda biçim ve anlam denkliğine sahip köklerin sayısının oldukça fazla olduğu görülür.

Altayistik alanında yapılan neredeyse bütün çalışmalar bu ortak kökler üzerine kuruludur. Ortak köklerin büyük bir çoğunluğunun yeniden yapılandırmaya dayalı olması eleştirilse de köklerdeki biçim-anlam denklikleri, karşılaştırmalarda en güvenilir ölçüt olarak kabul edilmektedir.

- **Tarihsel Süreçte Geriye Doğru Yakınlaşma:** Akrabalığı kanıtlanmış diller geriye doğru gidildikçe birbirine yaklaşır. Oysa Moğolcayla Türkçe karşılaştırmasında, geriye doğru gidildikçe bu iki dilin birbirinden uzaklaştığı görülmüştür. Bu dil ailesinin karşılaştırılmasında, 13. yüzyılda gerçekleşen ve Asya ve Avrupa üzerinde büyük zincirleme göçlere neden olan Moğol akınları dikkate alınmalıdır.

Altay dillerinin geriye doğru gittikçe birbirinden uzaklaştığı açıkça görülebiliyorken Çuvaşçanın özel durumu farklı bir bakış açısına ihtiyaç duymaktadır. Türk dillerini diğer Altay dillerine bağlayan Çuvaşça ile Moğolca arasındaki sözlüksel öğeler, doğrudan Moğolcadan değil, aracı Türk dillerinden alınmıştır (Pope, 1977). Aslında Çuvaşlar ve Moğolların, tarihin herhangi bir döneminde karşı karşıya geldikleri tespit edilememiştir. Bu noktadan bakıldığında, Çuvaşça ve Altay dilleri arasındaki yakınlık, dil ilişkisinden ziyade akrabalığa benzemektedir.

Görüldüğü üzere, Altay dillerine dilbilimsel ölçütlerle yaklaşıldığı zaman geriye doğru bir uzaklaşma söz konusudur. Ancak Çuvaşçanın içinde bulunduğu durumlarda dil dışı bazı açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, Altay dillerinin genetik araştırmasında, dilbilimsel verilerin eksik kaldığı noktalarda, Altay toplumlarının tarihi, kültürü, antropolojik ve arkeolojik verileri gibi farklı disiplinlerden gelen bilgilerle tekrar incelenmelidir.

- **Coğrafi Yakınlık ve Sözlüksel Karşılaştırma:** Karşılaştırma yapılan diller arasında coğrafi yakınlık söz konusu olduğunda, sözlüksel karşılaştırma ikinci planda tutulmalıdır. Bunun nedeni, diller arası ilişkilerde sözcük boyutunda kopyalamaların ilk sırada gelmesidir. Yakın coğrafyadaki diller arasında alışveriş oranı çok daha yüksektir.

Coğrafi olarak aynı bölgeyi paylaşan toplumların dilsel ilişkilerinin yoğunluğunun yanı sıra bilinç dünyasının da benzer olmasının, karşılaştırmada dikkat edilmesi gereken bir durum olduğundan ilgili başlıkta bahsedilmişti. Altay dilleri uzun yıllar aynı bölgede konuşulmuştur. Paylaşılan bölge ve kültürel ortaklıklar,

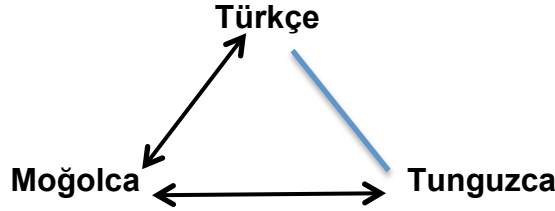
dillerin tipolojik eğilimleri, söz varlığındaki denklikler ve kültür sözcüklerine etki etmiştir. Bütün bu sebepler, Altay dilleri arasındaki ortaklıkların çoğunlukla, genetik nedenlerden değil ilişkiden kaynaklı olduğu düşünülmüştür. Doğal olarak bütün Altay halkları aynı oranda, Orta Asya kültürünün, jeolojik yapısının, coğrafi özelliklerinin etkisi altındadır. Bu da genel olarak biliş dünyasını ve kültür olgusunu doğrudan etkilemiştir.

Ancak her ne kadar Altay dilleri arasında coğrafi ortaklıklar mevcutsa da bu durumun tersini gösteren örnekler de mevcuttur. Örneğin, Türk dilleri içinde Altay dillerine en çok yaklaşan Çuvaşçanın konuşurları Moğolca konuşurlarıyla tarihin hiçbir döneminde bir arada olmamıştır. Buna rağmen, Çuvaşça Moğolcayla çok sayıda benzerlik ve denkliklere sahiptir. Özellikle kişi zamirleri, vurgu, sesbilgisi gibi açılardan Türk dillerinden ziyade Moğolcaya yaklaşan Çuvaşça, bu yönleriyle de Altay dilleri kuramının bel kemiği durumundadır.

Yine benzer bir şekilde Jordan (2002), Yakutlar ve Evenkilerin uzun zamandır bir arada yaşamasına rağmen, dilleri arasında etkileşimin az olduğunu vurgulamaktadır. İki dil arasındaki ortaklıkların da sıralandığı çalışmada, iki halkın sosyal paylaşımlarının yoğun olduğu halde birbirlerinin dillerini çok az etkilediği savunulmaktadır.

- **Diller Arası Doğrudan Bağlar:** Karşılaştırılan diller arasında bir kökenbirliği olması durumunda, bu diller arasında doğrudan bağlar bulunur. Bir aile içindeki farklı kollara bağlı diller birbirlerinden daha farklı dilbilgisel özelliklere sahip olsa da artzamanlı bir incelemede aynı kökten geldikleri anlaşılabilir.

Bu bilgiler ışığında Altay dilleri incelendiğinde mikro-Altay dilleri arasında bile kopukluklar olduğu görülecektir. Moğolca hem Türkçe hem de Tunguzca ile doğrudan bağlantılı olsa da; Türkçe ve Tunguzca arasında doğrudan bağ yoktur. Bu da genetik ilişki olasılığını zayıflatmaktadır:

Altay dillerindeki bu durum, kuram karşıtı araştırmacıların en önemli dayanak noktalarından biridir. Genetik ilişkili diller arasında denkliklerin istisnasız olması gerekirken Altay dilleri bu duruma uymamaktadır.

- **Paylaşılan Düzensizlikler:** Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında, diller arasında sesbilgisel, biçimbilgisel, sözdizimsel vb. yapılarda karşılaşılan ortak düzensizlikler, genetik akrabalığın göstergelerinden biridir.

Örneğin, 'gök' anlamındaki sözcüğün ünlüsü bütün Türk dillerinde düzensizdir. Bunun nedeni, sözcüğün İlk Türkçe biçiminin uzun ünlülü (**kōk*) olmasıdır:

TT *gök* (ama *göğ-ü*), Çuv. *kıvak*, Yak. *küöh*, Trkm. *gōk*, Hal. *kiek*

Bu örnekte görüldüğü üzere, sözcüğün köken dildeki uzun ünlülü biçimi, çağdaş dillerde sesçil izler bırakmıştır. Biçimbilgisel düzensizliklere Türk dillerinden şu şekilde örnek verilebilir:

Tatarca: *ul* 'o', fakat çekimde *annan* 'ondan', *anıñ* 'onun'

Türkmençe: *ol* 'o', fakat çekimde *onun* 'onun', *oña* 'ona'

Çuvaşça: *vıl* 'o', fakat çekimde *untan* 'ondan', *unin* 'onun'

Bu zamir çekiminde görülen düzensizliklerin nedeni, yalın ve çekimli biçimlerin ana dildeki iki farklı kökten gelişmiş olmasıdır (Yılmaz, 2015). Diller arası bu tür ortaklıklar genetik ilişkiyi göstermektedir.

Bu tür ortaklıkları Altay dillerinde belirlemek zordur. Altay dillerinde biçimbilgisel karşılaştırma için malzemelerin sınırlı olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, Altay dilleri gibi eklemeli dillerde eklerin çoğunlukla sözcük sonuna getirilerek türetilmesidir. Bu tür dillerde görülen bir diğer özellik, eklerin çoğunlukla tek bir anlama karşılık gelmesidir. Eklemeli dillerin sahip olduğu bu özellikler, aile içindeki dillerde çoğunlukla ortaktır. Bükünlü diller ise, bu özelliklerin tam tersine sahiptir. Örneğin, *ego-me* veya *good-better-best* gibi sistematik düzensizlikleri, Altay dillerinde örneklemek daha zordur (Robbeets, 2005a, s.413).

- **Picin ve Kreollerin Oluşum Şekilleri:** Daha önce (bkz. 1.7.1 ve 2.4.2) ayrıntılı olarak incelenen picin ve kreollerin oluşum şekilleri, bir dilin ortaya çıkışı, akraba dillerin oluşumu gibi konularda ipucu verebilir. Son dönemlerde yoğun olarak ilgi gören bu konu, karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına farklı bakış açıları getirmiştir.

Picin ve kreollerin karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları için ne tür bilgiler verdiği şu şekilde özetlenebilir: Verici dilden alınan öge, hangi türden bir kopyalama olursa olsun, alıcı dilin gramer kurallarına uyum sağlayarak yeni dile adapte olur. Bu da, genetik dilbilim ve karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları için olumsuz bir durum oluşturmaktadır. İlişki içindeki dillerin ortak tarihi ne kadar geçmişe giderse, diller arasındaki kopyalamaları tespit etmek o kadar zorlaşmaktadır. Erken dönemde kopyalanmış öge, alıcı dilde kaldığı süre içinde dilin kurallarına göre değişimlere uğramaya devam etmektedir. Bu da giderek alıcı dilin asli ögesi gibi görünmesine neden olmaktadır.

Dilleri genetik olarak incelerken dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan birisi dilbilgisel alandır. Çoğu zaman bir dilbilgisel alan dilleri ve genetik akraba diller üzerine yapılan çalışmalar benzer sonuçlar verir. Özellikle dilbilgisel alan

içindeki diller aynı ailenin diyalektleri veya tipolojik olarak aynı gruptaki dillerse, sonuçlar yanıltıcı olabilir. Bu duruma örnek olarak beş farklı halkın/kabilenin birleşmesiyle oluşan Hakaslar verilebilir. Bu beş farklı diyalektin zaman içinde tek bir dili oluşturmaları, Ana Oğuzca ve daha büyük ölçekte Altay dilleri ailesinin oluşumuna da örnek olabilir. Bilinen bir Ana Hakas picin dilinin olmaması, Hakasçanın kreol olarak kabul edilmesinin hatalı olmasına neden olur. Ancak genetik ve/veya tipolojik olarak ortaklığı olan ilişki dillerine verilen *koine* adlandırması uygun olabilir. Bu adlandırma aynı sebeplerden dolayı Ana Oğuzca için de geçerlidir (Stachowski, 2014).

Stachowski'nin bu görüşlerinden yola çıkılarak, Altay dillerinin bölgesel tipoloji, dilbilgisel alan gibi nedenlerle ilişki içine girmiş olan koine diller olduğu düşünülebilir. Ancak elbette bu da bir diğer kuramdır.

Bugün picin ve kreol dillerden takip edilebilen ilişkiler, dillerin zamanla birbirine kardeş dillerden bile fazla yakınlaşabileceğini göstermektedir.

- **Tarım Kültürü ve Tarım Sözcükleri:** Yerleşik hayat ve beraberinde getirdiği tarım kültürünün toplumlara ve toplumların kültür ve dillerine ne denli büyük bir etki bırakabileceği ilgili başlık altında tartışılmıştı. Tarım kültürüne hâkim olan toplumlar, nüfus olarak kalabalıklaşmış, ekonomi ve ticari alanlarda üstünlük kazanmıştır. Bu durum, göçebe toplulukların ve nüfusça daha zayıf olan diğer toplulukların karşısında baskınlaşmalarına neden olmuştur. Baskın olan toplumun dilinin de baskın olduğu, günümüzde bile takip edilebilir bir durumdur.

Tarım kültürünün toplumlar ve diller üzerindeki etkileri, Türk-Macar dil ilişkileri üzerinden örneklenebilir³¹. Macarca ve Türkçe arasındaki dil ilişkileri, 1. tabaka: Eski Batı Türkçesinden (Eski Bulgarca) Macarcaya giren sözcükler; 2. tabaka: yurt tutuş öncesi, Peçenek ve Kumanların dilinden Macarcaya giren sözcükler ve 3. tabaka: Osmanlıcadan Macarcaya giren sözcükler şeklinde belirlenmiştir.

³¹ Bu konuda ayrıntılı inceleme için bk. Róna-Tas ve Berta (2011).

Kincses-Nagy (2016), bu tabakalara bir Avar-Macar halklarının ilişki dönemini ekleyerek, tabaka sayısının dörde çıkarılabileceğini söylemektedir. Bu farklı katmanlarda yaşanan dil ilişkileri farklı etkileşim ve kopyalama örnekleri gösterir. Bu farklar takip edildiğinde tarım kültürünün diller üzerindeki yoğun etkisi açıkça görülecektir:

- 1. tabaka: Eski Batı Türkçesi (Eski Bulgarca), Çuvaş tipi bir Türk dili ile Macarcanın ilişki içine girdiği dönemdir. Bu dönemde Macarcaya kopyalanan sözcükler, *r/l* dilindedir. Bu dönemde alıntılanan bu sözcükler Altay dilleri çalışmaları için önemli veriler sunmaktadır. (Bkz. Róna-Tas ve Berta, 2011)
- 2. tabaka: Bu tabaka Kincses-Nagy'in önerdiği ancak henüz tam olarak emin olamadığı dil ilişkisi dönemidir. Bu dönemde Macarlar ve Avarların ilişki içine girmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu ilişkinin tam bilinmemesinin yanı sıra Avarlar hakkında da çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Avar dilinin, Türk, Moğol, Tunguz, İran dili veya çok dilli bir karışım olabileceği görüşleri mevcuttur.
- 3. tabaka: Bu dönem Macarların yurt tutuş öncesinde, Peçenek ve Kumanlarla ilişki içine girdiği dönemdir. Bugün bu dönemden kalma 72 Peçenekçe yer adı Macarcada mevcuttur. Bu dönemde yapılan kopyalar *z/ş* tipi bir dilden alınmıştır (Bkz. Róna-Tas ve Berta, 2011).
- 4. tabaka: Bu son ilişki dönemi, Osmanlılar ve Macarlar arasındadır. Bu dönemde kullanılan sözcüklerin büyük bir kısmı hâlâ Modern Macarcada kullanılmaya devam etmektedir.

Bu ilişki dönemleri içinde en büyük kopyalamalar yurt tutuş öncesinde yapılan kopyalamalardır. Bu dönemde yoğun olarak tarım sözcükleri, tarım alet-edavat isimleri, tarımla ilgili eylem adları, şarap kültürüne ait söz varlığı ve hayvancılık söz varlığından kopyalamalar olmuştur. Buradan hareketle Macarlar ve Türkler arasındaki en yoğun ilişkinin Macarların yurt tutuşundan önce olduğunu ve Macarların tarım ve hayvancılığı Türklerden öğrendiği sonuçlarına ulaşılabilir (Kincses-Nagy, 2016).

Tarım kültürünün diller üzerindeki yoğun etkisinin açıklandığı bölümde, tarımı elinde tutan toplumların dillerinin de karşındaki halkın diline baskın geleceğinden bahsedilmişti. İşte tam da bu noktada Türklerin tarım ve hayvancılıkta Macarlardan üstün olmasının etkisiyle dillerinin de Macarca üstünde baskınlık sağladığı görülmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında Altay dilleri arasında yapılacak tarım kültürüne ait söz varlığı incelemesi faydalı olabilir.

- **Biçimbilgisel Denklik:** Diller arasındaki ilişki türünün belirlenmesinde, biçimbilgisel karşılaştırma önemli bilgiler verebilir. Her ne kadar biçimbilgisel yapılar kopyalamaya karşı tam anlamıyla direnemeseler de diğer dilbilgisel öğelere göre daha dirençlidirler. Biçimbilgisel yapılar kopyalansa bile bu kopyalamalar çoğunlukla belirli bir düzeyde kalmaktadır. Diller arasındaki ortak biçimlerin kökenlerini açıklayabilmek için Johanson ve Robbeets (2012), biçimbilgisel yapılarda görülen genetik ortaklık ve kopyalama arasındaki farkları şu şekilde sıralar;

- Dillerde paylaşılan biçimler, kopyalamadan ziyade kalıtsal (inheritance) olarak görünmektedir. Bunun en büyük kanıtı, yoğun ilişki içindeki dillerin paylaştığı biçimlerin genel değil seçilmiş kopyalarla sınırlı olmasıdır.
- Ortak biçimler, ortak köklerle sınırlıysa bu genetik ilişkiden ziyade, kopyalamadır. Söz konusu ekler, ortak kökler dışındaki köklere de eklenebiliyorsa, genetik bir ilişkiden söz edilebilir.
- Biçimbilgisel yapıların genetik veya kopyalama kökenli olup olmadığına dair üçüncü bir ölçüt de anlambilimdir. Bu nedenle biçimler ele alınırken, biçim-sözdizimsel bağlam içerisinde incelenmelidir.
- Kopya ve genetik morfemler, biçimlerin içinde de farklılık gösterir. Kökteş eklerin alternatif biçimleri ve altbiçimbirimleri vardır.
- Kopya biçimlerin, ilişki bölgesindeki (contact zone) dağılımları sınırlıdır.
- Biçimlerin kökenlerinin anlaşılabilmesi için, karşılaştırma tabloları yardımcı olabilir. Yapılan karşılaştırmalı çalışmalara üçüncü bir dili dahil

etmek, denkliklerin kurulması ve böylece ilişkinin türünü açıklamak için yardımcı olacaktır.

- İlişki sonucu dilbilgiselleşmeyi (contact grammaticalization), kalıtsal dilbilgiselleşmeden (inherited grammaticalization) ayırmak mümkündür. Sapir sapması (Sapirian drift), kardeş diller arasında farklı zamanlarda aynı değişimlerin yaşanmasını ifade eden, dilbilgiselleşmede tekrar eden değişimleri savunan görüşün adıdır. Toplum-dilbilimsel baskılardan sonra ortaya çıkan dilbilgiselleşmiş biçimler ve varyasyonlar, ana dilden kalan kalıtsal türlerdir.
- Paylaşılan paradigmatik gramerin, genetik devamlılığın kanıtı olması, dilbilimde bilinen bir durumdur. Ancak bu konuda da bazı istisnai durumlar söz konusudur. Diller arasında, paradigmatik yapıların kopyalandığı örnekler de mevcuttur.
- Sosyolinguistik durumlar, biçimbilgisindeki kopyalama ya da genetik ilişkinin ayırt edilebilmesi için yardımcı olabilir. Prestijli dilin diğer dillerle paradigmatik biçimbilgisi öğelerini paylaştığı görülmektedir.

Bu maddelerden yola çıkılarak biçimbilgisel karşılaştırma yapılabilir. Ancak bunların genellemedir ve istisnalar da olabilir. Örneğin, tipolojik benzerlik, biçimbilgisel unsurların kopyalanmasını kolaylaştırırsa da, diller arasındaki paradigmatik öğelerin ve biçimlerin kopyalanması, yalnızca tipolojik benzerlikte gerçekleşmez. Elbette ki, akraba diller ve tipolojik ortaklıkları olan diller arasında bu tür paylaşımlar daha yaygındır ancak farklı ailelerin üyeleri ve farklı tipolojik özelliklere sahip diller arasında da biçimbilgisel kopyalamalar gerçekleşebilmektedir.

Biçimbilgisel kopyalamalar üzerine daha ayrıntılı bilgi için Robbeets ve Bisang'ın 2014 yılında çıkan çalışmalarına bakılabilir. Bu çalışmada yer alan farklı makalelerde biçimbilimsel yapıların kopyalanmasına dair örnekler yer almaktadır. Bu makalelerde hem Altay dillerinden hem de farklı dillerden örnekler verilmiştir. Bugüne kadar yaygın görüş, biçimbilgisel yapıların kopyalanamayacağı ve bu nedenle de genetik dilbilim çalışmalarında biçimbilgisel yapıların karşılaştırılması gerektiği yönündeydi. Ancak son yapılan

araştırmalar gösteriyor ki, biçimbilgisel yapılar da kopyalanabilmektedir. Bu da akrabalık üzerine yapılan çalışmalar için bir ölçütün daha şüpheli duruma düşmesine neden olmuştur.

Pakendorf'ta da (2014) ayrıntılı olarak incelendiği üzere, diller arasında paradigmatic kopyalamalar mümkündür. Pakendorf, Yakutadan Evenki diline geçmiş olan dilbilgisel yapılardan ayrıntılarıyla bahsetmektedir. Bu durum da bize, yüzyıllarca aynı coğrafyada yaşamış olan Altay dillerinin birbirinden kopyalamalar yapma ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Altay dilleri alanında yapılan son dönem çalışmalarında biçimbilgisi konusu daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bunun nedeni, Altay dillerinin karşılaştırılmasında biçimbilgisel karşılaştırmanın çok daha doğru sonuçlar vermesidir. Ailenin yelerinden olduğu düşünülen Türkçenin fiil yapısı oldukça karmaşıktır. Bu nedenle, Türkçe fiil yapısının yabancı bir dilin etkisine maruz kalma ihtimali, diğer sözcük kategorilerine göre daha düşüktür.

Altay dilleri için yapılan karşılaştırmalı biçimbilgisi alışmaları, Castrn'in 1862 yılında yayımlanmış olan *ber die Personalaffixe in den altaischen Sprachen* adlı makalesiyle başlamış; J. Grunzel'in 1895'te yayımladığı *Entwurf einer vergleichenden Grammatik der altaischen Spracheu, nebst einem vergleichenden Wörterbuch* ve B. Laufer'in 1901'de *Zur Entstehung des Genetives der altaischen Sprachen* adlı çalışmalarıyla devam ettirilmiştir. Bu yayınlardan sonra, Altayistik alanına önemli katkılar sağlamış olan Ramstedt tarafından hazırlanan çalışmalarda, Türkçe, Moğolca ve Tunguzca arasında biçimbilgisel denklikler kurulmuştur.

Ramstedt'in farklı çalışmalarla bilim dünyasına sunulan denklikleri Altayistik alanında nc olmuştur. İlk kez, Ramstedt Altay dillerinin biçimbilgisel karşılaştırmasının öneminden bahsetmiştir ve bu konuda çalışmalar yapmıştır. Bu nedenle, Ramstedt Altay dilbiliminin kurucusu kabul edilmektedir. 1903 yılında yayımladığı *ber die Konjugation des Khalka-Mongolischen* adlı yayınında, Altay dillerini Ural dillerinden bağımsız bir şekilde ele almış; Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın biçimbilgisel denkliklerini göstermiştir.

Ramstedt, 1907 tarihli *Über die zahlwörter der altaischen Sprachen* adlı çalışmasında Altay dillerinin sayı sistemlerini karşılaştırmıştır. Ramstedt'in Altay dillerinin biçimbilgisi üzerine yaptığı bir diğer önemli çalışması 1912 tarihli *Zur Verbstammbildungslehre der mongolisch-türkischen Sprachen*'dir.

Tartışmaların alevlendiği 2000'li yıllarla birlikte ise, Vovin, Dybo, Starostin, Robbeets, Johanson ve daha birçok araştırmacı bu konuda yayınlar hazırlamıştır. Bu alandaki başlıca yayınlar arasında, Johanson'un karşı karşıya gelen dillerde yapısal etkenleri incelediği *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten* (2007); Robbeets'in 2005 yılında yayımladığı *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* adlı çalışma; Johanson ve Robbeets editörlüğünde (2010) yayımlanan *Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective: Geneology, Contact, Chance* ve Johanson ve Robbeets'in 2012 yılında yayımladıkları *Copies Versus Cognates in Bound Morphology* adlı yayınları; Robbeets ve Cuyckens editörlüğünde yayımlanan *Shared Grammaticalization* (2013); Robbeets ve Bisang editörlüğünde 2014 yılında yayımlanan *Paradigm Change in the Transeurasian Languages and Beyond*; Dufter, Fleischer ve Seiler editörlüğünde yayımlanan *Describing and Modeling Variation in Grammar* (2009) yer alır.

Biçimbilgisel karşılaştırmaların önemini belirtmesi açısından Vovin'in (2005), önerilen bir genetik ilişkinin sağlam olabilmesi için, temelinin söz varlığına değil, paradigmatik biçimbilgisine dayalı olması vurgusundan yola çıkılabilir. Bunun nedeni biçimbilgisinin, bütün dillerde, söz varlığına göre daha dengeli ve sistemli olmasıdır. Aynı şekilde paradigmatik biçimbilgisel yapılar kopyalamaya karşı da daha dirençlidir. Bu da yine akrabalık temelini oluşturmak için, önemli noktalardan biridir.

Biçimbilgisel karşılaştırmalarda, çekim eklerinin yapım eklerine oranla daha kolay kopyalanabildiği ve Altay dillerini biçimbilgisel açıdan incelerken tespit edilen denklik, kalıtsal olabileceği gibi kopyalamalarda da kaynaklanabilir. Yapılan çok sayıda çalışmadan yola çıkılarak Altay dillerinin biçimbilgisel karşılaştırmalarına farklı kip ve kategoride örnekler verilebilir:

- İyelik Ekleri: Biçimbilgisel ögelerde bağımsız biçimbirimlerin bağımlı biçimbirime göre kopyalamalarda daha çekici olduğu bilinmektedir. Ancak bağımlı biçimlerin de kopyalanabildiğini gösteren örnekler mevcuttur. Türkçenin iyelik ekleri hem Altay dillerini hem de ilişki içinde olduğu farklı tipolojideki diğer ailelerin dillerini etkilemiştir. Doerfer'in (1963, s.88) Türkçe iyelik eklerinin diğer dillere olan etkilerine verdiği örnekler (Türkçe *köz + üm* 'gözüm' > Moğolca *nidün min.u* 'gözüm'), bağımlı biçimbirimlerin kopyalanmasını göstermesi bakımından önemlidir.

Moğolca ve ağızlarında görülen iyelik ekli yapılar, Türkçenin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Hint-Avrupa dil ailesinin üyelerinden olan Farsça, Tacikçe ve Ermenicedeki iyelik ekleri ve iyelik öbekleri de Türkçenin etkisiyle gerçekleşmiştir.

- *-Kl* Aitlik Eki: Türkçe *-Kl* eki, çelişkili bazı özellikleriyle diğer eklerden farklılık gösterir. Söz sonunda yer aldığı vurguyu üstüne almasıyla tipik bir Türkçe ek gibi davranırken; ünlü uyumuna girmemesiyle de bu duruma ters hareket eder. Bu nedenlerden ötürü *-Kl* ekini klitik sınıfına almak da doğru olmayacaktır. Çünkü klitikler vurgusuzdur ve çoğunlukla ünlü uyumuna girerler.

Luutonen'in (2011) bu ekle ilgili verdiği bilgiler, ekin, Altay dilleri karşılaştırması için önemli bir biçim olduğunu göstermektedir. *-Kl* eki, sonek, klitik ve sözcükten farklı bir biçimbilgisel yapıdır. Bu ek, Tatarcada yapım eki durumundadır. Tatarca, bu ekle yer adları ürettiği için, Eski Türkçeye daha yakın görünmektedir (*art-qı* 'arka, sırt' vb.). Eski Türkçedeki biçimler hakkındaki bir diğer bilgi, Volga Bulgarcası *ayhı* sözcüğünden gelir. İlk başta bu sözcüğün çözümlemesi üçüncü tekil kişi ekiyle (VBulg. *ayh-ı*, krş. Çuv. *uyh* 'ay') açıklanmış olsa da, daha sonra Marcel Erdal bu çözümlemeye üçüncü tekil kişi ekinin daima ön ünlülü olmasından yola çıkarak itiraz etmiştir. Ona göre bu çözümleme, *ay* ve *-hı* < *-Kl* biçiminde Eski Türkçeye dayandırılabilir. Eğer bu çözümleme doğru ise, Çuvaşça *-hi* biçimi Volga Bulgarcası biçime götürülebilir.

–*KI* eki hem Moğolca hem de Türk dillerinde oldukça eskidir. Bu iki dilin bölgesel olarak bir arada olduğu zamanlarda ekin, Ana Türkçeden Ana Moğolcaya geçme ihtimali yüksektir. Eski Türkçe, Eski ve Orta Osmanlıca ve Çağatay Türkçesinde, –*KI* biçimi ön ve art ünlülü yan biçimlere sahiptir. Gabain'e göre, Eski Türkçede art ünlülü biçimler, ön ünlülü biçimlere göre çok daha azdır. –*KI* ekinin Çuvaşçadaki denkları, –*i* ve –*hi* de ön ünlülüdür. Genel Türkçe ve Bulgar Türkçesinde bu ekin ön ünlülü olması, orijinal biçimin de ön ünlülü olması ihtimalini gösterir. Ancak araştırmacı 'yine de Türkçe ve Moğolca –*KI* eki belirsizdir' der ve genel olarak Altay dillerinin genetik ilişkisini de kabul etmez (Luutonen, 2011).

- Çokluk Eki: Altay dilleri arasında çokluk eki açısından genel bir denklik var gibi görünmektedir. Poppe (1952, s.1), Altay dillerinin çokluk eklerini karşılaştırmış ve şu sonuçlara ulaşmıştır: Moğolca ve Tunguzcada çokluk eki diğerlerine göre fazlayken Korecede çokluk eki yoktur. Yine aynı şekilde, Türk dillerinde yalnızca –*Ar* yapısı bulunmakla birlikte, diğer eklerin kalıntılarından da örnekler bulunmaktadır. Çuvaşça özel bir çokluk ekine sahiptir: –*sem* < **sayun*.

Altay dilleri arasındaki çokluk eki benzerliklerine ilk dikkat çeken isimlerden birisi de Doerfer'dir. Türkçede asıl sayı sıfatlarından sonra gelen isimde çokluk yerine tekil biçim kullanılır: TT. *üç kuş* vb. Türkçenin bu özelliği, Altay dillerinden Moğolcayı ve Hint-Avrupa dillerinden Farsça ve Ermeniceyi de etkilemiştir. Örneğin Eski Moğolcada *tabun kö'üt* 'beş oğullar' tamlaması Halha Moğolcasında *tavan hū* biçimine değişmiştir. Bu ve benzeri örneklerden yola çıkarak Doerfer, bu denkliklerin kopyalamalardan kaynaklı yakınlaşma olduğu düşünmektedir.

Benzer bir şekilde Janhunen (2012), mikro-Altay Dilleri (Micro-Altalic/ Core Altaic) arasında yaptığı –*s* çokluk eki karşılaştırmasında, Moğolca ve Tunguzca arasındaki genetik ilişkiyi destekleyen kanıtlar sunarken; çokluk ekinden yola

çıkarak, Moğolca ve Türkçe arasındaki ilişkinin genetik veya bölgesel olup olmadığını belirleyebilecek kadar verinin olmadığını belirtir.

Daha genelleyci bir bilgi olarak ise Gardani (2012), çokluk ekinin biçimbilgisel yapılar arasında en kolay kopyalanan öge olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda çokluk ekinin genetik çalışmalarda karşılaştırma ölçütü olarak kullanılması hatalı sonuçlar verebilir.

- Çatı Ekleri: Biçimbilgisel yapıların daha zor kopyalanabilmesinin yanı sıra, Türkçe çatı ekleri, kopyalamalarda en dirençli biçimsel ögelerdir. Bunun en büyük kanıtı, tarihi süreç içinde biçim ve anlam olarak korunmuş olmalarıdır.

Tarihi dönemlerden günümüze değişime uğramadan gelmelerinin yanı sıra, dilbilimsel nedenler de bu eklerin direncini artırır. Biçimbirimler sözcüksel (lexical morpheme) ve dilbilgisel (grammatical morpheme) olarak ele alındıklarında dilbilgisel olan biçimlerin kopyalamaya karşı daha dirençli olduğu görülecektir. Altay dillerinin karşılaştırmalı çatı eklerinden örnekler şu şekildedir:

- Tü. *-u/-ü-//* Ko. *-u-//* Tung. *-w/-u-*

Tü. *-u/-ü-* (pekiştirme): Uyg. *seşü-* 'gevşemek, çözüleyazmak' <*seş-* 'çözmek'; MK *eşü-* 'örtmek' <*eş-* 'eşmek'; Çağ. *koku-* 'kokmak' <*kok-*; Çağ. *saru-* 'sarmak' <*sar-*; Çağ. *tıdu-* 'hükmetmek' <*tıd-* 'geri koymak, men etmek'.

Tung. *-w/-u-* (pekiştirme): Tung. *baku-* 'bulunmak, aratmak' <*bak-* 'bakmak'; Tung. *buw-* 'verilmek' <*bu-* 'vermek'.

- Tü. *-t-//* Ko. *-ti-//* Mo. *-çi-<*-ti-//* Tung. *-t/-çi-*

Tü. *-t-* (yaptırma ve edilgenlik): Orh. *agıt-* 'kaçırtmak, yükseltmek' <*ag-* 'yükselmek, çıkmak', Orh. *akıt-* 'akıtmak, göndermek' <*ak-* 'akmak', Orh. *ayt-* 'söylemek, demek' <*ay-* 'söylemek', Orh. *artat-* 'bozmak' <*arta-* 'bozulmak'; Uyg. *okıt-* 'okutmak' <*okı-* 'okumak', Uyg. *olurt-* 'oturtmak' <*olur-* 'oturmak', Uyg. *sewit-* 'kendini sevdirmek, sevilme' <*säw-* 'sevmek'.

Mo. *-çi-<*-ti-* (pekiştirme): Mo. *arçi-* 'temizlemek' <**arti-* (krş. *arıl-* 'temizlenmek' <**ari-l-*, *arigun* 'temizlik, temiz' <**ari-gun*, *arig* 'arı, temiz'; Trk. *arıt-*

'temizlemek'); Mo. *bogçi-* 'bağlamak' <*bogu-*; Mo. *burçi-* 'bozmak, kırmak' <**bur-* (krş. Trk. *buz-* 'bozmak') (Choi, 2010, s.299).

Robbeets (2012), Altay dillerinin fiil biçimbilgisinin kalıtsal nedenlerden mi yoksa kopyalamadan mı olduğunu araştırdığı çalışmasında, genetik ilişki sonucuna ulaşmıştır. Ancak daha önce verilen örneklerde görüldüğü üzere, olumsuz sonuçların çıktığı çalışmalar da mevcuttur. Bu da yine, araştırmacının, Altayistik konusundaki görüşüne göre çalışmalarını yönlendirdiğini göstermektedir. Araştırmacılar kurama yaklaşımlarına paralel olarak biçimbilgisel karşılaştırmaları yorumlamış gibi görünmektedir.

Bütün bu biçimbilgisel kategorilerden gelen veriler, Altay dilleri arasında bir tür ilişki olduğunun kanıtıdır. Ancak bu ilişkinin türünün tespit edilebilmesi için biçimbilgisel kategoriler de henüz yeterli değildir.

- **Sözdizimi:** Sözdiziminin insanın bilişsel dünyasıyla paralellik göstermesine 2.4.5. numaralı bölümde değinilmiştir. Toplumların kültürel belleğinin oluşması ve nesilden nesile aktarılabilmesi için iletişimin temel unsuru sözdizimidir. Altay dilleri gibi yapısal olarak eklemeli dillerin var olabilmesi için sözdiziminin olmaması düşünülemez. Eklemeli dillerde ögeler arasında bir bağ oluşabilmesi için eklere, eklerin yerlerinin ve görevlerinin işlevsel hale gelebilmesi için ise sözdizimine ihtiyaç duyulur.

Karşı karşıya gelen dillerde sözdiziminin kopyalamaya karşı çok daha dirençli olduğu bilinmektedir. Bu bilginin doğruluğu, dillerin takip edilebilir tarihi süreçlerinde yaşadıkları sözdizimsel değişimlerin çok az olmasından da tespit edilebilir.

Bu nedenlerden dolayı, karşılaştırmalarda sözdizimine ait ögelerin kullanılması güvenilir olacaktır. Ancak, zor olsa da sözdizimsel yapıların ve özelliklerin de kopyalanabildiği unutulmamalıdır. Farklı tipolojilerde ve farklı ailelerde olan diller arasında dahi bu yapıların kopyalandığı örnekler mevcuttur. Karşılaştırmalarda

sözdizimsel ortaklıkların kökenbirliğine mi yoksa dil ilişkilerine mi dayalı olduğuna dikkat edilmelidir.

Sıfat-fiil yapılarının en eski dilbilgisel öğelerden olduğu farklı araştırmacılarca desteklenmiş bir görüştür³². Bu nedenle bir dil ailesinin yeniden yapılandırılmasında ilk olarak bu yapı incelenebilir.

Türkçenin yapısı gereği, bitimli cümleler ve bağlaçlı dizilimlerden ziyade eylemsilerle kurulmuş yan cümleli birleşik yapılara eğilimli olduğu bilinmektedir. Dilbilimsel olarak Türkçe çok yüklemlili sözdizimi yapısı, Sheka'ya (2009) göre 5.-6. yüzyılların başında oluşmuştur. İlk Türkçe döneminde gerçekleştiği düşünülen birleşik cümleli sözdizimi, diğer Altay dillerindeki süreçlerden bağımsız olarak gelişmiştir: İlk Türkçe, söz konusu çağın sonuna doğru önce Bulgar, Oğuz-Karluk-Kıpçak, Uygur-Oğuz ve Kırgız-Kıpçak dillerine, sonra ise Hazar, Bulgar, Kıpçak, Oğuz, Karluk, Eski Uygur, Eski Kırgız dillerine ayrılmıştır.

Doerfer (1963, s.87), farklı sözdizimsel yapılar açısından Türkçenin Moğolcadan ayrıldığını belirtir. Eski Moğolcada sıfatlara çokluk eki gelirken daha sonraki dönemlerde Türkçenin etkisiyle sıfatlara çokluk ekinin gelmediği görülür. Bu da Moğolcanın zaman içinde Türkçenin etkisiyle sözdizimsel değişiklikler yaşadığını göstermektedir:

EMo. *ho'as sayid ökid* (güzeller asiller kızlar)

Halh. *gua sain ohid* (güzel asil kızlar)

ET *körklüg edgü kızlar* (körklügler edgüler kızlar, değil)

Tipolojik olarak aynı başlık altında toplanabilecek olan ve bölgesel dilbilimin etkisiyle benzer özelliklere sahip olabilen Altay dillerinin sözdizimsel ortaklıklara sahip olması kaçınılmazdır. Yukarıdaki örneklerden de yola çıkılarak genelleme yapıldığında, ayrıntılı sözdizimi çalışmaları bu diller arasında bazı farkların

³² Bk. Fischer (2013, s.34), Dessalles vd. (2014, s.60) vb.

olabileceğini gösterebilir. Mevcut sözdizimsel ortaklıklardan yola çıkılarak bu diller arasında akrabalık ilişkisi olduğunu söylemek tipoloji ve bölgesel dilbilimini göz ardı etmek olacaktır. Altay dillerindeki sözdizimsel aykırılıklar üzerinden yapılacak açıklamalar çözüme daha yakın görünmektedir.

- **Göç hareketleri ve Gen Haritaları:** Göçlerin toplumların sosyal ve kültürel yapılarına olan etkileri oldukça büyüktür. Bu etkilerden en gözlemlenebilir olanı, dillerde gerçekleşen değişimlerdir. Bilinen tarihlerinin büyük bir kısmını göçebe olarak yaşamış olan Altay toplumları, bu göçlerin etkisine oldukça fazla maruz kalmıştır. Bölgedeki bu göç hareketlerinin tarih öncesi zamanlardan itibaren devam ettiği farklı disiplinlerce de kanıtlanmıştır.

Altay dillerini, Asya dilleri arasında ele alan Fischer (2013, s.61-3), bölgedeki tarihi göçleri ilksel zamanlardan itibaren özetlemiştir. Asya'da erken bir Homo türü, 2 milyon yıl önce evrimleşerek Homoerectus ve Homosapiens aşamalarını tamamlamıştır. Bugün birçok dil ailesinin köklerinin Asya'ya dayanmasından yola çıkılarak, Asya dil ailesinin kökleri son Buzul Çağı'na dayandırılabilir. Bu bölgede ortaya çıkan dillerden birkaçı 30.000-60.000 yıl önce Bering Boğazı'ndan Amerika kıtasına geçerek bu bölgenin ilk dillerini oluşturmuştur. Buzul çağının sona ermesi ve yaşanan iklim ısınmasıyla bu dillerin ardılları, birçok göç hareketiyle Asya üzerinde ve başka bölgelere yayılmıştır. Günümüzde bu dillerin oluşturduğu dil grupları, Çin-Tibet, Altay, Ural, Kafkasya ve Paleo-Asyatik dil aileleridir.

Yine aynı çalışmada, Asya dilleri arasında olan Altay dilleri, tipolojik ölçütler temel alınarak yakın bir tarihte sınıflandırılmıştır. Ancak Fischer (2013) bu sınıflandırmanın spekülatif olduğunu ve esasen Altay dilleri ailesinin kökenbirliğine sahip olmayan dillerden oluştuğunu vurgulamaktadır. Türk, Moğol ve Tunguz dilleri arasındaki benzerlik ve ortaklıklar ortak bir mirasın değil, coğrafi yayılmanın bir sonucudur. Türkçenin Orta Asya'da yaklaşık 4000 yıl önce ortaya çıkması, bu durumu destekler. Bu diller, Sibiry'a'nın Paleo-Asyatik bir dilinden ya da Paleo-Asyatik dil ailesiyle ortak bir kökten türemiş olabilirler.

Aileye sonradan eklenen Japonca ve Korecenin ise, Altay dilleri ile kesinlikle bir kökenbirliği bulunmamaktadır. Bu iki dilin konuşurları, Asya'dan bugünkü yaşam alanlarına göç ederek gelmiştir.

Benzer bir görüş tarihçi Peter B. Golden (2002, s.13) tarafından savunulmaktadır. Yaşanan göçler ve bunların etkisinden yola çıkan Golden'a göre, Türkçe son 2000 yılda bile, Hint-Avrupa, Ural, Paleo-Sibir, Kafkas ve Sami dillerini 'yutarak' ilerleme kaydetmiştir. Bu nedenle Türk halkları tarihinin ve dillerinin, bu ilişkileri göz ardı ederek incelenmesi hatalı olacaktır.

Dillerin 'aile'ler başlığı altında sınıflandırılması geleneksel ancak bir o kadar da tartışmalı bir yöntemdir. Genetik olarak akraba olan dillerin bile başka dillerle ilişkisi ve/veya kendi iç farklılaşmaları söz konusudur. Diller tek bir çizgi üzerinden ilerleyemez. Birçok iç ve dış etken bu gelişim sürecinin müdahilidir. Bu da ailelerin tartışmalı bir sınıflandırma yöntemi olduğunu gösterir. Ancak sınıflandırmanın araştırmaları kolaylaştırması, bu yöntemin kullanılması için geçerli bir nedendir.

Golden'a (2002, s.13) göre, Altay dillerinin kökenlerinin sanıldığı gibi aksine bozkır halklarına dayanmama ihtimali daha yüksektir. Bu halklardan Türkçe konuşurlar, genel kabulün aksine batıya doğru göçmemiş, onun öncesinde doğuya doğru bir ön göç yapmış olma ihtimali de oldukça yüksektir. Bu bilgiler, farklı disiplinlerden gelen verilerle desteklenmiş ve ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Altay halklarının tarihinde çok sayıda büyük ve etkili göç hareketi yaşanmıştır. Göçebe yaşam tarzının seçilmesiyle de, bu halkların kültürlerinin değişmiş olma ihtimali yüksektir. Hatta göçer toplumlarda sıklıkla görülen dil değiştirme bölgede etkili bir tercih gibi görünmektedir.

Bütün bu bilgiler, Altay toplumlarının göçebe yaşam tarzının, etkili büyük göç hareketlerinin ve karanlık çağlardan günümüze sürekli ilişki halinde olmalarının dilleri üzerinde büyük etkiler bıraktığını göstermektedir. Farklı disiplinler ve görüşler de yoğun ilişki ve bölgesel yayılmanın bu dil grubu üzerinde etkili olduğu ve paylaşılan ortaklıkların kaynağının da bu olduğu görüşüne ağırlık kazandırmıştır.

• **Renk Algısı ve Renk Adları:** Karşılaştırmalarda kullanılan ölçütlerin değerlendirildiği bölümde, dillerdeki renk adlarının dilin eski zamanlarına kadar götürülebileceğinden bahsedilmiştir. Dillerdeki renk adları bu açıdan tarihi dönemlere ışık tutabilecek söz varlığı ögeleridir.

Dil adları ile toplumların bilişsel dünyası arasındaki doğrusallık, temel renk adlarının genetik dilbilim çalışmaları için önemli bir ölçüt olduğunu göstermektedir. İnsan bilişinin oluşmasında çevrenin, coğrafyanın, ilişki içinde olunan her türlü nesne ve varlığın önemi büyüktür. Bütün bu dünyayı algılama ve anlama sürecinde, bir arada yaşayan toplulukların ortak kültürel ve sosyal birikimleri oluşur. Bu bağlamda, toplumların renk adlandırmaları da dünya ve çevre algısına paralel olarak ortak bilinçte gerçekleşir. Bu nedenle temel renk adlandırmaları toplumlara özeldir.

Karşılaştırmada renk adlarının kullanılma nedeni, kültürlere ve toplumlara özgü olmasıdır. Temel renklerin kullanılma nedeni ise, insanın evrimsel gelişimidir. İnsanın fizyolojik ve anatomik yapısı ilk başta yalnızca temel renkleri ayırt edebilmiştir. Bu nedenle ilk olarak temel renk karşılaştırması yapılmalıdır.

Altay dillerinin temel renk adları üzerine özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, Altayistik alanında yapılan bazı çalışmalarda renk adlarına değinilmiştir. Bu çalışmalardan derlenen örneklerle Altay dillerinin temel renk adlarının karşılaştırmalı tablosu şu şekilde görünmektedir:

Renkler	Eski Türkçe	Türkçe	Moğolca	Mançu-Tunguz	Korece	Japonca	Kitan Dili
Mavi	kök	kök	küke	niowanggiyan niohon			jia yi
Kırmızı	al	al	hula-ğan ulaçcin	pula- fulgiyan folahon	pırk- EDAL 232		bing ding
Sarı	sarığ	sarı	şıra	suwayon			wu ji

			şıraçcin	sohon			
Yeşil	yaşıl	yaşıl, yeşil	jölge, zülge	noli-			
Siyah	kara	kara	qara qaraçcin	sahaliyan sahahon		kùruà-	ren gui
Beyaz	aq	ak	cağan caqaçcin	şanyan şahon	igil-igil- ha	aka	geng xin

Tablo 2. Altay Dillerinde Temel Renk Adları

Altay dillerinin temel renk adlarını gösteren tablo incelendiğinde, belirgin bir denklik görünmemektedir. Aksine paylaşılan ortaklıklar yok denecek kadar azdır. Türkçe *kök* ‘mavi’ - Moğolcadaki *küke* ‘mavi’ ve Türkçe *kara* ‘siyah’ – Moğolca *qara* ‘siyah’ renk adlarındaki benzerlik kopyalamadan kaynaklı gibi görünmektedir. Bu düşünce Doerfer (1963) tarafından da desteklenir; Moğolca, *küke* ‘mavi’ sözcüğünü Türkçeden kopyalamıştır.

Temel renk listesinde *kahverengi* de bulunmaktadır. Ancak temel renklerin özelliği, rengin herhangi bir tarif olmadan tanımlanmasıdır. Bu bağlamda Türkçe *kahverengi* bir nesne üzerinden tarifle -kahve ürününden yola çıkılarak anlatıldığı için temel renk adlarının arasında kabul edilemeyecektir. Köken olarak Arapça *kahve* sözcüğüne giden bu renk adı, zaten Türkçe değildir. Tarihi Türkçe metinlerinde bu renk adı, *yağız* sözcüğü ile karşılanmıştır. Bu sözcüğün Altay dillerindeki biçimlerine bakıldığında benzerlikler diğer renk adlarına göre daha fazladır:

İT **yağır* ‘kahverengi’, ET *yağız*, TT *yağız*, Gag. *yāz*, Çuv. *śır*

ATung. **log*- ‘1. yeşil; 2. koyu’, Evn. *nuğde*, Nan. *noñgā(n)*

AMoğ. **nogoğan* ‘yeşil, sebze’, Bur. *nogōn*

AKor. **nó-nǎ* ‘açık sarı’, OKor. *nónǎ-*

AJap. **ná* ‘yeşil, sebze’, Tok. *ná* (EDAL, s.875)

Bir diğ̈er ‘kahverengi, kumral’ anlamındaki Eski Türkçe *koñur*’da denklik oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Üstelik bu denklik yalnızca mikro-Altay dillerinde değil, ye olduğu düşünülen bütün diğ̈er dillerde de görülmektedir. Kurulan denkliklerde biçim-anlam eşleşmelerinin olması da bir diğ̈er önemli noktadır:

AT **koñur* ‘kızıl kahve, koyu kahve’, Karah. *koñur*, Tat. *koñır*, Hak. *hār*, Çuv. *hĩkĩr*

AMoğ. **koñ* ‘açık kahve’, Bur. *hongor*, Ord. *hoñGor*

ATung. **koñna-* ‘siyah’, Evk. *koñno-mo, -rin*, Sol. *hoñnoĩ*

AKor. **kāñārh* ‘gölge’, Mod. *kını*

AJap. **kānkā-i* ‘gölge, yansıma’, EJap. *kage*, Tok. *káge* (EDAL, s.720)

İnsanın renkleri algılayabilme yetisi eski çağlarda çok daha zayıftı. Yapılan birçok araştırma, renk algısının *koyu/karanlık* ve *açık/aydınlık* kavramlarına dayalı olduğunu göstermektedir. Yukarıda verilen ve diğ̈er anlamları ‘koyu/karanlık’ olan *yağız* ve *koñur* örneklerinin temel renk adlarına göre denklik oranının yüksek olması da bunu göstermektedir.

Altay dillerinin ilişki türü için, renk algısının en eski göstergelerine bakmak farklı bir bakış açısı verebilir. Bu bağlamda, temel renk adlarına göre denklik oranı düşük olan Altay dillerinin kavram adları incelemesi şu şekildedir:

rnek 1: AA **sjumi* ‘karanlık, koyu’

AT **sm* ‘karanlık, gölge’, Çuv. *sa^wm*

AMoğ. **sme-* ‘karanlık, bulanık, mat’, BMoğ. *smeg, smeger*

ATung. **sim-* ‘gölge, karanlık yer’, Evk. *simñun*, Man. *silmen* (EDAL, s.1290)

Ancak bu örneğin Türk dillerinden yalnızca Çuvaşçada olması, Japonca ve Korecede olmaması, kökenbirliğine kanıt olarak gösterilmesini zorlaştırmaktadır.

Örnek 2: AA **tjūni* ‘gece, dün, karanlık’

AT **tün* ‘1. gece; 2. dün’, ET *tün*, Gag. *dün*, SUyg. *tune*

AMoğ. **tüne* ‘karanlık’, OMoğ. *tun*, Ord. *tüner*, *tünir*

ATung. **tīnu-* ‘dün’, Evk. *tīnewe* (EDAL, s.1443)

Bu örnek de yalnızca mikro-Altay dillerinde görülmesi açısından şüphelidir. Tasarı biçimlerde görülen denklik oranları çok daha yüksektir. Ancak günümüz dillerinde denklik oranının düşük olması ve tasarı biçimlerin güvenilir olmaması şüphe oranını artırmaktadır.

Örnek 3: AA **zēra* ‘ışık, ay, ay haresi’

AT **yar-* ‘1. parlamak; 2. ağarmak; 3. ışık; 4. mum’, ET *yaru-/ yaruq*, Çuv. *şor-da*, Yak. *sarā-*

AMoğ. **sara* ‘ay’, Ord. *sara(n)*, Bao. *sare*, *sera*

ATung. **sē* ‘sene, asır’, Nan. *sē*

AJap. **sátúkúi* ‘ay takviminde 5. ay’, Tok. *sâtsuki*

AKor. **sār/*sār* ‘sene, asır’, Mod. *sal* (EDAL, s.1512)

Örneklerden görüldüğü üzere, Altay dillerinde temel renkler ve/veya *koyu/karanlık* ve *açık/aydınlık* kavramları arasında düzenli denklikler görülmemektedir. Az sayıdaki denklikler, akraba olan diller arasındaki sözlüksel denkliklerin belli bir orana ulaşması gerektiği ilkesine de aykırıdır. Bu yetersiz

örneklerle bu diller arasında kökenbirliğinin olduğunu söylemek zor görünmektedir.

- **Yer-Yön Belirten Sözcükler:** Dillerin sözlüksel incelemesinde yer-yön bildiren sözcükler, dillerin kökeni hakkında doğru bilgilere ulaşmak için güvenilir sözcüklerdir. Bunun nedeni, 2.4.8. numaralı bölümde açıklandığı gibi, insanlardaki yer-yön algısının kültürel bellek ile nesilden nesile aktarılması ve bu algıyı değiştirmenin çok zor olmasıdır.

İnsanın çevresini algılama ve anlama yetisi, geliştiği ilk dönemlerden itibaren bilgi birikimi oluşturarak günümüze kadar ilerlemiştir. Bu birikim, toplumların kültürel belleğinin ve bilişsel dünyalarının oluşmasını sağlar. Yer-yön bilgisi de toplumların en eski algılarının yansımasıdır. Bu sebeple, bir dilde var olan yer-yön kavramlarının, o dilin en eski söz varlığına ait olma ihtimali oldukça yüksektir.

Bu bağlamda, Altay dilleri hakkında bilgi vermesi açısından bu sözcüklerin incelemesi şu şekildedir:

- “kuzey, arka” için örnekler:

Örnek 1: AA **ǎra* ‘arka, geri’

AT **ǎrka* ‘arka’, ET *arġa*, Hak. *arġa*

AMoğ. **aru* ‘arka, geri’, Bur. *ara*, Ord. *aru*

ATung. **arka-n* ‘arka’, Evk. *arkan*, Neg. *aykan*

AJap. **ātuà* ‘geri, iz’, Tok. *áto* (EDAL, s.311)

Bu örnekte diller arasında denklik oranının fazla olduğu görünmektedir. Hem biçim hem anlam olarak denklik oranı yüksek bir sözcüktür.

Örnek 2: AA **gedi* ‘ense, arka’

AT *ged* ‘geri, arka’, ET *kedin*, Özb. *keyin*, Çuv. *kay*

AMoğ. **gede/ gecige* ‘ense, sırt üstü uzanmak’, Bur. *gedi*

ATung. **gedi-muk* ‘ense’, Evk. *gedimuk*

AJap. **kítà* ‘kuzey’, Tok. *kitá* (EDAL, s.535)

Bu örnekte de hem biçim hem anlam olarak denklik oranı yüksektir.

Örnek 3: AA **nıra* ‘sırt’

AT **yır-* ‘sol, kuzey’, ET *yır-garu*

AMoğ. *niruğu* ‘sırt, omurga, ilik’, Ord. *nurū*

ATung. **niri-* ‘sırt, omuz’, Evk. *niri*

AJap. **nà(n)tùki* ‘beyin, ilik’, EJap. *nadukyi*, OJap. *hàdùki* (EDAL, s.979)

Bu örnekte, biçim-anlam denklik oranı yüksek görünmektedir. Ancak sınırlı sayıda Altay dilinde görünmesi örneğin önem derecesini düşürmektedir.

Örnek 4: AA **k’jũyfo* ‘soğuk rüzgar, sis, kuzey’

AT **Kurí* ‘Kuzey yamaç’, ET *ķuz* ‘batı’, Az. *Guzey*

AMoğ. **koyi-* ‘kuzey (yaka), arka (yaka)’, Ord. *hoöno* ‘geri, batı’

AJap. **kúi-rí* ‘sis’, Tok. *kiri* (EDAL, s.816)

Bu örneğin, Altay dillerinden yalnızca üç tanesinde görülmesi, şüpheli bir durumdur. Sözcük, Türkçeden Moğolcaya ve bu dil üzerinden de Japoncaya geçmiş olabilir.

- “güney, ön” için örnekler:

Örnek 1: AA **ńeńńi* ‘doğu veya güney (rüzgarı); sıcak mevsim’

ATung. **ńeńńe* ‘bahar’, Evn. *neńńi*

AMoğ. **ceğün* ‘doğu, sol’, Kalm. *zūn*

AJap. **mínámí* ‘güney, güney rüzgarı’, Tok. *mìnami* (EDAL, s.1008)

Bu örneğin Altay dillerinde sınırlı bir kullanıma sahip olması nedeniyle ortak sözcükler arasında ele alınması güçtür.

Örnek 2: AA **ãño* ‘sağ’

AT **oń* ‘1. sağ; 2. iyi, şanslı; 3. batı’, ET *oń* ‘1,2,3’, Yak. *uńa* ‘1’, Trkm. *oń* ‘2’

AMoğ. **enđe* ‘1. güney; 2. ön’, Bur. *enger* ‘2’, Kh. *enger* ‘1, 2’

ATung. **ãń(gi)* ‘sağ’, Evk. *anńū* (EDAL, s.305)

Bu örnek de yine sınırlı sayıda dilde görülmektedir.

- “batı” için örnekler;

Örnek 1: AA **p’iorí* ‘geri, batı’

AT **ār-t* ‘1. geri; 2. dağ geçidi’, ET *art* ‘1, 2’, GT *art*

AMoğ. **hörö-ne* ‘batı’, BMoğ. *öröne*, Bur. *ürne*

ATung. **perki-n/ *purki-n* ‘batı’, Nan. *perhi*

AJap. **pintárí* ‘sol’, Tok. *hídari* (EDAL, s.1157)

- “doğu” için örnekler;

Örnek 1: AA **ilék* ‘ön, önce’

AT **il(i)k* ‘ön, önce, doğu’, ET *ilki*, Az. *ilk, ilki*

ATung. **(h)elekē-s* ‘birinci, baştaki’, Neg. *elehe*

AJap. **ářaka-* ‘önceki, önce’, Kag. *káyime* (EDAL, s.582)

Bu örnekte Altay dillerinden yalnızca üç tanesinde denklik görünmektedir. Bu dillerden Korece ve Japoncanın birbirleriyle yakın ilişkide olması ve bu örneğin diğer Altay dillerinden görülmemesi, denkliğin güvenilirliğini azaltmaktadır.

Örnek 2: AA **oñè* ‘dış, ön’

AT **oñ/ *oñ* ‘1. ön, doğu; 2. dış, renk, yüz’, ET *oñ* ‘1, 2’, Çuv. *um* ‘göğüs’

AMoğ. **oñge* ‘dış, renk’, BMoğ. *oñge(n)*

AJap. **àmà* ‘dış, yüzey, yüz’, Tok. *omoté* (EDAL, s.1055)

Altay dillerinin yer-yön adları karşılaştırması, renk adları karşılaştırmasına göre çok daha fazla denklik oranı vermektedir. Ancak bu denklikler tasarı biçimler arasında daha yüksektir. Tasarı biçimlerin tartışmalı olmasından dolayı, Altay dillerinin genetik ilişkisini göstermek için bu örneklerden sonuca ulaşmaya çalışmak hatalı olacaktır.

4. SONUÇ

İnsanlık tarihinin en eski zamanlarından itibaren dil olgusu, birçok farklı başlıkta merak uyandıran bir konu olmuştur. Dillerin kökeni ve genetik ilişkileri, skolastik düşünceden analitik düşünce evresine kadar bütün düşünce sistemlerinde ilgi görmüştür.

Dil üzerine ilk düşünceler, tanrısal ve doğaüstü güçlere odaklıdır. Analitik düşünemeyen eski dönem insanına göre dil, doğaüstü bir varlık tarafından insanlara bahşedilmiştir. Bu varlık, kimi zaman Çin kültüründeki su kaplumbağası, kimi zaman Babillerdeki yarı balık yarı insan bir canavar olmuştur. İlk inanışlar yerini ilahi dinlere bıraktığında da dilin kökeni tanrısal nedenlere bağlanmıştır. Günümüzde inanç sistemleri halen bu görüşü kabul etmektedir.

Felsefi düşünce sisteminin oluşmaya başlamasıyla, dilin kökeni ve çeşitliliği hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. *Platon, Aristoteles, Dionysios, Apollonios Dyskolos* gibi birçok filozof dil üzerine düşünmüş ve kendi felsefelerini oluşturmuştur. Milattan önce Yunan şehirlerinde oluşan bu felsefi görüşlerden yüzyıllar önce Hindistan'da ilk dilbilgisi çalışmaları yapılmıştır. MÖ 800-150 yılları arasında, Hindistan'ın kutsal kitaplarından olan Vedalar, korunma amacıyla yazıya aktarılmış, MÖ 600-300 yılları arasında ise bugünkü dilbilimin temellerini oluşturan ilk gramer çalışması olan Sanskritçe gramer yazılmıştır. Bu ilk adımların ardından Yunan ve Roma imparatorluklarında diller kayıt altına alınmaya, lehçeler arası karşılaştırma çalışmaları yapılmaya devam etmiştir.

19. yüzyıla gelinceye kadar dilin kökeni ve genetik ilişkileri araştırılmaya devam etmiştir. 19. yüzyılda ise karşılaştırmalı dilbilim tam anlamıyla kurulmuştur. Bu dönem, tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilim çağı olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni, bu dönemde yapılan çalışmalarda diller arasındaki farklar, benzerlikler

ve tarihsel ilişkilere odaklanılmasıdır. Böylece, bilimsel anlamda akrabalık çalışmaları, 19. yüzyılda Hint-Avrupa dil örnekleri üzerinden başlamıştır.

Antik çağlardan günümüze dilin kökeni ve akrabalık konusu çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, bugün bu alanda yöntem ve ilkeler belirlenmiştir. Elbette yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, farklı disiplinlerden gelen veri ve bilgilerle yeni yöntem ve ilkeler de oluşmaya devam etmektedir.

Oluşan bu yeni bilgi birikimi, dillerin kökeni, tarihsel ilişki boyutları ve genetik ilişkileri hakkında farklı bakış açıları geliştirmiştir. Öncelikle dilin kökeni sorunu tam olarak çözülememiş olsa da, konuşma yetisinin ne kadar eski tarihlere uzandığı artık bilinmektedir. Antropolojik ve arkeolojik verilerden edinilen bilgilerle, bugünkü insanın atası olan ve 60.000 yıl öncesine kadar hayatta olduğu düşünülen Homosapiensin konuşma yetisine sahip olduğu düşünülmekteydi. Ama son yapılan çalışmalar, 250.000 yıl önce yaşamış olan bir önceki ata Neandertallerin de konuşma yetisine sahip olduğunu göstermektedir. Bu bilgi dil tarihinin ne kadar eski olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yüzyıllar süren bu tarihi süreç, dillerde yaşanan gelişim ve değişimlerde ve diller arası ilişkilerde çok fazla katmanın var olduğunu gösterir. Karşılaştırma çalışmaları ve genetik dilbilimin en büyük sorunu üst üste binmiş ve tespit edilmesi çok zor olan bu katmanlardır.

Karşılaştırma çalışmalarında karşılaşılan bir diğer sorun, diller arasında farklı nedenlerden kaynaklı ilişki türlerinin olmasıdır. Diller arasındaki ilişki türleri, tarihsel ilişkiler, bölgesel yakınlaşma, tipolojik paralellikler, bağımsız köklerin geçişi, tesadüf, genetik gibi nedenlerden kaynaklanabilir.

Bu çalışmaya da konu olan genetik ilişki, dillerin sınıflandırma yöntemlerinden biridir. Dillerin köken olarak aynı atadan geldiği ve akraba olduğu görüşüne dayanan bu yöntemde göre dillerin genetik ilişkisi tespit edilir ve böylece aileler ve aile üyeleri belirlenir. Diller ailelere ve soy ağaçlarına, kurulan bu denklikler ile bağlanır. Aileler, ana dil, kardeş diller gibi farklı genetik akrabaların bir araya gelerek oluşturduğu dil gruplarıdır. Bu akrabalığın çeşitli türleri olabilir. Akrabalık

denildiğinde ilk akla gelen aynı kökten türemiş kalıtsal akrabalıktır. Ancak diller, yoğun ilişki, bölgesel tipoloji ve dilbilimsel alan nedenleriyle de bir tür ikincil akrabalık ilişkisine sahip olabilir. Bu akrabalık türlerinin tespit edilebilmesi için, karşılaştırmalı dilbilim yöntemleri ve karşılaştırma ölçütlerinden yararlanılmaktadır.

Dillerin kökeni ve genetik ilişkilerinin araştırılmasında karşılaşılan en büyük sorun yazılı dil tarihinin çok eskilere gitmemesidir. Bu durumun genetik dilbilim çalışmaları için oluşturduğu iki olumsuzluk söz konusudur. İlki, sözlü dilin yazılı dile oranla daha fazla varyantlaşması; diğeri ise, yazılı olmayan dil dönemlerinin takibinin yapılamamasıdır.

Bugünkü teknoloji ve bilimsel gelişmeler, insansı atalardan itibaren toplumların göç hareketlerinin tespit edilmesine olanak sağlamıştır. Değiştirilen her yeni coğrafyayla, yeni çevreye ait yeni bir bilişin gelişmesi beklenen bir durumdur. Oluşan bu yeni çevre ve yeni algılar, dildeki söz varlığını da aynı oranda etkilemektedir. Bu durum, kimi zaman bazı dillerde kar yağışı hakkında onlarca sözcük olması gibi, dilin içindeki kültürel mirasla doğrudan ilişkilidir. Coğrafi olarak giderek birbirinden uzaklaşan toplumlar, farklı çevreler, yaratılan farklı kültürler ve değişen komşular, dillerde çeşitlilik nedenlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle dillerdeki varyantlaşma oranı oldukça yüksektir. Yazı öncesi dönemlerden itibaren bu çeşitliliğin giderek artması, akrabalık çalışmalarında çok katmanlı ilke ve yöntemlerin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

Karşılaştırma çalışmalarının başlarında oluşturulan ilke ve yöntemler, ilk başlarda dillerin akrabalığını kanıtlamak için kullanılmıştır. Ancak bu çalışmanın ikinci bölümünde de görüldüğü üzere, kullanılan bazı ölçütlerin akrabalığı kanıtlamak için yeterli olmadığı anlaşılmış ve hatta bazen de akrabalıktan ziyade dil ilişkisine kanıt oluşturabilecek sonuçlar verdikleri görülmüştür. Bu çalışmanın odaklarından biri, akrabalık çalışmalarında kullanılan bu ölçütler olmuştur. Uzun zamandır kullanılan kabul görmüş ölçütler ve gelişen bilim ve teknoloji ile farklı disiplinlerden gelen verilerle oluşturulan yeni ölçütlerin, diller arasındaki hangi ilişki türlerini gösterebileceği araştırılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde incelenen ölçütlerden yola çıkılarak, dillerin ve dil ailelerinin oluşum ve gelişim hikayeleri şu şekilde tasarlanabilir:

Bugünkü bilgilerle, günümüzden yaklaşık 250.000 yıl önce yaşamış olan Neandertallerin konuşma yetisine sahip olduğunu biliniyor. İkel de olsa bir dil yetisi olan bu insansı ata, Homosapienslerle yaşadığı yoğun ilişkiler sonrasında yok olmuştur. Bu yok oluş süreciyle ilgili farklı teoriler olsa da, yoğun ilişkinin türlerin yok olmasına neden olduğu en yaygın kabuldür. Homosapienslerin nüfus olarak daha kalabalık olmaları ve gruplar haline yaşamaları, Neandertaller üzerinde hakimiyet kurmalarını sağlamıştır. Homosapienslerin bu özelliği, etoloji biliminden gelen örneklerle de desteklenebilir. Daha önce bahsedildiği gibi, yalnız yaşadığında iki yıllık ömrü olan Yedikardeş kuşları, gruplar halinde 60 yıla kadar yaşamaktadır. Benzer bir şekilde, hayatta kalmanın çok daha zor olduğu ilkel zamanlar, Homosapienslerin toplu yaşama yönelmesine neden olmuş olabilir.

Topluluk halinde yaşamamanın ilk şartı, üyeler arasında bir tür iletişimin olmasıdır. Bu noktada dilbilimciler, sözdiziminin varlığının zorunlu olduğunu düşünmektedir. İkel de olsa bir sözdizimi olmadan iletişim kurma ihtimali düşüktür. Yapılan çalışmalar ve üretilen teorilere göre sözdizimi yaklaşık 400.000-300.000 yıl önce ortaya çıkmıştır. Bu tarihler ise, Neandertallerden itibaren sözdiziminin var olduğunu gösterir.

Toplu halde yaşamak için sosyal bir kültüre ve işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada da, karmaşık düşünce yapısına ve doğal olarak da karmaşık sözdizimine ihtiyaç duyulacaktır. İnsansı ataların çok eski tarihlerde dahi toplu halde yaşamaları, farklı coğrafyalarda görülen takas ürünleri, sosyal insanın ve dolayısıyla sözdizimi ve iletişimin göstergesidir.

Arkeolojik bilgiler insanın atalarının çok eski dönemlerden itibaren iletişim diline sahip olduğu göstermektedir. Örneğin, yaklaşık 12.000 yıl öncesine tarihlendirilen Urfa Göbeklitepe Tapınağı, ancak güçlü bir iletişim sistemine sahip olan bir toplum tarafından inşa edilmiş olabilir. Yapının oldukça kompleks

ve büyük olması, üzerindeki sanatsal öğeler gibi kanıtlar, yapıyı inşa eden toplumun karmaşık bir dil sistemi kullandığını gösterir.

Konuşma yetisi gelişmiş olan insansı atalar döneminden itibaren gruplar, topluluklar ve sonrasında da toplumlar arasında sürekli olarak ilişki yaşanmıştır. Bu ilişkiler siyasi, kültürel, ticari, dini, sosyal nedenlerden kaynaklanabilir. İlk çağlardan itibaren insanın göç halinde olması, sürekli olarak gen, kültür ve dil gibi özelliklerin paylaşılma sebebidir. Bu ilişkiler, farklı bölgelerde bulunan arkeolojik kalıntılar kadar, yazılı metinlerden de anlaşılabilir. İki dilli *Gılgamış Destanı*, *Babil Epik Şiiri*, *Rosetta Taşı*, *Orhon Yazıtları* ve *Uygur Yazmaları* gibi eserler toplumların ve dillerinin ilişki içinde olduğunu kanıtlar.

Göçer hayatın zaman içinde yerini yerleşik hayata ve tarım kültürüne bırakmasıyla toplumların baskın dili de değişmiştir. Avcı-toplayıcı dönemde göçerlerin dili gruplar arasında yayılırken, yerleşik hayatla birlikte tarım kültürüne ait dil, yani çiftçi dili baskın konuma geçmiştir. Tarım kültürüne geçen toplumlarda görülen ekonomik ve ticari gelişim, her daim yiyeceğe ulaşma avantajı, uzun ve sağlıklı yaşam ve bunlara bağlı nüfus artışı, bu toplumların dilinin de prestijli konuma yükselmesini sağlamıştır. Böylece avcı-toplayıcı/göçer dili, çiftçi dilinin baskısıyla asimile olarak yok olmuştur.

Yerleşik hayat ve tarım kültürünün diller üzerindeki bir diğer etkisi, bölgesel dil alanlarını oluşturmasıdır. Belirli bir bölgede yerleşik hayat süren gruplar, coğrafi bir alan içinde aynı dili konuşan toplumlar yaratmıştır. Bu zamana kadar ilk dillerde yoğun ilişkiler yaşanmıştır. Tarım kültürüyle birlikte ise, bölgesel tipoloji ve dil ailelerinin oluşumu başlamıştır. Bu teoriyi biyoloji biliminden gelen bilgiler de desteklemektedir. N. Eldredge ve S. J. Gould tarafından Darwin'in aşamalı evrim teorisinden geliştirilen sıçramalı evrim teorisine göre türler, aşamalı ve sürekli olarak değil, durağan ve yavaş bir şekilde evrimleşmektedir. Yaşanan ani kesintiler, evrimlerin yaşanmasına sebep olur. Toplumlar ve diller üzerinde de bu teori uygulanabilir. Toplumların durağan dönemlerinde, dilleri bölgede yayılarak dilbilimsel bir alan oluşturur. Doğal afet, savaşlar, göç, kıtlık gibi ani kesintilerle bu yayılmalar durur. Böylece dil sınırları oluşur, dil aileleri ve alt kollar oluşmaya başlar.

Buraya kadar anlatılanlar, dillerin sürekli olarak ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bugün aile olarak kabul edilen dil gruplarının bile geçmişte yoğun ilişki yaşamış ve bunun sonucunda birbirine yaklaşmış olma ihtimali söz konusudur. Ancak bu kadar eski tarihlerde gerçekleşen dil ilişkilerinin tespit edilmesi bugünkü bilgilerle mümkün değildir.

Farklı disiplinlerden gelen bilgiler, diller arasında, genetik ilişkiden ziyade, çoğunlukla dil ilişkisinden kaynaklı yakınlaşmaların olabileceğini göstermektedir. Geçmişten günümüze kadar önerilen dilbilimsel ölçütler ise, diller arası benzerliklerin, her iki neden de kaynaklanabildiğini göstermektedir.

Karşılaştırmalarda ilk olarak tercih edilen dilbilimsel ölçüt, diller arasında kurulan düzenli ses denklikleridir. Bu denklikler, genetik akrabalığı gösteren en önemli kanıtlardan olmakla birlikte, son yapılan çalışmalar yoğun ilişki ve kopyalama nedeniyle de diller arasında ses denkliklerinin oluşabileceğini göstermektedir. Benzer bir şekilde, diller arası yoğun ilişki durumunda biçimbilgisi, sözdizimi, söz varlığı gibi farklı dilbilgisel kategorilerde de kopyalamaların olabildiği bilinmektedir. Bu durum karşılaştırmalı dilbilimin temellerini oluşturan ve akrabalık göstergesi sayılan bu ölçütlerin tartışmalı duruma düşmesine neden olmuştur. Diller arası bu dilbilgisel denklikler, akrabalıktan kaynaklı olabileceği gibi, kopyalamadan da kaynaklı olabilir. Ancak köklerdeki biçim-anlam denkliği, tarihsel süreçte geriye doğru yaklaşma, kardeş diller arasındaki doğrudan bağlar, paylaşılan düzensizlikler, renk ve yer-yön adları denklikleri gibi ölçütlerde sağlanan denklikler büyük oranda akrabalığın göstergesidir.

Karşılaştırma çalışmalarında son zamanlarda kullanılmaya başlayan picin ve kreollerin oluşum şekilleri, tarım kültürü ve tarım sözcükleri, göç hareketleri ve gen haritaları ise, diller arasında genetik bir ilişkiden ziyade dil ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

Bu durumda, akraba olduğu düşünülen diller arasında bu ölçütlerin her biri uygulanmalı ve dillerin hangi oranla bu ölçütlere cevap verdiği tespit edilmelidir. Buraya kadar sıralanan ölçütlerin bir kısmı, hem genetik ilişkiyi hem de dil ilişkisini gösteriyor olabilir. Bu nedenle ölçütler, incelenen dillerin ölçütlere

vereceği sonuçlara göre sınıflandırılmalıdır. Bu çalışmanın ikinci bölümünde yapılan tabloda, ölçütlerin hangi ilişki türüne yakın sonuçlar verdiği gösterilmiştir:

Karşılaştırma Çalışmalarında Kullanılan Ölçütler	Genetik ilişkiye yakındır	Farklı dil ilişkisi türlerine yakındır	Her iki ilişki türünün de göstergesi olabilir
Etoloji		√	
Antropoloji ve Etnoloji		√	
Arkeoloji		√	
Biyoloji		√	
Genetik			√
Matematik ve Teknoloji			√
Düzenli Ses Denklikleri			√
Denkliklerin Oranı			√
Karşılaştırmada Kullanılmayan Sözcükler		√	
Köklerdeki Anlam Denkliği	√		
Tarihsel Süreçteki Geriye Doğru Yakınlaşma	√		
Coğrafi Yakınlık ve Sözlüksel Karşılaştırma		√	
Diller Arası Doğrudan Bağlar	√		
Paylaşılan Düzensizlikler	√		
Vurgu	√		
Picin ve Kreollerin Oluşum Şekilleri		√	
Tarım Kültürü ve Tarım Sözcükleri		√	
Biçimbilgisel Denklik			√
Sözdizimi			√

Göç Hareketleri ve Gen Haritaları		√	
Renk Algısı ve Renk Adları	√		
Yer-Yön Belirten Sözcükler	√		

Tablo 1 (tekrar). Karşılaştırma Çalışmalarında Kullanılan Ölçütler Matrisi

Bu tabloda ölçütler genel eğilimlerine göre gruplandırılmış olsa da, kesin olarak ayrılması da mümkün değildir. Üzerine çalışılan dilin iç özellikleri, tespit edilen dil ilişkileri vb. gibi belirleyici etkenler, bu ölçütlerden gelecek sonuçları farklı yönde etkileyebilir.

Bu ölçütlerden yola çıkılarak Altay dilleri incelendiğinde, bu dil grubunun genetik olarak ilişkili olduğunu kabul etmeye yetecek kadar veri elde edilememiştir:

KARŞILAŞTIRMA ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ÖLÇÜTLER	ALTAY DİLLERİNİN ÖLÇÜTLERE VERDİĞİ SONUÇLAR		
	Genetik ilişkiye yakındır	Farklı dil ilişkisi türlerine yakındır	Her iki ilişki türünün de göstergesi olabilir
Etoloji		√	
Antropoloji ve Etnoloji		√	
Arkeoloji		√	
Biyoloji		√	
Genetik			√
Matematik ve Teknoloji			√
Düzenli Ses Denklikleri			√
Denkliklerin Oranı			√
Karşılaştırmada		√	

Kullanılmayan Sözcükler							
Köklerdeki Anlam Denklığı	√				√		
Tarihsel Süreçteki Geriye Doğru Yakınlaşma	√					√	
Coğrafi Yakınlık ve Sözlüksel Karşılaştırma		√					√
Diller Arası Doğrudan Bağlar	√					√	
Paylaşılan Düzensizlikler	√				-	-	-
Vurgu	√				-	-	-
Picin ve Kreollerin Oluşum Şekilleri		√			-	-	-
Tarım Kültürü ve Tarım Sözcükleri		√			-	-	-
Biçimbilgisel Denklik			√				√
Sözdizimi			√				√
Göç Hareketleri ve Gen Haritaları		√				√	
Renk Algısı ve Renk Adları	√					√	
Yer-Yön Belirten Sözcükler	√						√

Tablo 3. Karşılaştırma Çalışmalarında Kullanılan Ölçütler ve Altay Dillerinin Bu Ölçütlere Verdiği Sonuçlar.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde Altay dilleri kuramıyla ilgili tartışmalara ve araştırmalara yer verilmiştir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda, Altay dillerinin bir aile olup olmadığı konusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Araştırmacılar, kişisel bakış açılarından yola çıkarak kuramı desteklemiş veya reddetmiştir.

Altay dilleri üzerine yapılan çalışmaların sayısı fazla olsa da, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, özellikle farklı disiplinlerden gelen yöntem ve ilkelerle henüz incelenmemiştir. Bu alanlarda yapılacak incelemeler sonucunda Altay dillerinin kökenbilgisi hakkında daha tatmin edici sonuçlara ulaşılması mümkün olabilir.

Bugün var olan bilgilerle bu dil grubu ele alındığında, bu diller arasında bir tür ilişki olduğu görülecektir. Ancak eldeki veriler, bu ilişkinin türünü belirlemek için henüz yeterli değildir. Robbeets'in şemasında vurgulandığı gibi, Altay dilleri, tarihin belirlenemeyen döneminde ilişki içine girmiş dillerden oluşan ortak bir ataya sahip olabileceği gibi, genetik bir aileyi de temsil ediyor olabilirler. Ancak sebebi ne olursa olsun, Altay dilleri arasında çok fazla ortaklık olduğu gerçeği yadsınamaz. Bu çalışmada yapılan incelemelerle, Altay dillerinin ilişki türüyle ilgili kesin sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Ancak yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, uzun yıllar bir arada kalmış dillerin ilişki içine girmemesinin imkansız olduğu görülmüştür. Altay dillerinin de uzun zaman aynı coğrafyayı paylaşması ve en temel dilbilimsel ölçütlerde bile denklik oranlarının çok yüksek olmaması, bu diller arasında genetik akrabalık ihtimalini düşürmektedir.

Eldeki verilerle sağlıklı bir karşılaştırma çalışmasının yapılamaması Altay dilleri kuramının en zayıf tarafıdır. Bugün Altay dillerinin kökenbirliğine işaret eden örneklerin büyük bir çoğunluğunun tasarlanmış biçimlere dayanması da kuramı reddedenlerin tezlerini güçlendirmektedir.

Altay dilleri arasındaki denklik oranı düşük olduğu için kökenbirliği konusuna şüpheyle yaklaşılmaktadır. Eğer Altay dilleri arasında genetik bir bağ yoksa, bu diller arasındaki ilişkinin oldukça yoğun olduğu söylenebilir. Çünkü her ne kadar kuram karşıtlarınca akrabalığı çürütebilecek çok fazla neden olsa da bu diller arasında bir o kadar da farklı kategorilerde denklikler bulunmaktadır.

Bu noktadan hareketle Altay dillerine baktığımızda, bu grup içindeki dilleri akraba olarak ya da ilişki dili olarak kabul etmek arasında bilimsel olarak bir fark görünmemektedir. Bu nedenle dil ilişkileri açısından Altay dilleri ele alındığında,

bu diller arasındaki akrabalığı destekleyen ya da olmadığını kanıtlayan verilerin elde edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle Transavasya dilleri terimini kullanarak, bu grubun şüpheli geçmişini sorgulamadan mevcut haliyle incelemeler yapmak, Altayistik çalışmalarının daha hızlı ilerlemesini sağlayacaktır.

Sosyalbilimlerde hiçbir kuram her yönüyle kabul edilebilir değil aksine spekülâtiftir. Bu nedenle, önerilen kuramlar birbirini çürütmekten çok tamamlar. Diller arası yakınlaşmalar, farklı nedenlerden kaynaklanır. Henüz dilin kökeni ve akrabalık ilişkilerinin çözümlenebileceği kadar bilgi birikimi yoktur. Hatta bugün kabul görmüş dil aileleri üzerine bile tartışmalar devam etmektedir.

Türkiye Türkolojisinde genetik akrabalık ve Altayistik alanlarında yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Bu nedenle çalışmanın bütün başlıklarında, ilgili konuya ait önde gelen çalışmalara atıf ve yönlendirme yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye Türkolojisinde az araştırılmış bir konuda Batıda yapılan çalışmaları ve kuramları tanıtmayı, ilgili konuların araştırılmasında izlenecek ilke ve yöntemleri belirlemeyi ve sahip olduğu literatür özetleri ve kaynak listeleriyle kendisinden sonra yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olmayı hedeflemiştir.

5. DİZİN

A

Afro-Asyatik dilleri, 7

alıntılama (switching), 29

ana dil (proto language), 10, 19, 20, 21, 23, 32, 34, 35, 47, 53, 68, 72, 73, 76, 79, 80, 84, 92, 103, 112, 139, 143, 163

antro-arkeolojik, 117, 128

artzamanlı (diachronic), 10, 13, 14, 16, 22, 23, 32, 43, 59, 67, 68, 76, 112, 116, 138

Asya dilleri, 152

aşamalı evrim teorisi, 61, 99, 166

Avrasyatik, 8

Avustronezya dilleri, 7, 118

aykırılışma (dissimilation), 77

B

benmerkezli koordinatlar, 96

benzeşme (assimilation), 5, 77

biçim-anlam denkliği (form-meaning), 9, 46, 48, 49, 136, 156, 159, 167

biçim-işlev (form-function), 22

bilgisayarlı dilbilim, bilişimsel dilbilim (computational linguistics), 44, 45, 46, 66, 85

bireygenetik (ontogenetic), 64, 100

birleşme/entegrasyon (integration), 29

bölgesel dilbilim, 74, 85, 108, 151

bölgesel tipoloji, 7, 33, 38, 99, 140, 164, 166

bölgesel yakınlaşma, 3, 163

bükünlü diller (flective), 5, 28

C

Chomsky yaklaşımı (Chomskian approach), 26

CNTNAP2 geni, 64

coğrafi koordinatlar, 96

Ç

çoğunluk ilkesi (majority wins), 14, 15, 20

çok dillilik (multilingualism), 29

D

dağınık (sporadic), 10, 44, 77, 105

dalga teorisi (wave theory), 10

değişke sistemi (diasystem), 6

denge süreci (equilibrium), 62

dış karşılaştırma (external comparison), 15

dış rekonstrüksiyon (external reconstruction), 19

dışevlilik (egzogami), 81

dil karışması (language mixing), 29, 100

dil yetisi, 2, 53, 56, 57, 59, 60, 91, 165

dilbilgisel benzerlik (grammatical resemblance), 72

dilbilimsel alan, 7, 89, 164

dilsel alan (linguistic area/Sprachbund), 74, 75, 81

düzensizlik (irregularity), 9

E

EDAL, XI, 15, 115, 120, 123, 124, 134, 135, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 10

eklemeli diller (agglutinative languages), 5, 28, 72, 83, 85, 87, 110, 139, 150

eksaptasyon, 57

eskicil (archaic), 10, 15, 19, 20, 21, 79, 84, 88, 108

Esperanto, 23

eşzamanlı (synchronic), 10, 13, 19, 22, 23, 43, 67, 68

Ethnologue, 7, 8, 63, 78, 105, 106
evrensel dilbilim, 8, 14, 20, 24, 25, 26, 67
evrim teorisi, 54, 59, 60, 61, 130

F

filogenetik (phylogenetic), 64, 100
FOXP2 geni, 64

G

geçişimli diller (incorporating language), 5
genel yakınlaşma (broad approach), 31
genetik dilbilim, VII, 5, 23, 24, 27, 39, 44, 62, 102, 140, 144, 154, 163, 164
glossogenetik (glossogenetic), 64, 100
glottokronoloji, 7, 23, 68, 70, 132
göçüşme (metathese), 5, 77
görünüş (aspect), 84
gövde-bükünlü diller (stem-inflecting languages), 5
gövde-izole diller (stem-isolating languages), 5
gövdeleyici diller (polysynthetic/ incorporating languages), 28
Greenberg yaklaşımı (Greenberg's approach), 26
Grimm Kanunları (Grimm's law), 42, 67

H

halk etimolojisi (folk etymology), 17
hesaplamalı dilbilim (calculated linguistics), 66
Hint-Avrupa dilleri, 5, 7, 8, 12, 19, 41, 42, 43, 44, 66, 67, 83, 89, 90, 97, 117,
 118, 131, 147, 148, 153, 163
Homosapiens, 98, 152

I

iç karşılaştırma (internal comparison), 15
iç rekonstrüksiyon (internal reconstruction), 19, 22, 84
iki dilli (monolingual), 29, 31, 55, 56

ikincil akrabalık, 7, 38, 56, 164
ilk/eski diller (primitive languages), 12
izole, 19, 25, 29, 36, 55, 64, 73, 88

K

karışım dil (mixed language), 34, 37, 76
karışma (interference), 29, 30, 130
karşılaştırmalı dilbilim, VII, 4, 7, 12, 13, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 36, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 62, 66, 67, 70, 77, 78, 102, 110, 120, 140, 162, 167
kaynaşmalı diller (fusional languages), 28
kesinti (punctuation), 62
konuşma geni, 59
kopyalama (copying), 9, 30, 31, 72, 82, 84, 85, 115, 140, 141, 143, 144, 167
kök-bükünlü diller (root-inflecting languages), 5
köken dil (parent language), 47, 49, 139
kökenbilgisi (etymology), 7, 16, 18, 19, 120, 171
kök-izole diller (root-isolating languages), 5
kreol (creol), 33, 35, 36, 79, 80, 82, 100, 140
kreolleşme (creolization), 35, 79, 89
kronolojik uyumsuzluk (anachronism), 16

L

lambdasizm, 122
larinks, 57, 59
leksikoistatistik, 7, 23, 70, 132
lingua franka/ hakim dil (lingua franca), 29, 32, 33, 35, 36, 80, 81

M

makro-aile, 8

N

Neandertal, 11
Nijer-Kongo dilleri, 7

niş inşası, 60

Nostratik, 7

Ö

ödünçleme (borrowing), 29, 30

örnekseme (analogy), 5, 76

P

periferik diller, 10, 108

picin (pidgin), 33, 35, 36, 53, 79, 80, 140, 167

R

rotasizm, 122

S

sayısal dilbilim (quantitative linguistics), 44, 45, 46

sentetik diller, 28

ses kuralları (sound laws), 22

sıçramalı evrim teorisi, 100, 166

sınırlı yaklaşma (narrow approach), 31

sınırsız vurgu (unbounded stress), 78

sigmatizm, 121, 122

Sino-Tibet dilleri, 7

soy ağacı, 9

sözdizimsel kural (syntactic laws), 22

sözdizimsel rekonstrüksiyon (reconstructing syntax), 22

sözlüksel ithalat (lexical importation), 31

süper-aile, 8

T

tarihdışı (ahistorical), 27

tek dilli (bilingual), 29

tonlu diller (tone languages), 65

Transavasya, XII, 115, 116, 120, 128

transfer/geçiş (transfer), 29

Trans-Yeni Gine dilleri, 7

U

Ural dilleri, 5, 7, 8, 107, 109, 110, 111, 112, 118, 119, 124, 145, 152, 153

W

WALS, XI, 5, 28, 78, 111, 16

Y

yalınlayan diller (isolating), 28

yayılma (diffusion), 10, 130

yeniden yapılandırma (reconstruction), 6, 7, 12, 17, 19, 20, 22, 23, 48, 68, 73,
108, 109, 136

yer değiştirme (substitution), 29, 37

Z

zetasizm, 121, 122

6. YARDIMCI KAYNAKÇA

- Anderson, G. D. S. (2005). *Language Contact in South- Central Siberia*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Argenter, A. J. (2001). Code-Switching and Dialogism: Verbal Practise among Catalan Jews in the Middle Ages. *Language in Society*. 30/3: 377-402.
- Bussmann, H. (1998). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London: Routledge.
- Ceylan, E. Y. (1991). Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1991: 151-165.
- Ceylan, E. (1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Chambers, J. K. ve Trudgill, P. (2004). *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clauson, G. (1956). The Case Against the Altaic Theory. *Central Asiatic Journal*, 2: 181-187.
- Clyne, M. (2003). *Dynamics of Language Contact: English and Immigrant Languages*: Cambridge: Cambridge University Press.
- Demir, N. (2003). Popüler Dil Tartışmalarına Dil İlişkileri Açısından Bakış. *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz*. Ankara.
- Deumert, A. (2004). *Language Standardization and Language Change: The Dynamics of Cape Dutch*, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Doerfer, G. (1974). Ist das Japanische mit den altaischen Sprachen verwandt? *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG)* 124/1: 103-42.
- Doerfer, G. (1976). Proto-Turkic: Reconstruction Problems. *TDAYB*, 1975-1976.
- Doerfer, G. (1996). Primary *h- in Mongol? *Central Asiatic Journal*, 40/2: 173-177.
- Dyen, I. (1969). Reconstruction, the Comparative Method, and the Proto-Language Uniformity Assumption. *Language*. 45/3: 499-518.
- Erickson, J. A. (2001). *Language Contact and Morphosyntactic Change: Shift of Case-Marker Functions in Turkic*. Ph. D. Dissertation. Central Eurasian Studies and Linguistics.
- Gildea, S. (2000). *Reconstructing Grammar. Comparative Linguistics and Grammaticalization*. PA, USA: John Benjamins Publishing Company.
- Grace, G. W. (1992). How the Languages Change? (More on "Aberrant" Languages). *Oceanic Linguistics*. 31/1: 155-130.
- Greenberg, J.H. (2000). The Concept of Proof in Genetic Linguistics. *Reconstructing Grammar*, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 161-175.
- Harison, K. D. (2007). *When Languages Die*. Oxford University Press.
- Janhunen, J. (1977). Samoyed-Altaiic Contacts. *MSFO*, 158.
- Janhunen, J. (1994). Additional Notes on Japanese and Altaic (2). *Journal de la Societe Finno Ougrienne*, 85: 236-240.
- Jenkins, C. (1981). *Language Links*. London: Harrap.
- Johanson, L. (1998). Code-Copying in Irano-Turkic. *Language Science*, 20/3: 325-337.

- Johanson, L. (2001). Türk Dünyasının Sınırları: Türk Topluluklarının Gelişmesinde Bağlayıcı ve Ayırıcı Unsurlar. (N. Demir, Çev.). *Türkbilig*, 2001/2: 168-177.
- Johanson, L. (2002). Güneybatı Türkçesinde Çokluk Eki Şekilleri. (N. Demir, Çev.). *Türkbilig*, 3: 174-187.
- Johanson, L. (2004). Güney Sibirya Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar. (S. Aslan, Çev.). *Bilig*, 29: 1-27.
- Johanson, L. (2006). On the Roles of Turkic in the Caucasus Area. *Linguistic Area: Convergence in Historical and Typological Perspective*. NewYork: Palgrave Macmillan.
- Johanson, L. (). Türk, Sami ve İran Dillerinde Yakınlaşan Kodlar. *Lars Johanson: Makaleler*. (N. Demir, Ed.).
- Kıran, Z. ve Kıran, A. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- König, G. (1985). Toplum Dilbilimin Tarihsel Dilbilime Katkıları. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 3/2: 33-42.
- Levi, S. V. (2004). *The Representation of Underlying Glides: A Cross-linguistic Study*. (Ph. D. Dissertation). Department of Linguistics. University of Washington.
- Menz. A. (2003). Endangered Turkic Languages, the Case of Gagauz. *Language Death and Language Maintenance*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Miller, R. A. (1994). Old Loanwords in Japanese and 'Omnicomparativismus'. *Journal de la Societe Finno-Ougrienne*, 85.
- Miller, R. A. (2004). Review of Starostin et al. 2003. Etymological Dictionary of the Altaic Languages. *Ural-Altäische Jahrbücher*, 18: 215-225.

- Miller, R. A. (2007). Review of Martine, R. I. 2005. Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic? *Ural-Altaysche Jahrbücher*, 21: 274-279.
- Mufwene, S. (1985). The Linguistic Significance of African Proper Names in Gullah. *New West Indian Guide* 59.
- Mufwene, S. (1998). The Ecology of Language: New Imperatives in Linguistics Curricula. *Studies in the Linguistic Science*. 28/2.
- Mufwene, S. (2001). Why and How Do Languages Change? From Creole to Non-Creole Vernaculars. *Symposium Toward a Unified Framework of Developmental Linguistics*. University of Tulsa.
- Nida, E.Ö. (2003). *Dilbilim Üzerine Tartışmalar*. (Ö. Başkan, Çev.). İstanbul: Multilingual.
- Poplack, S. (2004). Code-switching. *Sociolinguistics/Soziolinguistik*. (U, Ammon, N. Dittmar, K.J. Mattheier ve P. Trudgill, Ed.). Berlin: Walter de Gruyter.
- Poppe, N. (1974). Remarks on Comparative Study of the Vocabulary of the Altaic Languages. *Ural-Altaysche Jahrbücher (UAJb)*. 46.
- Róna-Tas, A. (2009). Proto Altay Halkı Üzengiyi Biliyor muydu? (F. Ersoy, Çev.). *Dil Araştırmaları*, 4: 121-124.
- Róna-Tas, A. ve Berta, A. (2011). *West Old Turkic I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Sahlins, M. (2015). *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?*. (A. Pala, Çev.). Ankara: Dipnot.
- Schönig, C. (1997). A New Attempt to Classify the Turkic Languages 1. *Turkic Languages*, 1/1. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Schönig, C. (1997). A New Attempt to Classify the Turkic Languages 2. *Turkic Languages*, 1/2. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- Schönig, C. (1998). A New Attempt to Classify the Turkic Languages 3. *Turkic Languages*, 2/1. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Schönig, C. (1999). The Internal Segmentation of Modern Turkic. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* 53/1: 63-95.
- Siemund, P. ve Kintana, N. (Ed.). (2008). *Language Contact and Contact Languages*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Silverstein, M. (1972). Chinook Jargon: Language Contact and the Problem of Multi-Level Generative Systems I. *Language*. 48/2: 378-406.
- Stachowski, M. (2005). Turkologische Anmerkungen zum altaischen etymologischen Wörterbuch. *Studia Etymologica Cracoviensia*, 10: 227-246.
- Steinkrüger, P. O. (). The Puzzling Case of Chabacano: Creolization, Substrate, Mixing and Secondary Contact. *Centre for General Linguistics*.
- Tekin, T. (1978). Ön Türkçede Ünsüz Yitimi. *TDAYB*, 1977: 35-51.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinden Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg.
- Tohidian, I. ve Tabatabaie, S.M. (2010). *Considering the Relationship Between Language, Culture and Cognition to Scrutinize the Lexical Influences on Cognition*. *Current Psychology*, 29, 52-70.
- Unger, J.M. (2010). New Etymologies for Some Japanese Time-Words. *Journal of the American Oriental Society*, 130/1.
- WOT= Róna-Tas, A. ve Berta, Á. (2011). West Old Turkic I, II. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Yılmaz, E. (2007a). Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. *Turcology in Turkey*. Szeged.
- Yılmaz, E. (2007b). Tarihsel Sesbilgisi ve Biçimbilgisi Araştırmaları. *Erdem*, 48.

- Yılmaz, E. (2010). Karşılaştırmalı Türk Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri I- Sesbilgisi. *Turkish Studies*. 5/4.
- Yılmaz, E. (2013). Karşılaştırmalı Türk Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri II- Biçimbilgisi. *Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. (B. Gül, Ed.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yılmaz, E. (2013b). Karşılaştırmalı Altay Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri III- Sesbilgisi. *Leyla Karahan Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

7. KAYNAKÇA

www.xrite.com/online-color-test-challenge 24.02.2015, 10:43.

www.ethnologue.com 13.05.2016, 14:23.

Aalto, P. (1955). On the Altaic Initial p-*. *Central Asiatic Journal (CAJ)*, 1955/I.

Anttila, R. (1972). *Historical and Comparative Linguistics*. New York: John Benjamins Publishing.

Atkinson, Q.D. (2011). Phonemic Diversity Supports a Serial Founder Effect Model of Language Expansion from Africa. *Science*, (332),346-349.

Backus, A. ve Verschik, A. (2012). Copiability of (Bound) Morphology. *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. (L. Johanson ve M. Robeets, Ed.). Leiden/boston: Brill.

Barddal, J. ve Eythorsson, T. (2012). Reconstructing Syntax: Construction Grammar and the Comparative Method. *Sign-Based Construction Grammar*. (C. Hans ve A. Ivan, Ed.). Stanford: CSLI Publications.

BTD Araştırma Grubu (2004). Dilin Serüveni. *Bilim ve Teknik*, (Mart 2004).

Bickerton, D. (2012). *Âdem'in Dili*. (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi.

Bowern, C. (2006). Punctuated Equilibrium and Language Change. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. (K. Brown, Ed.). Elseiver.

Choi, Han-Woo (1991). *Korece İle Türkçenin Durum Eklerinin Karşılaştırılması*. DTCF, 35-1: 35-47.

Choi, Han-Woo (2010). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçimbilgisi*. Ankara: TDK.

- Clauson, G. (1969). A Lexicostatistical Appraisal of the Altaic Theory. *CAJ*, 13: 1-23.
- Cohen, H. (2013). Historical, Darwinian, and Current Perspectives on the Origin(s) of Language. *The New Perspectives on the Origins of Language*. Amsterdam: John Benjamin Publishing.
- Comrie, B. (2005). *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*. Ankara: Hece Yay.
- Comrie, B. (2008). Inflectional Morphology and Language Contact, with Special Reference to Mixed Language. *Language Contact and Contact Languages*. (P. Siemund ve N. Kintana, Ed.). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Comrie, B. (Ed.). (2009). *The World's Major Languages*. London: Routledge.
- Cook, E.D. (1989). Is Phonology Going Haywire in Dying Languages? Phonological Variations in Chipewyan and Sarcee. *Language in Society*. 18/2: 235-255.
- Crystal, D. (1997). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Daniel, K. (2009). *The Kitan Language and Script*. Leiden, Boston: Brill.
- Dediu, D. (2011). Are Languages Really Independent from Genes?: If Not, What Would a Genetic Bias Affecting Language Diversity Look Like?. *Human Biology*. 83/2: 279-296.
- Delmestri, A ve Cristianini, N. (2012). Linguistic Phylogenetic Inference by PAM-like Matrices. *Journal of Quantitative Linguistics*, 19/2: 95-120.
- Demirci, K. (2004). Toplama Diller: Pidginler ve Creoller. *Folklor/Edebiyat IV/* 40-2004.

- Dessalles, J.L., Picq, P., Victorri, B. (2014). *Dilin Kökenleri*. (A. Altınörs, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Deutscher, G. (2013). *Dilin Aynasından*. (C. Yardımcı, Çev.). İstanbul: Metis
- Diakonoff, I.M. (1995). Long Range Linguistic Relations: Cultural Transmission or Consanguinity?. *Mother Tongue Newsletters*, (20).
- Doerfer, G. (1963). *türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I, II, III*.
- Doerfer, G. (1981). The Conditions for Proving the Genetic Relationship of Languages. *The Bulletin of the International Institute for Linguistic Science*. II/4.
- Doerfer, G. (1984). Türkçenin İdeal Bir Etimolojik Sözlüğünün Nasıl Olması Gerektiği Hakkında Düşünceler. (İ. Çeneli, Çev.). *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. XLVIII/Ağustos-Eylül.
- Doerfer, G. (1988). *Grundwort und Sprachmischung*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- EDAL= Starostin, S., Dybo, A. ve Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden&Boston: Brill.
- Edwards, J. (1994). *Multilingualism*. London: Routledge.
- ETHNOLOGUE, www.ethnologue.com 15.05.2016, 09:46.
- Fischer, S.R. (2013). *Dilin Tarihi*. (M. Güvenç, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Gardani, F. (2012). Plural Across Inflection and Derivation, Fusion and Agglutination. *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. (L. Johanson ve M. Robeets, Ed.). Leiden/boston: Brill.
- Givón, T. (2000). Internal Reconstruction: As Method, As Theory. *Reconstructing Grammar. Comparative Linguistics and*

- Grammaticalization*. (S. Gildea, Ed.). PA, USA: John Benjamins Publishing Company.
- Goh, G. (2000). Probabilistic Meaning of Multiple Matching for Language Relationship. *Journal of Quantitative Linguistics*, 7/1: 53-64.
- Golden, P. B. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. (O. Karatay, Çev.). Ankara: Karam.
- Gould, S. J. (2007). *Punctuated Equilibrium*. London: The Beknap Press of Harvard University Press.
- Greenberg, J. H. (2005). *Genetic Linguistics, Essay on Theory and Method*. New York: Oxford University Press.
- Hall, S.S. (2008). Son Neandertal. *National Geographic*, (Ekim 2008).
- Holm, H. (2000). Genaology of the Main Indo-European Branches Applying the Separation Base Method. *Journal of Quantitative Linguistics*, 7/2: 73-95.
- Janhunen, J. (2012). Non-Borrowed Non-Cognate Parallels in Bound Morphology: Aspects of the Phenomenon of Shared Drift with Eurasian Examples. *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. (L. Johanson ve M. Robeets, Ed.). Leiden/boston: Brill.
- Johanson, L. (2000). Attractiveness and Relatedness: Notes on Turkic Language Contacts. *Caucasian, Dravidian, and Turkic Linguistics*. (J. Good ve A. C.L. Yu, Ed.). Berkeley: Berkeley Linguistics Society.
- Johanson, L. (2002a). Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler. (N. Demir ve E. Yılmaz, Çev.). Ankara: Grafiker.
- Johanson, L. (2002b). Contact-induced change in a code-copying framework. *Language Change*. (M. C. Jones ve E. Esch, Ed.). Berlin/NewYork: Mouton de Gruyter.

- Johanson, L. (2002c). Do Languages Die of “structuritis”? On the Rule of Code-copying in Language Endangerment. *Italian Journal of Linguistics*. 14/2: 249-270.
- Johanson, L. (2002d), *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler*. (N. Demir ve E. Yılmaz, Çev.). Ankara: Grafiker.
- Johanson, L. (2007). Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler. (N. Demir, Çev.). Ankara: TDK.
- Johanson, L. ve Robeets, M. (2012). Bound Morphology in Common: Copy or Cognate?. *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. (L. Johanson ve M. Robeets, Ed.). Leiden/boston: Brill.
- Jordan, B.B. (2002), A Geographical Perspective on Ethnogenesis: The Case of the Sakha Republic (Yakutia). Doktora Tezi. Austin: The University of Texas.
- Josephson, F. (2012). Transfer of Morphemes and Grammatical Structure in Ancient Anatolia. *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. (L. Johanson ve M. Robeets, Ed.). Leiden/boston: Brill.
- Kempf, B. (2010). Mongolic *çilagun*: Turkic *taş* (UZUN A). *Turkic Languages*, 14: 103-112.
- Kincses-Nagy, É. (2016). *Türkçe-Macarca Dil İlişkileri*. (Yayımlanmamış Bildiri). Hacettepe Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları. Ankara.
- Koch, H. (2015). Reconstruction in Morphology. *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. (C. Bowerman ve B. Evans, Ed.). UK, New York: Routledge.
- Labov, W. (2007). Transmission and Diffusion. *Language*. 83.
- Langaney, A., Clottes, J., Guilaine, J., Simonnet D. (2014). *İnsanın En Güzel Tarihi*. (N. Devrim, Çev.). İstanbul: İş Bankası.

- Lewin, R. (2008), *Modern İnsanın Kökeni*. (N. Özaydın, Çev.). Ankara: TÜBİTAK.
- Luutonen, J. (2011). *Chuvash Syntactic Nominalizers*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Malmkjaer, K. (2006). *The Linguistics Encyclopedia*. London: Routledge.
- Mesoudi, A., McElligot, A.G., Adger, D. (2011). Introduction: Integrating Genetic and Cultural Evolutionary Approaches to Language. *Human Biology*, 83(2), 141-151.
- Mufwene, S. (2002). Grammaticization is part of the Development of Creoles. *PAPIA*, 16: 5-31.
- Mufwene, S. (2004). Language Birth and Death. *Annual Review of Anthropology*, 33: 201-222.
- Naranan, S. (2011). Historical Linguistics and Evolutionary Genetics Based on Symbol Frequencies in Tamil Texts and DNA Sequences. *Journal of Quantitative Linguistics*, 18/4: 337-358.
- Özer, M. H. (2010). Antropoloji Ders Notları. www.insanbilimi.com/2012/04/arkeolojik-antropoloji-nedir.html
- Picq, P., Sagart, L., Dehaene, G. ve Lestienne, C. (2013). *Dilin En Güzel Tarihi*. (S. Rifat, Çev.). İstanbul: İş Bankası.
- Poppe, N. (1965). *Introduction to Altaic Linguistics*. Wiesbaden: Harrossowitz Verlag.
- Poppe, N. (1977). On Chuvash-Mongolian Linguistic Contacts. *Journal of the American Oriental Society*. 97/2: 111-114.
- Poppe, N. (1952). Plural Suffixes in the Altaic Languages. *Ural-Altische Jahrbücher*, 24: 65-83.

- Rama, T. ve Borin, L. (2014). N Gram Approaches to the Historical Dynamics of Basic Vocabulary. *Journal of Quantitative Linguistics*, 21/1: 50-64.
- Ramer, A. M., Vovin, A. ve Sidwell, P. (1998). On Body Part Terms as Evidence in Favor of the Altaic Hypothesis. *Ural-Altische Jahrbücher*, 15: 116-138.
- Robbeets, M. (2005a). Does Doerfer's *Zufall* mean 'cognate'? The Case of the Initial Velar Correspondence in Altaic. *Turkic Languages*, 8: 146-178.
- Robbeets, M. (2005b). *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* Wiesbaden: Harrassowitz.
- Robbeets, M. (2012). Shared Verb Morphology in the Transeurasian Languages. *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. (L. Johanson ve M. Robeets, Ed.). Leiden/boston: Brill.
- Robbeets, M. ve Bisang, W. (ed.). (2014). *Paradigm Change in the Transeurasian Languages and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Robbeets, M. (2015). *Diachrony of Verb Morphology*. Germany: Mouton de Gruyter.
- Róna-Tas, A. (1975). The Altaic Theory and the History of a Middle Mongolian Loan Word in Chuvash. *Researches in Altaic Languages*. Budapest.
- Róna-Tas, A. (1988). Turkic Influence on the Uralic Languages. *The Uralic Languages*. (D. Sinor, Ed.).
- Róna-Tas, A. ve Árpád, B. (2011). *West Old Turkic*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ruhlen, M. (2006). *Dilin Kökeni, Ana Dilin Evriminin İzinde*. Ankara: Hece Yay.
- Sheka, Yu.V. (2009). Rekonstrüksiyon Prensipleri. *Dil Araştırmaları* (M. Musaoğlu, Çev.). (4), 125-134.

- Shimunek, A. E. (2007). *Towards a Reconstruction of the Kitan Language, With Notes on Northern Late Middle Chinese Phonology*. (YL Tezi). Indiana University, Department of Linguistics and the Department of Central Eurasian Studies.
- Siebold, B. F. (1832). *Verhandlenig over de afkomst der Japaners. Verhandelingen der Bataviaassch Genootschaap*. 13.
- Siemund, P. (2008). Language Contact, Constraints and Common Paths of Contact-Induced Language Change. *Language Contact and Contact Languages*. (P. Siemund ve N. Kintana, Ed.). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Sinor, D. ve Di Cosmo, N. (2010). *Introduction the Altaic Theory*. Leiden: Brill.
- Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Ankara: TKAE yay.
- Stachowski, M. (2014). Protolanguage Models, Reconstruction Methodology, Khakas, Oghuz and English. *Linguistique romane et linguistique indo-européenne. Mélanges offerts à Witold Manczak à l'occasion de son 90. anniversaire, PAU-UJ*.
- Street, J. (1962). Review of N. Poppe's *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*. *Language* 38. 92-99.
- Tekin, T. (1985). *Is Japanese Related to Turkish*. Ankara: TC Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Makaleler 1, Altayistik*. (E. Yılmaz ve N. Demir, Ed.). Ankara: Grafiker.
- Thomason, S. (2001). *Language Contact*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Tohidian, I. ve Tabatabaie, S.M.M. (2010). Considering the Relationship Between Language, Culture and Cognition to Scrutinize the Lexical Influences on Cognition. *Curr Psychol*. 29: 52-70.

- T'sou, B. K. (2001). Language Contact and Lexical Innovation. *New Terms for New Ideas. Western Knowledge and Lexical Change in Late Imperial China*. (M. Lackner, I. Amelung ve J. Kurtz, Ed.). Leiden: Brill.
- Unger, J.M. (2012). The Likelihood of Morphological Borrowing. *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. (L. Johanson ve M. Robeets, Ed.). Leiden/boston: Brill.
- Vovin, A. (1994). Genetic Affiliation of Japanese and Methodology of Linguistic Comparison. *Journal de la Societe Finno-Ougrienne*, 85.
- Vovin, A. (2005). The End of the Altaic Controversy. *Central Asiatic Journal*, 49/1: 71-132. (*Aspects of Comparative Linguistics* 3, s.119-258)
- Vovin, A. (2009). Japanese, Korean, and Other 'Non-Altaic' Languages. *Central Asiatic Journal*, 53: 105-147.
- WALS, www.wals.info 23.03.2016, 15:19.
- Wichmann, S. vd. (2010). Glottochronology as a Heuristic for Genealogical Language Relationship. *Journal of Quantitative Linguistics*. 17/4: 303-316.
- Winter, W. (1970). Basic Principles of the Comparative Method. *Method and Theory in Linguistics*. (P. L. Garvin, Ed.). Paris Mouton.
- Yılmaz, E. (2007). Kökenbilim Sözlüğü ve Türkçenin Kökenbilim Sözlükleri. *Mustafa İsen Armağanı*. Ankara: Grafiker.
- Yılmaz, E. (2011). Türkiye Türkolojisi ve Karşılaştırma(ma)lı Dilbilim Çalışmaları. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri c. II*. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, E. (baskıda 1). 2000'li Yılların Başında Altayistik: Çalışmalar, Eğilimler...

- Yılmaz, E. (baskıda 2). Altay Dillerinin Genetik Akrabalık Konusuna Glottokronoloji ve Leksikoistatistik Açısından Bakış. Ankara Üniversitesi, Kore Dili ve Edebiyatı.
- Yılmaz, E. (2015). *Karşılaştırmalı Morfoloji ve Yeniden Yapılandırma (Morfolojik Rekonstrüksiyon)*. (Yayımlanmamış Bildiri). Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. 20 Mart 2015. Eskişehir.
- Yılmaz Ceylan, E. (1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Yule, G. (1991). *The Study of Language*. NewYork: Cambridge University Press.
- Zuckermann, G. (2009). Hybridity Versus Revivability: Multiple Causation, Form and Patterns. *Journal of Language Contact*. VARIA 2.

8. EKLER

EK 1: Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 19/06/2017</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: <i>Dil Akrabalığı ve Altay Dillerinin Akrabalığı Araştırmaları Hakkında Bir Değerlendirme</i></p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam <u>190</u> sayfalık kısmına ilişkin, <u>14.06.2017</u> tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % <u>2</u> 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> Tarih ve İmza <u>19.06.2017</u> </p> <p>Adı Soyadı: <u>GÜLHAN ÖZ AÇIK</u></p> <p>Öğrenci No: <u>26789550406A</u></p> <p>Anabilim Dalı: <u>TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI</u></p> <p>Programı: <u>TÜRK DİLİ</u></p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> (Prof. Dr. Emine YILMAZ) </p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Date: 19/06/2017

Thesis Title / Topic: *Language Consanguinity And An Assesment About Research of Relations Among Altay Languages*

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 14.06.2017 for the total of 190 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes included
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

19.06.2017

Name Surname: GÜLHAN ÖZ AÇIK

Student No: 26789550406A

Department: TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Program: TURKISH LANGUAGE

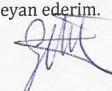
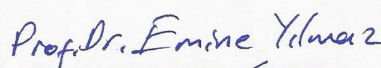
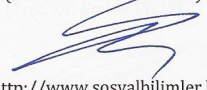
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

(Prof. Dr. Emine YILMAZ)

EK 2: Etik Kurul Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 19/06/2017</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: <i>Dil Akrabalığı ve Altay Dillerinin Akrabalığı Araştırmaları Hakkında Bir Değerlendirme</i></p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> Tarih ve İmza 19.06.2017 </p> <p>Adı Soyadı: GÜLHAN ÖZ AÇIK Öğrenci No: 26789550406A Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Programı: TÜRK DİLİ Statüsü: ☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"> (Prof. Dr. Emine YILMAZ) </p> <p style="text-align: center;"> </p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 19/06/2017

Thesis Title / Topic: *Language Consanguinity And An Assesment About Research of Relations Among Altay Languages*

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

19.06.2017

Name Surname: GÜLHAN ÖZ AÇIK

Student No: 26789550406A

Department: TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Program: TURKISH LANGUAGE

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Emine Yılmaz
(Prof. Dr. Emine YILMAZ)